

ประชาธิปไตย

ไม่ยาก ถ้าอยากได้

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

สรรพทาน ธรรมทาน ชินาติ

ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าอยากได้

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-94143-8-1

พิมพ์รวมเล่ม ครั้งที่ ๑ – ธันวาคม ๒๕๕๐

๓,๐๐๐ เล่ม

[การสังเคราะห์ประชาธิปไตย ครั้งแรก ส.ค. ๒๕๓๕, ครั้งที่ ๑๒ - เพิ่มเติม;

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ฯ ครั้งที่ ๑;

มองให้ลึกฯ ครั้งแรก พ.ค. ๒๕๓๖, ครั้งที่ ๒ - เพิ่มเติม ธ.ค. ๒๕๕๐, ครั้งที่ ๓]

- พระนวกะรุ่นเก่า ๑,๐๐๐ เล่ม
- ทูนพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน ๑,๐๐๐ เล่ม
 - พระชนะ กนตชโย (เถรสุนทรากุล) ๕๐๐ บาท
 - คุณกาญจน์รัตน์ ปิยะนันทนา และครอบครัวประสิทธิ์เดชสกุล ๒,๐๐๐ บาท
 - ครอบครัว หิรัญเขาวีวัฒน์ ๑๒,๐๐๐ บาท
 - คุณสมบัติ ศีลสาร ๑,๐๐๐ บาท
 - ผู้มีจิตศรัทธา ๑,๗๗๔ บาท

แบบปก: พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่

บันทึกในการพิมพ์รวมเล่ม

เรื่อง *ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้ายากได้* นี้ ถูกตีพิมพ์เป็นเล่ม หนังสือขึ้นมาดังปรากฏ ตามความประสงค์ของพระ ป. จ.

พระ ป. จ. (ไม่ออกชื่อเต็ม เพราะขณะนี้ ท่านไม่อยู่ที่วัด จึงยังไม่ได้แจ้งเจ้าตัว) ตามปกติ ชอบปลีกตัวไปอยู่วิเวกห่างไกล มีโอกาสเมื่อใด ก็ลาไปที่สงัด แต่พร้อมกันนั้น ก็มีน้ำใจอยากให้มหาชนรู้เข้าใจธรรม ชอบพิมพ์หนังสือมอบให้วัดแจกเป็นธรรมทาน คราวนี้อยู่ในช่วงจะมีการเลือกตั้ง วันหนึ่งก็ได้รับแจ้งว่า พระ ป. จ. ขอพิมพ์หนังสือเก่า *การสร้างสรรคประชาธิปไตย* ร่วมกับ *มองให้ลึก นึกให้ไกล* เพื่อแจกกันอีก ส่วนพระ ป. จ. เอง หลังจากเรื่องเดินแล้ว ก็ออกไปอยู่วิเวกต่างจังหวัด

หนังสือที่ว่านั้น แท้จริง ก็ได้พิมพ์เผยแพร่ไปแล้วไม่น้อย โดยเฉพาะเล่มแรก คือ *การสร้างสรรคประชาธิปไตย* พิมพ์มาแล้ว ๑๑ ครั้ง ท่านประธานรัฐสภาครั้งปี ๒๕๓๗ ก็พิมพ์แจก สถาบันพระปกเกล้าฯ ก็พิมพ์เผยแพร่เมื่อปี ๒๕๔๒ และในปี ๒๕๔๔ กรมวิชาการ ศธ. ก็พิมพ์มากมาย

ความจริง เมื่อเป็นหนังสือเรื่องเก่า ก็ไม่น่าจะยาก แค่มิพิมพ์ซ้ำเดียวก็คงเสร็จ แต่เรื่องไม่ง่ายและไม่ไวอย่างนั้น เพราะที่พิมพ์ครั้งก่อนๆ ใช้ระบบ MAC แต่คราวนี้ต้องแปลงข้อมูลมาเข้าระบบ PC เมื่อพระครูปลัดฯ รับเรื่องและแปลงข้อมูลเดิมเป็นระบบ PC แล้วนำมามอบให้ ผู้เรียบเรียงนี้จะตรวจชำระ แต่มิได้มีความชำนาญอะไรในเรื่องการพิมพ์ อีกทั้งเป็นธรรมดา เมื่อชำระทั้งที ก็ต้องทำให้ดีขึ้นบ้าง เช่น ซอยย่อหน้าให้อ่านง่าย และแทรกเพิ่มข้อความรู้ แถมยังไปเอาเนื้อหาบางส่วนจากเล่มเก่าอื่นๆ มาพ่วง และเนื้อความนั้นก็ไม่ได้สั้นนัก จัดไปมา เรื่องแถมกลายเป็นอีกตอนหนึ่ง ซึ่งตั้งชื่อว่า “ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย” หนังสือก็เลยหนา และเรื่องก็เลยมาค้างอยู่นาน

ด้านพระ ป. อ. นั้น ที่จริง คงจะมุ่งพิมพ์เพื่อแจกให้คนอ่านในช่วงมีการเลือกตั้ง ผู้เรียบเรียงเองก็เคยคิดตั้งชื่อหนังสือรวมเล่มสามเรื่องนี้ว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่แค่ไปเลือกตั้ง” แต่ตอนนั้น กลายเป็นกระชั้นมาก

อย่างไรก็ตาม ว่ากันไป ตัวผู้เรียบเรียงเอง ไม่สู้จะเต็มใจให้ออกหนังสือนี้ในช่วงเลือกตั้ง อย่างน้อยก็ไม่ได้ตั้งใจไว้ หรือไม่ได้คิดเริ่มเรื่อง นอกจากเพราะตนเองมีเรื่องอื่นที่ต้องเข็นอย่างหนักอยู่แล้ว ก็ไม่ต้องการให้เกิดมีความรู้สึกขึ้นว่าผู้เรียบเรียงใส่ใจกับการเมืองเรื่องเลือกตั้งนี้นัก โดยเฉพาะพอดีว่า เมื่อเร็วๆ นี้ หนังสือในสถานการณ์นี้ก็ออกไปแล้วเล่มหนึ่ง คือ *เบื้องการเมือง* เล่มนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากญาติโยมคฤหัสถ์ ส่วนเล่มนี้เกิดจากพระ มาประจบเวลาใกล้ในช่วงสถานการณ์เดียวกัน โดยผู้เรียบเรียงเองไม่ได้ตั้งใจ

แต่เมื่อมีเหตุให้ต้องพิมพ์ขึ้น ก็ควรทำให้ได้ประโยชน์ในระยะยาว โดยไม่จำเป็นต้องทันการเลือกตั้ง และในที่สุด ก็ได้จัดดำเนินการจนเสร็จ และตกลงตั้งชื่อรวมของหนังสือนี้ว่า *ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าอยากได้*

ขออนุโมทนาพระภิกษุผู้มีน้ำใจกุศล และท่านที่ร่วมศรัทธา ซึ่งได้บำเพ็ญธรรมทานเพื่อความเจริญธรรมเจริญปัญญาของประชาชนในวาระนี้ หวังว่า ธรรมทานที่ได้บำเพ็ญแล้ว จักเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้สัมมาทศนะและสัมมาปฏิบัติ เพิ่มพูนแผ่ขยายออกไปในหมู่ประชาชน เป็นเครื่องส่งเสริมความเจริญแพร่หลายแห่งกุศลธรรม ที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เพื่ออำนวยประโยชน์สุขอันไพศาลให้เพน্থุญ์แก่ชีวิตและสังคม สืบต่อไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สารบัญ

บันทึกในการพิมพ์รวมเล่ม

ก

ประชาธิปไตย ไม่ยาก ถ้าวายากได้ ๑

ภาค ๑ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ๑

นำเรื่อง ๗

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย ๘

๑. ประชาธิปไตย ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน ๙

รูปแบบก็เหมาะสม เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี ๙

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย ๑๓

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล ๑๙

สิทธิต้องมากับหน้าที่ ๒๓

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ ๒๗

มีเสรีภาพทั้งภายในนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์ ๓๑

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือองนำหน้าของประชาธิปไตย ๓๙

๒. ประชาธิปไตย จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย ๔๕

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม ๔๕

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์ ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย ๕๓

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสวรรค์ ๕๘

๓. ประชาธิปไตย จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่	๖๒
ประชาธิปไตยอเมริกัน จะค้ำยันเพราะขาดเอกภาพ	๖๒
ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด ถ้าไม่มีภราดรภาพ	๖๗
ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ	๗๒
สมภาพและเสรีภาพจะไปได้ บนเวทีแห่งเอกีภาพ	๗๗
สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไม่ตรี	
เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี	๗๙
มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ	
เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข	๘๒
ความเสมอภาคพื้นฐาน	
คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา	๘๖
ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยคุ้มที่มาอยู่แสนไกล	
แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อู้อยู่ใกล้ๆ เอาติดตัวไปได้ฉับพลัน	๙๑
<i>หมายเหตุ: Americanism</i>	๙๘

ภาค ๒ ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้

ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย	๙๙
ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ	
ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย	๑๐๑
คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน	๑๐๓
ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ	๑๐๔
เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ไม่อาจตัดสินใจความจริง	๑๐๕
ประชาชนจะตัดสินใจถูกดี ประชาชนต้องมีการศึกษา	๑๐๖

หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล

แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต	๑๐๘
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสิ้นใจ	๑๑๑
จะตัดสิ้นใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา	๑๑๒
อำนาจตัดสิ้นใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง	๑๑๓
ตัดสิ้นใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย	๑๑๕
พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง	๑๑๖
ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสิ้นใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี	๑๑๘
ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง	๑๒๑

ภาค ๗ บทเรียน หรือ บทเรียน ในการพัฒนาประชาธิปไตย

มองให้ลึก นึกให้ไกล

ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕

คำถาม ๑๐ ข้อ	๑๒๕
มองให้ลึก นึกให้ไกล (ถาม-ตอบ)	๑๒๗-๑๖๗

ภาค ๑

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย*

นำเรื่อง

วันนี้ อาตมาภาพในนามของพระสงฆ์ ทั้งที่อยู่ประจำวัดชิทธรรมปทีป นครนิวยอร์กนี้ และพระสงฆ์อาคันตุกะ ที่เดินทางมาจากเมืองไทย ขออนุโมทนาโยมญาติมิตร ที่ได้มาทำบุญถวายภัตตาหารโดยพร้อมเพรียงกัน

การทำบุญพลวันนี้ ประการเหตุ ๒ ประการ เรียกได้ว่ามี ๒ คณะ

คณะหนึ่ง คือทางวัด อันได้แก่กรรมการวัด ได้บารมเรื่องราวเหตุการณ์ในเมืองไทย ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเรื่องของการเรียกร้องประชาธิปไตย และในเหตุการณ์นั้นได้มีผู้เสียชีวิตเนื่องจากการกระทำที่รุนแรง ซึ่งยังไม่ทราบจำนวนแน่นอน ญาติโยมชาวไทยในต่างแดน ที่นครนิวยอร์กนี้ มีน้ำใจระลึกถึงท่านเหล่านั้น โดยมองเห็นว่าเป็นการสิ้นชีวิตไปเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประชาธิปไตยในประเทศไทย ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

อีกคณะหนึ่ง คือมิตรสหาย ระลึกถึงเพื่อนที่เดินทางไปในทวีปยุโรป แล้วได้ไปสิ้นชีวิตระหว่างเดินทาง ในฐานะที่เป็นเพื่อนใกล้ชิด เมื่อระลึกถึง

* ธรรมกถา ในพิธีบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตย ในประเทศไทย เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ แสดงที่วัดชิทธรรมปทีป นครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ๖ มิถุนายน ๒๕๓๕ (ได้เกลาสำนวนและแทรกเพิ่มความบางตอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น)

คุณความดีของท่านที่จากไป ก็เลยมาทำบุญอุทิศกุศลให้

แม้จะเป็น ๒ คณะ แต่รวมแล้วก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
คือเป็นเรื่องของการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

ในส่วนของเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมนั้น เท่าที่เดินทางผ่านเห็นมา
รู้สึกว่่าพี่น้องชาวไทยในต่างแดน ณ ประเทศสหรัฐอเมริกานี้ ต่างก็มีความ
ห่วงใยต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในเมืองไทยกันทั่วไป นอกจากติดตามข่าว
คราวแล้ว ก็มีการแสดงออกอื่นๆ ด้วย ดังเช่นที่เมืองนิวยอร์กนี้ และที่
ผ่านมาแล้ว ที่เมือง Los Angeles หรือเรียกกันสั้นๆ ว่า แอลเอ ได้มีการ
จัดพิธีบำเพ็ญกุศล สวดอภิธรรมอุทิศแก่ผู้เสียชีวิตถึง ๗ วันติดต่อกัน

ทำบุญอุทิศ แก่ผู้เสียชีวิตเพื่อประชาธิปไตย

การทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ว่าตามหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เราทำโดยมีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ กล่าวคือ

ประการที่ ๑ เป็นวัตถุประสงค์ที่ยกขึ้นมาพูดถึงกันเด่นชัด ได้แก่
การอุทิศกุศล ให้แก่ท่านที่วายชนม์ไปแล้ว

ประการที่ ๒ เป็นการบำเพ็ญสิ่งทีเรียกว่าญาติธรรม กล่าวคือธรรม
หรือหน้าที่ของญาติมิตรต่อท่านผู้ล่วงลับจากไป สำหรับคนที่เสียชีวิตใน
เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ก็สัมพันธ์กันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมชาติ

เมื่อมีความสัมพันธ์กันอย่างนี้ เราก็มีหน้าที่ต่อกัน ในยามอยู่เป็น
ปกติสุข ก็คบหาสมาคมมีความสุขรื่นเริงสนุกสนานด้วยกัน ยามมีทุกข์ก็
เผชิญและร่วมกันแก้ไข เรียกว่า **ร่วมสุขร่วมทุกข์** แต่เมื่อท่านล่วงลับไป
ไม่มีชีวิตอยู่แล้ว เราจะทำอย่างนั้นอีกก็ไม่ได้ มีทางเดียวที่จะทำได้ ก็คือ
การทำบุญอุทิศกุศลให้

เมื่อมาทำบุญให้อย่างนี้ ก็เรียกว่าทำหน้าที่ของญาติมิตร ถ้าญาติมิตร ไม่ทำหน้าที่ให้ ก็คงไม่มีใครมาระลึกถึง ผู้ล่วงลับก็เลยไม่มีใครเอาใจใส่ เพราะฉะนั้น การที่เรามาทำบุญให้นี้ จึงเรียกว่าเป็นการทำหน้าที่ของญาติมิตรผู้ยังอยู่ ต่อญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ประการที่ ๓ ท่านว่าเป็นการบูชาคุณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการมองที่ผู้จากไปว่าได้รับน้ำใจเหลียวแล

ทำไมจึงเรียกว่าเป็นการ “บูชาคุณ”?

“บูชา” นั้นแปลว่า การยกย่อง เทิดทูน ให้เกียรติ อย่างน้อยก็เป็น การแสดงน้ำใจเคารพนับถือ

หมายความว่า คนที่มีชีวิตอยู่นี้ มีน้ำใจ เมื่อระลึกถึงคนที่ล่วงลับไปแล้ว ก็ไม่ทอดทิ้งนิ่งเฉย แต่ช่วยกันชวนขวยจัดพิธี หรือทำการที่เป็นการประกาศยกย่องเชิดชูคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นให้ปรากฏ

การที่เรามาทำบุญอย่างนี้ เท่ากับเป็นการบอกแจ้งให้ผู้อื่นหรือผู้คนที่ทั้งหลายรู้ว่า คนที่ล่วงลับไปแล้วนี้จะต้องมีความดีที่ได้ทำไว้ต่อเราโดยส่วนตัวก็ตาม ต่อส่วนรวมก็ตาม เราเห็นคุณความดีของเขาแล้ว จึงมาชวนขวยทำการแสดงออก ถ้าคนที่สิ้นชีวิตไปนั้นไม่มีความดีอยู่ในจิตสำนึกของผู้ใดเลย แล้วจะมีใครมาระลึกถึงและทำอะไรให้ ก็อาจจะล่วงลับหายสูญไปเปล่า

อันนี้คือการที่เราไม่ได้ทอดทิ้งท่านที่จากไป แต่มีน้ำใจระลึกถึงความดีของท่าน จึงได้มาทำพิธีอย่างนี้

เป็นอันว่า การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ เป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านที่ล่วงลับไปแล้ว โดยบอกให้รู้ว่าท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตรของข้าพเจ้า หรือเป็นผู้มีคุณความดีที่เคยทำไว้ต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าระลึกถึงจึงได้มาแสดงออก

ยิ่งถ้าเป็นคนที่ได้ทำความดีมีคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม การทำพิธีอุทิศกุศลนี้ก็เป็นการบูชาเทวดาและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เพื่อเป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้า เพื่ออนุชนหรือคนอื่นที่เกิดตามมาจะได้ระลึกถึงแล้วชวนกันทำความดีอย่างนั้นต่อไป

ประการที่ ๔ เป็นการถวายกำลังหรือให้กำลังแก่พระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่ประกาศธรรม สืบต่ออายุพระศาสนา

ในเวลาที่ยุติโยมทำบุญอุทิศกุศลกันนั้น ก็มาเลี้ยงพระถวายภัตตาหารเป็นต้น ตลอดจนถวายวัตถุสิ่งของแก่พระสงฆ์ดังที่เรียกว่าถวายไทยธรรม หรือถวายปัจจัย ๔

พระสงฆ์นั้นอยู่ได้ด้วยอาศัยปัจจัย ๔ ที่โยมถวาย แล้วก็ใช้ชีวิตและมีกำลังที่จะปฏิบัติศาสนกิจ คือทำหน้าที่ของท่าน ซึ่งเป็นกิจการงานทางพระศาสนา ที่จะทำให้พระศาสนาอยู่ได้ โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือการศึกษาเล่าเรียนและเผยแผ่ประกาศธรรม ให้ประชาชนรู้เข้าใจความจริงและความถูกต้องดีงามทั้งหลาย สั่งสอนคนให้รักษารัศมี ทำความดีกันสืบต่อไป รวมทั้งความดีอย่างที่ผู้ล่วงลับได้ทำไว้ ที่เรามาทำพิธียกย่องบูชากันอยู่นี้ จนในที่สุดก็คือ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมทั้งหมด

เมื่อโยมมาทำบุญ ช่วยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ให้ท่านสามารถทำศาสนกิจอย่างนี้ ก็เป็นการบำรุงพระศาสนาและรักษารัศมีไปด้วย โยมที่มาทำบุญจึงชื่อว่าได้มีส่วนร่วมในการสืบต่ออายุพระศาสนา และดำรงรักษารัศมีสืบต่อไป

ประการสุดท้าย ก็เข้ามาถึงตัวเอง เราทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับไป ยกย่องบูชาคนทำความดีบ้าง ถวายทานช่วยพระสงฆ์ให้มีกำลังบ้าง บำรุงพระศาสนาบ้าง นั้นเรามองว่าเป็นการให้แก่ผู้หนึ่งผู้หนึ่ง เป็นบุคคลอื่นนอกตัว แต่

ในที่สุดแล้วก็มาถึงตัวเอง

เมื่อเราทำบุญอุทิศกุศลนั้น ก็คือตัวเราเองนี่แหละเป็นผู้ที่ได้ทำบุญ
ได้ทำความดีทุกอย่างนั้นให้เกิดขึ้น ตัวเราก็เจริญองกามพัฒนาขึ้นใน
ความดีงามด้านต่างๆ ได้ทำจิตใจของตนเองให้อยู่ในธรรม มีความสงบ
โน้มโน้มไปในความดีงาม เช่นมีเมตตากรุณาต่อท่านที่ล่วงลับไป มีศรัทธา
เชื่อมั่นในการทำกรรมดี มีความร่าเริงเบิกบานอímใจในการที่ได้ทำสิ่งที่ดีมี
คุณค่า จิตใจสงบ ผ่องใส ได้เรียนรู้เรื่องราว เกิดความเข้าใจ ได้ปัญญา
มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนเข้าใจโลกและชีวิตตามความ
เป็นจริง มองเห็นทางที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้องยิ่ง
ขึ้น นี่แหละ ผลสุดท้ายก็มารวมลงที่ตัวเราเอง คือที่ทุกท่านซึ่งเป็นผู้ได้ทำบุญ

เมื่อมาทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ล่วงลับจากไปอย่างนี้ ขอให้ได้ตามวัตถุประสงค์
ประสงค์ ๕ ประการที่กล่าวมา ถ้าเป็นไปทั้ง ๕ ประการนี้ก็ถือว่าได้ครบถ้วน
ทุกท่านสามารถใช้อันนี้เป็นหลักในการสำรวจตัวเอง เวลาเรามาทำบุญอุทิศ
กุศลแก่ใคร ก็พยายามให้ได้ครบทั้ง ๕ ประการนี้ และหวังว่า วันนี้ โยม
ญาติมิตรทุกท่านคงได้บำเพ็ญกุศลครบตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ประการ

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ญาติโยมทำบุญวันนี้ด้วยความระลึกถึง
ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะกรรมกรการวัด ได้ระลึกถึงเหตุการณ์เดือน
พฤษภาคมในประเทศไทย ที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นถึงกับมีการเสียชีวิตกัน
เนื่องจากการเรียกร้องประชาธิปไตย

เป็นการระลึกถึง โดยคิดหรือหวังว่า การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้น
คงจะไม่สูญเปล่า แต่จะเป็นส่วนที่ช่วยให้ประชาธิปไตยในประเทศไทยได้
เจริญก้าวหน้าต่อไป

ประชาธิปไตย

ไม่ใช่แค่รูปร่างแต่ต้องมีเนื้อใน

รูปแบบก็เหมาะ เนื้อในก็มี จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี

ว่าที่จริง ในเหตุการณ์ครั้งนี้ ที่มีการชุมนุมกันนั้น ก็บอกว่า ต้องการเรียกร้องประชาธิปไตย เราคงไม่ได้มีเจตนาว่าจะให้มีการเสียชีวิตกันขึ้น

แต่เมื่อมีการเสียชีวิตขึ้นมาแล้ว ก็ควรจะคิดกันให้หนักยิ่งขึ้นว่า ทำอย่างไรเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ถึงกับมีการเสียชีวิตนี้ จะไม่เป็นเหตุการณ์หรือความสูญเสียที่ว่างเปล่า เลื่อนลอย แต่ให้เป็นสิ่งที่มีค่ามีประโยชน์ ไม่ให้ท่านที่ล่วงลับเสียชีวิตไปเปล่า

การเสียชีวิตของท่านเหล่านั้นจะไม่เป็นของว่างเปล่าไร้ค่า ก็ต่อเมื่อคนที่อยู่ข้างหลังผู้ยังมีชีวิตอยู่นี้ ได้สืบต่อสิ่งดีงามที่จะทำ ให้ประชาธิปไตยได้รับการสร้างสรรค์และส่งเสริมสืบต่อไป ปัญหา

อยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะเกิดมีประชาธิปไตยสมตามวัตถุประสงค์ที่ดี
แท้จริง

ประชาธิปไตยที่เราพูดถึงกันนั้น โดยมากจะนึกถึงในเรื่อง
ของรูปแบบ รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่นนึกกันว่า จะ
ต้องมีรัฐสภา จะต้องมีคนละรัฐมนตรี จะต้องมีศาลอะไรต่างๆ ที่เรา
เรียกว่าอำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ นึกว่าต้องมี
จำนวนผู้แทนราษฎรเท่านั้นเท่านั้น ฯลฯ

เรื่องรูปธรรมหรือรูปแบบนี่คิดกันมาก แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญ
มากซึ่งไม่ควรจะมองข้ามก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นสารธรรม

เนื้อหาสาระหรือสารธรรมของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นตัว
นามธรรมนี้ เป็นตัวเนื้อเป็นตัวแก่น ถ้าไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสารอยู่
แล้ว รูปแบบก็จะเป็นความหมาย

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิด
พิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย
มิใช่จะนึกถึงเพียงแค่ว่ารูปแบบ ถ้าวนเวียนกันอยู่แต่ในเรื่องรูปแบบ
แล้ว ประชาธิปไตยก็คงจะเจริญก้าวหน้าไปด้วยดีไม่ได้

จริงอยู่ รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบ
แบบเป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อมะม่วงก็ต้องมีเปลือก
มะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วง เนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทานไม่ได้
น้ำถ้าไม่มีแก้วช่วย เราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวกินมัน
ก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปตีมเลย ก็ยิ่งยุ่งยากลำบากมาก ก็

ต้องอาศัยแก้วอาศัยขวดบรรจุ น้ำ น้ำจึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะดื่มกินได้เต็มตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น เปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือก ไม่มีเนื้อ ก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้ว ไม่มีน้ำ แล้วขึ้นชมว่าเรามีแก้ว เสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่ม ก็ไม่ได้ความ หรือมีแต่เปลือกมะม่วง ไม่มีเนื้อมะม่วง ก็แย่เลย ไม่รู้จะเอาเปลือกไว้ทำอะไร

เพราะฉะนั้น เนื้อหากับเปลือก หรือว่าสาระกับรูปแบบ ต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริง คือเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบมีความหมายก็เพราะเป็นสิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา

ในเรื่องประชาธิปไตยนี้ก็เหมือนกัน ต้องมีทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ สิ่งที่เราชอบพิจารณามองเห็นกันมาก ก็คือเรื่องรูปแบบ ซึ่งเรายอมรับว่าสำคัญเหมือนกัน แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือทำอย่างไรจะให้รูปแบบนี้ทรงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระด้วย ให้เนื้อหาอยู่ในรูปแบบ ไม่ใช่มีแต่รูปแบบหรือเปลือกกร่างที่ว่างเปล่า หรือแม้จะมี แต่เป็นเนื้อหาเน่า เนื้อปลอม

จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคิดกันให้หนักว่า เมื่อจะพัฒนาประชาธิปไตย อย่างมองแค่รูปแบบ ต้องเข้าถึงเนื้อหาสาระให้ได้

การปกครองประชาธิปไตยนั้น มีเนื้อหาสาระของมัน และเนื้อหานั้นก็มีส่วนประกอบหลายอย่างหลายประการ

แม้ว่ารูปแบบจะมีความสำคัญเป็นรองจากเนื้อหา แต่ก็อย่ามองข้ามความสำคัญของมัน เพราะถ้ารูปแบบไม่ดีหรือไม่เหมาะสม ก็จะทำให้การไม่ได้ผล ไม่สะดวก ไม่คล่อง หรือมีปัญหาได้ จึงจะต้องเลือกหาหรือจัดทำทดลองจนปรับแต่งรูปแบบให้มีคุณภาพ และพอเหมาะพอดีที่จะใช้การให้ได้ผลดีที่สุดตามวัตถุประสงค์ด้วย

เมื่อมีน้ำแล้ว ภาชนะที่ใส่น้ำก็ต้องดีและเหมาะสมด้วย ไม่ต้องพูดถึงภาชนะที่รั่วหรือที่น้ำซึมได้ หรือภาชนะที่ใหญ่ไปหรือเล็กเกินไป แก้วผอมก้นเล็กก็อาจจะล้มหกแตกได้ง่าย แก้วเตี้ยวงกว้างมากก็ยกถือยาก คอยจะเอียง น้ำจะหกอยู่เรื่อย แก้วปากเล็กเกินไปหรือกว้างบานเกินไป ก็จ่อปากดื่มไม่สะดวก แก้วปากเล็กก้นลึก ก็ล้างทำความสะอาดยาก แก้วใส่น้ำร้อน อาจต้องใช้แก้วเนื้อพิเศษ และอาจจะต้องทำหูถือด้วย แก้วใช้ในที่สาธารณะ ใช้ชั่วคราว กับคนหลายๆ อาจต้องใช้แก้วพลาสติก หรือแก้วกระดาษ ก็จะเหมาะก็ได้

นอกจากมีเนื้อหาแล้ว จะต้องเลือกหาหรือจัดปรับรูปแบบให้บรรจุเนื้อหาไว้ได้ดีและใช้ให้ได้ผล เหมาะกับตนเองและวัตถุประสงค์ของตนด้วย ไม่ใช่เห็นเขามีอะไรดี ตัวชอบใจ ก็จะตามอย่างเลียนแบบลอกระบบเขามาเรื่อยๆ โดยจับไม่ถูกเนื้อหาสาระ และไม่รู้จักจัดปรับรูปแบบระบบให้เหมาะกับสภาพของตน

อย่าว่าแต่จะเอาใจใส่เรื่องเนื้อหาสาระ และจัดปรับรูปแบบให้เหมาะกับเนื้อหาและการใช้ประโยชน์เลย บางทีไปเอารูปแบบของเขามาทั้งดุ้น เลียนแบบเขาแล้ว ยังเอารูปแบบนั้นมาใช้อย่าง

ไม่สุจริต ใช้ผิดๆ ใช้ไม่เป็น หรือใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของมัน แก้วเขาทำสำหรับใส่น้ำกิน กลับเอามาใช้กินเหล้า ใส่น้ำโคลนสาดกัน หรือได้แค่เอามาใส่ตู้ตั้งโชว์ หรือใช้ใส่น้ำกินนี่แหละ แต่ปล่อยให้สกปรกแช่ทิ้งหมักหมม ถ้าเป็นน้ำหวานหรือน้ำคั้น ผลไม้ กินแล้วก็ทิ้งร่วงทิ้งเสียไปเลย

เพียงแค่รูปแบบของเด็กน้อยอย่างแก้วน้ำ ก็ยังมีเรื่องที่ต้องคิดต้องทำมากมาย เพื่อให้ได้แก้วน้ำที่ดี ถ้าจะให้ได้รูปแบบที่ดีของประชาธิปไตยจะต้องพิจารณาและปฏิบัติด้วยการใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบเพียงไหน

ถึงมีเสรีภาพ ถ้าไม่มีดุลยภาพ ก็ไม่เป็นประชาธิปไตย

ที่นี้ ในด้านเนื้อหา ขอบพูดถึงหลักการอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

แต่ก่อนโน้น เรามีการปกครองชนิดที่ว่า มีบุคคลผู้หนึ่งซึ่งมีอำนาจเต็ม อาจจะเป็นพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่าพระราชา มีอำนาจปกครองตัดสินลงโทษทุกอย่าง ในสภาพอย่างนั้นเรามองคล้ายๆ กับว่าคนทั่วไปหรือประชาชนนี้ยังปกครองตัวเองไม่ได้ ก็เลยต้องมีบุคคลคนหนึ่งที่มีความเก่งกล้าสามารถมาช่วยปกครองจัดการให้คนอยู่กันได้สงบเรียบร้อย

ต่อมาเราเห็นว่า คนทั้งหลายน่าจะปกครองกันเองได้ โดยเฉพาะในเมื่อคนเหล่านั้นมีสติปัญญากันดีขึ้น มีความรู้ความเข้าใจ

สามารถคิดได้ด้วยตนเอง สามารถพิจารณาเหตุผล รู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ได้ว่า อะไรถูกอะไรผิด และควบคุมกันให้เว้นได้จากสิ่งที่ผิด และทำได้ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ก็จึงคิดว่าควรจะปกครองกันเอง

การที่ประชาชนปกครองกันเองนี้ ก็คือหลักการของ ประชาธิปไตย

ในการที่ประชาชนจะปกครองกันเองนี้ ข้อสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ แต่ละคนควรจะเป็นคนที่ปกครองตัวเองได้ ถ้าปกครองตัวเอง ไม่ได้ ก็มาปกครองกันเองไม่ได้

เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดให้ได้ความชัดเจน ก็ต้องให้ความหมายว่า การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของ ประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของ ประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเอง

ตรงนี้สำคัญ คือเราจะต้องพัฒนาคนให้สามารถปกครองตนเองได้ ถ้าเขาไม่สามารถปกครองตนเองได้แล้ว การที่จะมาร่วมกันปกครองประเทศชาติที่รวมกันอยู่ ก็เป็นไปด้วยดีไม่ได้

จะยกตัวอย่างข้อหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นหลักของการปกครองตนเอง ในการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เรามีหลักการสำคัญ อย่างหนึ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพ” และเสรีภาพนั้น ก็มีความหมายของ มันที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องชัดเจน

เสรีภาพ คืออะไร ความหมายเบื้องต้นตามตัวอักษร ก็คือ ความเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมากีดกันจำกัด

ตามความหมายนี้ คนจำนวนมากจะมองว่า เสรีภาพคือ การทำได้ตามใจตัว หรือว่า เสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้ ในเมืองไทยนั้นคิดว่าคนไม่น้อยเลย เข้าใจอย่างนี้ แต่ขอให้โยมญาติมิตรพิจารณาว่าเป็นความเข้าใจที่ ถูกต้องหรือเปล่า

ถ้าเสรีภาพคือการทำได้อย่างที่ใจตัวชอบ คนที่มีความเข้าใจแค่นี้ จะปกครองตนเองได้ไหม

คนที่คิดว่าเสรีภาพคือการทำได้ตามชอบใจ ปกครองตัวเองไม่ได้แน่ เพราะอะไร ก็จะทำอย่างใจตัวเอง

ถึงเวลาที่ควรจะเรียนหนังสือหรือทำงาน แต่ขี้เกียจ อยากจะนอน ก็ไปนอนเสีย ก็พาชีวิตของตัวเองไปไม่รอด

วางกฎจรรยากรันไว้ แต่จะทำตามใจ ไม่เอาตามกฎ รถก็ติดขัดและเกิดอุบัติเหตุกันวุ่น คนที่เอาอะไรแน่ไม่ได้ จะพาสังคมให้พัฒนาไปได้ไม่ได้

อย่างนี้ก็พอเห็นกันได้ง่ายว่า คนที่เข้าใจเสรีภาพในความหมายอย่างนี้ จะปกครองกันเองให้ดีไม่ได้ ประชาธิปไตยไม่สำเร็จ

ไม่ว่าในประเทศไหนๆ แม้แต่ประเทศที่ว่ามีเสรีภาพมากที่สุด ก็ยอมให้มีเสรีภาพแบบทำตามชอบใจไม่ได้

หลักทั่วไปอย่างหนึ่ง ก็คือ ให้เสรีภาพในทางสร้างสรรค์ทำ

สิ่งที่ดี และห้ามเสรีภาพในทางทำลายทำความชั่วเสียหาย เช่น จะค้นคว้าหาความรู้ได้เสรี แต่จะกินเหล้าเสรีไม่ได้

เพราะฉะนั้น ก็จึงมีคำจำกัดความหรือการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งของเสรีภาพ ซึ่งนิยมหรือชอบพูดกันมาก คือบอกว่า **เสรีภาพ** หมายถึง ความมีสิทธิที่จะทำอะไรจะพูดได้โดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือว่า พูดได้ ทำได้ ภายใต้เงื่อนไข ข้อกำหนด หรือความคุ้มครองของกฎหมาย พูดง่ายๆ ว่า **เสรีภาพภายในขอบเขต**

อย่างนี้ก็ไม่ใช่เป็นความหมายของตัวเอง เพียงแต่บอกให้รู้ว่า เสรีภาพต้องมีขอบเขตเท่านั้นเอง ยังไม่ได้บอกให้รู้ถึงตัวเสรีภาพ

คนที่พูดอย่างนี้ บางทีก็ยิ่งเข้าใจเสรีภาพในความหมายว่าเป็นการทำได้ตามชอบใจเหมือนกัน เพียงแต่จะให้การทำได้ตามชอบใจนั้นอยู่ในขอบเขต

เมื่อมีขอบเขต ก็คือยังถูกจำกัด เมื่อยังถูกจำกัด ก็ยังไม่เสรีจริง เมื่อคิดกันอยู่แค่นั้น ก็ยังไม่เข้าถึงความหมายของเสรีภาพ

เสรีภาพคืออะไร พิจารณาได้หลายชั้น เราลองมาดูเนื้อหาสาระในทางธรรม

ธรรมะของพระพุทธเจ้า เป็นธรรมะของคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพอย่างแท้จริง บุคคลที่บรรลุดุธรรมในพุทธศาสนาสูงสุดแล้ว ท่านเรียกว่าเป็นเสรีชนหรือคนเสรีที่แท้จริง ถ้ายังไม่บรรลุดุธรรมก็ยัง

ไม่เสรี แต่จะเสรีได้เป็นขั้นๆ ถ้าเอาอย่างที่บอกเมื่อก็มาจัดด้วยก็คงจะเป็นทำนองที่จะว่าต่อไปนี่

เสรีภาพอย่างต่ำที่สุด คือเสรีภาพของคนที่เข้าใจว่าทำอะไรๆ ได้ตามชอบใจ

ต่อมาสูงขึ้นอีกหน่อย ก็คือคนที่บอกว่าทำได้ตามชอบใจ แต่ต้องมีขอบเขต แสดงว่ามีกรอบขึ้นมาหน่อย

ต่อจากนั้น ความหมายที่สูงขึ้นไป ซึ่งมีสาระในทางธรรมมากขึ้น จะเป็นความหมายแบบที่มีดุลยภาพหรือความสมดุลเกิดขึ้น กล่าวคือ มองว่าตัวเอานี้มีเสรีภาพ โดยสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งก็ใกล้เคียงกับเสรีภาพในกรอบหรือในขอบเขต แต่เป็นการมองโดยมีปัญญาเห็นเหตุผล และทำให้ไม่รู้สึกว่าคุณมีขอบเขตนั้นเป็นการบีบคั้นตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก ที่จะทำให้เสรีภาพในความหมายที่ถูกต่อนั้นดำรงอยู่ได้

เสรีภาพของตนเองสัมพันธ์กับเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของเรามีอยู่คู่กับเสรีภาพของเขา เราจะต้องไม่ใช่เสรีภาพของตนในลักษณะที่เป็นการลิดรอนหรือทำลายเสรีภาพของผู้อื่น

เมื่อมีจิตสำนึกอย่างนี้ ก็นำไปสู่การที่จะไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยยอมรับสิทธิของผู้อื่นด้วย แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นการมองอย่างง่ายๆ ยังไม่ลึกซึ้ง

ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความพร้อมที่จะให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย อันนี้สำคัญ คนที่จะ

ปกครองตนเองได้ จะต้องมึจิตสำนึกนี้ ความมีเสรีภาพนั้น หมายถึงความเป็นเสรีที่จะให้โอกาสแก่คนอื่นด้วย มิฉะนั้นเสรีภาพจะมีความหมายอยู่ที่ฉันเพียงด้านเดียว ไม่มีเสรีภาพแก่ผู้อื่น

เสรีภาพของตน กับเสรีภาพแก่ผู้อื่น จะต้องมีเป็นคู่กัน เมื่อมีเสรีภาพโดยมีการยอมให้โอกาสแก่ผู้อื่นด้วย ก็เกิดดุลยภาพขึ้น

ถ้าพูดอีกสำนวนหนึ่ง เสรีภาพของตนที่มาเข้าคู่กับเสรีภาพของผู้อื่น โดยที่ต่างก็มีเสรีภาพด้วยกันเท่ากันนี้ จะทำให้เกิดความพอดีขึ้น เรียกว่าเสรีภาพที่ถูกจำกัดโดยสมภาพ หรือความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นความสมดุลหรือดุลยภาพอย่างหนึ่ง และเป็นลักษณะของทางสายกลาง (middle way) หรือวิถีแห่งความพอดี ฝรั่งบางคนเรียกว่า จุดกลางสาย (midway point) ที่ เสรีภาพถูกจำกัดด้วยสมภาพ และว่า ประชาธิปไตยอยู่ที่ตรงนี้*

คนที่จะเอาเสรีภาพแบบทำได้ตามชอบใจเต็มที่นั้น จะหาเสรีภาพที่เขาต้องการไม่พบเลย ไม่ว่าในที่ไหนๆ หรือถ้าเขาจะลองก็ไปไม่รอด ถ้าไม่ใช่ตัวเขาพับก็สังคมพัง กลายเป็นอนาธิปไตยไป

แม้แต่ในสังคมที่ชาวชอบเสรีภาพที่สุด ภูมิใจตัวว่ามีเสรีภาพมากที่สุด พอมีเสรีภาพขึ้นมา ก็มีเครื่องจำกัดขอบเขตของเสรีภาพตามขึ้นมาด้วยทันที โดยเป็นกติกาสังคมเช่นกฎหมายบ้าง โดย

* คำกล่าวของ Louis Wasserman อ้างใน Webster's Third New International Dictionary, 1986 (คำว่า "democracy")

อนึ่ง สมภาพ หรือความเสมอภาคนี้ ถ้าจะให้มีความหมายที่มึนย่นเป็นสาระแท้จริง ควรใช้คำว่า สมานภาพ (ดูอธิบายข้างหน้า)

ปฏิกริยาจากคนด้วยกันเป็นกรอบทางวัฒนธรรมบ้าง

อย่างในอเมริกาเนี่ย ว่ามีเสรีภาพมาก ก็มีกฎหมายจำกัดขอบเขตมาก แล้วก็มีวิธีแสดงปฏิกริยาระหว่างคนด้วยกันไว้คอยยับยั้ง จะบอกว่าเป็นบ้านของฉัน ฉันจะต่อเติมตรงนั้นตรงนี้ จะต่อท่อน้ำ จะเดินสายไฟใหม่ สนามหน้าบ้านฉันยังไม่มีเวลาตัด จะปล่อยรกบ้าง ก็เรื่องของฉัน พุดอย่างนั้นได้ แต่กฎหมายไม่ยอม จะต้องถูกดำเนินการ จะทำอะไรปล่อยปละละเลย ไปกระทบกระทั่งทำให้คนอื่นเดือดร้อน แม้โดยไม่ตั้งใจ เขาก็จะ “ซู” เอา (sue คือฟ้องเรียกค่าเสียหาย) จะทำอะไรๆ กลายเป็นต้องระวังตัวมาก ถ้าปรับใจไม่ได้ พัฒนาจิตใจขึ้นมาไม่ทัน ก็อยู่ไม่เป็นสุข

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเสรีภาพในความหมายที่พูดอยู่เนี่ยจะมีเนื้อหาสาระมากขึ้น แต่ก็ยังถือว่ามี ความหมายไม่สมบูรณ์อยู่เนี่ยแหละ จึงมาว่ากันเป็นขั้นๆ ลีกลงไปอีก

มีเสรีภาพในประชาธิปไตย เพื่อให้ศักยภาพอวยผล

มองต่อไป *เสรีภาพ* มีความหมายที่แยกเป็น ๒ ด้าน คือเสรีภาพที่จะเอา อย่างหนึ่ง กับเสรีภาพที่จะให้ อย่างหนึ่ง ทั้งการได้และการให้เป็นความหมายของเสรีภาพ

โดยมากคนจะมองในแง่ที่จะเอาจะได้ ไม่มองเสรีภาพในการให้ คนเรามีเสรีภาพในการให้ด้วย อย่างมองเสรีภาพในแง่ที่จะเอาจะได้อย่างเดียว

เสรีภาพที่เป็น ๒ ด้าน คือ เสรีภาพในการได้ กับเสรีภาพในการให้นี่เป็นอย่างไร มองในแง่ได้ก่อน เพราะคนเราชอบที่จะได้ แง่ที่จะต้องให้ เอาไว้ทีหลัง

ที่ได้มันเป็นอย่างไร การมีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสจะเข้าถึงผลประโยชน์ที่ตนจะพึงได้จากระบบการปกครองแบบนี้

ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์นี้ มีประโยชน์อะไรที่เราจะพึงได้ เมื่อเราอยู่ในสังคมนี้ เราก็ควรเข้าถึงประโยชน์นั้นด้วยโดยเสมอกันกับผู้อื่น ไม่ใช่ถูกกดไว้บีบไว้หรือถูกปิดกั้นไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น ถ้าบางคนหรือคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่งเท่านั้นในสังคมนี้เข้าถึงประโยชน์นั้นได้ แต่คนอื่นเข้าถึงไม่ได้ อย่างนี้ก็เรียกว่าคนทั่วไปไม่มีเสรีภาพ

การที่มีเสรีภาพก็คือ แต่ละคนมีโอกาสที่จะเข้าถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นร่วมกัน โอกาสอย่างนี้ เรียกว่าโอกาสที่จะเสวยผล ซึ่งเป็นเรื่องของการได้

ที่นี้ในแง่ที่จะให้ ก็ต้องมีเสรีภาพด้วย การมีและได้ใช้โอกาสในการที่จะให้นี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเนื้อหาของระบอบประชาธิปไตยในส่วนของเหตุ

เสรีภาพในการได้นั้น เป็นส่วนผล ก่อนจะได้ผลเราต้องทำเหตุ ถ้าไม่มีเสรีภาพในการให้ เสรีภาพในการได้ก็จะเป็นไปได้ยาก

เสรีภาพในการให้ที่เป็นด้านเหตุนี้เป็นอย่างไร หมายความว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นการปกครองที่พยายาม

เปิดโอกาสให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคนออกไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากที่สุด

การที่เรามีเสรีภาพ ก็คือการที่เรามีโอกาสแล้วก็สามารถนำเอาศักยภาพของเราไปทำประโยชน์ให้แก่สังคมของเรา ไปเป็นส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์

แต่ละคนนี้มีความสามารถ แต่ละคนนี้มีสติปัญญา แต่ถ้าเขาไม่มีเสรีภาพ ไม่สามารถพูด ไม่สามารถแสดงออก ไม่สามารถให้ความคิดเห็น เขาก็ไม่สามารถเอาสติปัญญาของตนไปช่วยสังคมได้ สังคมก็ไม่ได้ประโยชน์จากศักยภาพที่บุคคลนั้นๆ มีอยู่

การปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ไม่มีเสรีภาพ จะมีลักษณะปิดกั้นสติปัญญาของมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็ไม่ให้โอกาสไม่รู้จักใช้ศักยภาพของมนุษย์ ทำให้ความสามารถที่คนแต่ละคนมีอยู่ไม่เป็นประโยชน์แก่สังคมเท่าที่ควร

พอมีเสรีภาพแล้ว ความสามารถและสติปัญญาของแต่ละคนนั้น ก็มีโอกาสที่จะออกไปร่วมกันเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคม

การปกครองแบบประชาธิปไตยมีสาระสำคัญอยู่ตรงนี้ มันเป็นส่วนเหตุเลยทีเดียว ถ้าไม่มีสาระนี้แล้ว มัวแต่จะไปชื่นชมกับส่วนผลที่จะได้ ก็จะไม่มั่นคงยั่งยืน

ฉะนั้น ต้องมองเสรีภาพในส่วนเหตุนี้ให้หนัก คือมองว่า ทำอย่างไรจะให้ศักยภาพที่มีอยู่ของคนแต่ละคน ออกไปเอื้ออำนวยประโยชน์แก่สังคมได้เต็มที่ อันนี้เป็นเสรีภาพในลักษณะของการให้

เสรีภาพส่วนนี้แหละที่คนมักจะมองข้าม การปกครองประชาธิปไตยมีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่เสรีภาพส่วนนี้ กล่าวคือ สังคมที่พัฒนาดีแล้วในประชาธิปไตย จะพยายามเปิดช่องทางที่จะมาเอาศักยภาพของคนแต่ละคนออกไปใช้ทำประโยชน์แก่สังคม ให้เต็มที่ ใครมีเท่าไร ก็ทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้เท่านั้น ถ้าได้อย่างนี้เมื่อไร สังคมประชาธิปไตยก็จะพัฒนา จะก้าวหน้า

เวลาพูดถึงเสรีภาพ เรามักจะมองกันแค่ความหมายที่หนึ่ง คือเรื่องรูปแบบการแสดงออกที่เป็นการทำงานได้ตามชอบใจ

ถ้ามีฉะนั้น ก็อย่างที่สอง คือมองในแง่จะได้หรือเอาผลเท่านั้นเอง ไม่ได้นึกถึงการที่จะให้หรือทำเหตุขึ้นมา

แม้แต่ความมีส่วนร่วม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งเป็นพฤติกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในสังคมประชาธิปไตย บางคนก็มองแต่ในแง่ที่จะได้จะเอา คือมองว่าฉันจะต้องมีส่วนร่วมที่จะได้ หรือพูดให้สั้นว่า ฉันจะต้องมีส่วนได้ด้วย มีอะไรเกิดขึ้นก็บอกว่า ฉันจะต้องได้ด้วยนะ

ถ้ามองอย่างนี้เรื่อย ประชาธิปไตยไปไม่รอด

ที่จริงนั้น *ความมีส่วนร่วม* เขาเน้นที่การเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ เอาส่วนที่ตนมี คือเอาศักยภาพของตนนั่นเอง เข้าไปช่วยเข้าไปเสริมเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้เกิดขึ้น คือเน้นที่การให้นั่นเอง

การยอมให้ออกาสแก่ผู้อื่น ที่พูดถึงในตอนก่อน ก็เป็นลักษณะหนึ่งของเสรีภาพในการให้นี้ด้วย ซึ่งจะต้องมีด้วยกันกับความมีส่วนร่วมและการร่วมมือ

ถ้ามองความหมายของเสรีภาพมาถึงขั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าก้าวหน้าหรือพัฒนามาได้ไม่น้อย ในการที่จะเป็นประชาธิปไตย

เสรีภาพในการได้ เมื่อมีเสรีภาพในการให้เป็นต้นทุน ก็จะทำให้เกิดความสมดุล คือมีความพอดี ที่เป็นลักษณะของทางสายกลาง ทำให้มีประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์

สิทธิต้องมากับหน้าที่

คำสำคัญคำหนึ่ง ที่เป็นคำสามัญในระบบประชาธิปไตย ซึ่งมักฟังมาหรือมาด้วยกันกับคำว่าเสรีภาพ ก็คือคำว่า “สิทธิ”

สิทธิ ท่านแปลว่า อำนาจอันชอบธรรม* โดยทั่วไปหมายถึงสิ่งที่บุคคลพึงมีพึงได้หรือควรจะทำได้ตามที่เขาต้องการ โดยที่เขา มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้

การมีได้ทำได้ตามสิทธินั้น เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงถึงความมีเสรีภาพ และเสรีภาพที่สำคัญก็คือ การมีได้ทำได้ตามสิทธิ นั้น ดังนั้น คำว่าสิทธิและคำว่าเสรีภาพจึงมักฟังมาด้วยกัน จนบางที่เราก็พูดควบกันว่า **สิทธิเสรีภาพ** และในบางกรณีคำทั้งสองนี้ ก็ถูกใช้ปนกัน หรือสับสนกัน หรือไม่ก็ใช้แทนกันได้ไปเลย อย่างคน

* พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

อเมริกันทุกวันนี้ ที่ใช้คำว่า civil rights กับ civil liberties ปนๆ หรือแทนๆ กันไป โดยมีแง่ความหมายเฉียดๆ กัน

ด้วยเหตุที่ สิทธิเป็นตัวขั้บ่งถึงการมีเสรีภาพ จะดูว่าประชาชนมีเสรีภาพหรือไม่แค่ไหน ก็มักดูกันที่การปฏิบัติในเรื่องสิทธินี้แหละ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในระบอบประชาธิปไตย ถือกันเป็นเครื่องหมายหรือตราประทับของสังคมประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องที่ได้รับความเอาใจใส่มาก ต้องมีการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ขึ้นมายืนยันเป็นหลักประกันสิทธิของประชาชน เริ่มตั้งแต่กฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุด คือ รัฐธรรมนูญลงไปทีเดียว

(ในกรณีอย่างนี้ คำว่าสิทธิ กับคำว่าเสรีภาพ ก็ถูกใช้ปนๆ กันอีก บางที ตรงนี้ กฎหมายประเทศนี้ใช้ว่าสิทธิ แต่กฎหมายประเทศโน้นใช้ว่าเสรีภาพ ตรงนั้น ประเทศนี้ใช้ว่าเสรีภาพ ประเทศโน้นใช้ว่าสิทธิ)

โดยเฉพาะจะต้องรับประกันให้มีสิทธิ/เสรีภาพ พื้นฐานของพลเมือง เช่น สิทธิ/เสรีภาพในการพูดจาแสดงออก การเสนอข่าวสารข้อมูลและความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ การนับถือศาสนา การชุมนุม ตลอดจนสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การได้รับโอกาสในการศึกษา การทำงาน การเดินทาง การดำรงชีวิต การใช้สิ่งสาธารณูปโภค และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม บางทีเราก็มัววุ่นวายกับเรื่องสิทธิและการที่จะมีเสรีภาพกันมากมาย จนซ้กจะหลงเพลิดเพลिनและลืมไปว่า นอกจากเราจะต้องได้ต้องมีสิทธิและเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ รัฐ

จะต้องรับประกันให้เราได้ว่าเรามีอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว ตัวเราเองจะต้องทำอะไร เราจะต้องให้อะไรแก่รัฐ แก่ส่วนรวม แก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติบ้าง และนี่ก็คือเรื่องของ “หน้าที่”

สิทธิ นั้นคู่กันกับ **หน้าที่** พลเมืองของประเทศประชาธิปไตยนั้น เมื่อมีสิทธิ ก็มีหน้าที่ด้วย เมื่อได้สิทธิ ก็ต้องทำหน้าที่ด้วย

สิทธิเป็นเรื่องของการที่จะได้ที่จะเอา ส่วนหน้าที่เป็นเรื่องของการที่จะให้ที่จะสละออกไป

พลเมืองทุกคนมีหน้าที่ที่จะทำการศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบสัมมาชีพของตนๆ มีหน้าที่ที่จะต้องทำต่อครอบครัว ต่อชุมชน ต่อสังคม ต่อประเทศชาติของตน มีหน้าที่ที่จะต้องไปร่วมประชุมพิจารณาดำเนินกิจการของส่วนรวม ต้องบำรุงรักษาสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณสมบัติ ต้องบำรุงรักษาธรรมชาติแวดล้อม ต้องรักษาระเบียบวินัย ต้องเคารพกฎหมายและกฎเกณฑ์กติกาสังคม ต้องเสียภาษีอากร เป็นต้น

เมื่อประชาชนพลเมืองทำหน้าที่ให้แก่สังคมหรือรัฐตามสถานะของตนๆ สังคมหรือรัฐประชาธิปไตยที่ดี ก็มีสิ่งที่จะนำมาสนองแก่สิทธิของประชาชนพลเมือง

ถ้าประชาชนพลเมืองไม่ช่วยกันทำเหตุ แล้วสังคมหรือรัฐจะเอาผลอะไรมาสนองความต้องการของประชาชนพลเมืองได้

ดังนั้น ถ้าจะเรียกร้องหรืออ้างสิทธิ ก็อย่าลืมถาม หรือสำรวจตัวเองว่าได้ทำหน้าที่ของตนอยู่ด้วยดีหรือไม่ คือ ถ้าจะเรียกร้องสิทธิ ก็จะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีด้วย

มองในทางย้อนกลับ ผู้ที่ทำหน้าที่ของตนถูกต้องเป็นอย่างดีนั้นแหละ จึงเป็นผู้ที่สมควรจะเรียกร่องหรืออ้างสิทธิ และสิทธิที่อ้างหรือเรียกร่องนั้น จะต้องนำไปใช้อย่างถูกต้องด้วย

ผู้ที่รู้จักหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนอยู่อย่างถูกต้องนั้นแหละ คือผู้ที่จะนำสิทธิไปใช้อย่างถูกต้อง

เพราะฉะนั้น สิทธิจะต้องมากับหน้าที่ และสิทธิเป็นสมบัติมีค่าอันน่าภูมิใจสำหรับผู้ทำหน้าที่

พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยควรสร้างจิตสำนึกในหน้าที่ถึงขั้นที่ยึดถือว่า สิทธิที่จะได้ทุกอย่าง มีมาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องทำ ถ้ามองตนเองว่าการที่เราจะได้จะมีสิทธินี้ นั่น เราจะต้องทำอะไร หรือนึกถึงสิ่งที่ตนจะต้องทำต้องให้มากกว่านึกถึงสิ่งที่ตนจะได้จะเอา

ในประเทศอเมริกา^๑ มีวาทะหรือคำคมประโยคหนึ่งที่ถูกกันทั่วไป ซึ่งเข้ากับเรื่องสิทธิและหน้าที่นี้ดี ถือว่าเป็นวาทะสำคัญที่พึงรู้ พึงจำ ถึงกับมีการจัดเข้าเป็นสิ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมจะต้องรู้ คือคำกล่าวของประธานาธิบดี เคนเนดี ที่ว่า

อย่าถามว่าประเทศชาติจะทำอะไรให้ท่าน - (๗๓)

จงถามว่า ท่านจะทำอะไรให้แก่ประเทศชาติของท่าน *

^๑ ('Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country'.) คำกล่าวของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ในพิธีปฏิญาณตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีอเมริกา พ.ศ. ๒๕๐๔ (ค.ศ. ๑๙๖๑) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

เรื่องสิทธิคู่กับหน้าที่นี้ ถึงแม้จะมีไม่ใช่เป็นสังขธรรม แต่ก็เป็นบททดสอบการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญอย่างในอเมริกา การเตือนจิตสำนึกในเรื่องหน้าที่เหนือสิทธิ หรืออย่างน้อยทำหน้าที่ให้สมแก่สิทธินี้ ในบางยุคก็มีการเน้นย้ำมาก ขอให้ดูคำปราศรัยเรื่อง "Americanism" ของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ ที่ยกมาเพื่อประกอบความรู้ ท้ายเรื่อง (หน้า ๙๘)

นี่ก็คือการเตือนให้มีจิตสำนึกในการที่จะทำหน้าที่ มิใช่มี
แต่คิดจะเรียกร้องสิทธิ

เมื่อสิทธิมาคู่กับหน้าที่ ก็เป็นความสมดุลอย่างหนึ่ง
ระหว่างการได้กับการให้ หรือระหว่างการรับเอากับการสละออก
เมื่อเกิดภาวะสมดุลหรือดุลยภาพนี้แล้ว ก็เข้าสู่ทางสายกลางที่จะ
นำไปสู่ประชาธิปไตยที่ดี

เสรีภาพต้องมากับความรับผิดชอบ

อนึ่ง คำว่าหน้าที่นั้น มักจะพ่วงมาหรือมาด้วยกันกับคำว่า
“ความรับผิดชอบ” จนบางที่เราพูดควบไปด้วยกันว่า หน้าที่และ
ความรับผิดชอบ หรือหน้าที่รับผิดชอบ คือนอกจากทำหน้าที่แล้ว
ก็จะต้องมีความรับผิดชอบด้วย

คำว่าสิทธิมาด้วยกันกับเสรีภาพ คำว่าหน้าที่มาด้วยกันกับ
ความรับผิดชอบ สิทธิคู่กับหน้าที่ ฉะนั้น เสรีภาพก็คู่กับความรับผิด
ชอบ ฉะนั้น และเมื่อเราพูดสองคำแรกควบกันว่า *สิทธิเสรีภาพ* เรา
ก็พูดสองคำหลังควบกันว่า *หน้าที่รับผิดชอบ*

เพราะฉะนั้น *สิทธิ* ต้องมากับ *หน้าที่* ฉะนั้น *เสรีภาพ* ก็ต้อง
มากับ *ความรับผิดชอบ* ฉะนั้น

เมื่อเสรีภาพมาคู่กับความรับผิดชอบ ก็หมายความว่า เรา
จะต้องใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ และต้องรับผิดชอบต่อ
การใช้เสรีภาพนั้นด้วย

ความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น อาจแบ่งอย่างคร่าวๆ ได้เป็น ๒ ช่วงตอน คือ รับผิดชอบต่อการที่ได้ทำหรือสิ่งใดแสดงออกไปแล้ว กับรับผิดชอบก่อนจะทำ ก่อนจะแสดงออก หรือแสดงออกอย่างมีความรับผิดชอบอยู่ในตัว

อย่างแรก เป็นความรับผิดชอบตามหลังการกระทำ คือเมื่อได้ใช้เสรีภาพของตนออกไปแล้ว จะมีผลเกิดขึ้นอย่างไร ก็รับผิดชอบต่อผลนั้น ถ้าเป็นผลร้าย หรือมีความเสียหายเกิดขึ้น ก็กล้ารับผิดชอบ ไม่ปิดความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบอย่างนี้ แม้จะดีกว่าไม่ยอมรับผิดชอบเสียเลย แต่ก็ยังไม่ดีจริง เพราะเป็นการรับผิดชอบในชั้นผล และผลของความรับผิดชอบก็จำกัดอยู่ที่ตนเอง ซึ่งอาจจะหายไปเสียแล้วสำหรับความหมายที่จะมีส่วนร่วมหรือสังคม แม้จะเป็นความรับผิดชอบที่แสดงถึงระดับของจิตใจที่มีคุณธรรม แต่ก็ยังไม่ใช่ว่าความรับผิดชอบในระดับของความมีสติและการใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

เพราะฉะนั้นจึงจัดแบ่งออกได้ว่า พวกที่หนึ่ง คนที่เลวร้ายที่สุด ได้แก่คนพวกที่ไม่ยอมรับผิดชอบอะไรเลย สิ่งที่ต้องทำก็ไม่รับผิดชอบต่อที่จะทำ และแม้ตนจะได้ใช้เสรีภาพอย่างผิดหรือพลาด และทำให้ผลเสียหายเกิดขึ้น ก็ปิดความรับผิดชอบ ไม่ยอมรับผลที่จะตกถึงตน พวกที่สอง คนที่ดีกว่านั้น ได้แก่คนพวกที่ยอมรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการใช้เสรีภาพของตน

ส่วนคนที่มีความรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่พึงปรารถนาในระบบประชาธิปไตย ก็คือคนที่รับผิดชอบต่อตั้งแต่เริ่ม

ต้น ก่อนที่จะใช้เสรีภาพในการกระทำหรือแสดงอะไรออกไป เรียกว่า เป็นคนที่ใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ เขาใช้เสรีภาพด้วยความรู้ตระหนักว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขาจะก่อให้เกิดผลดีผลเสียอย่างไร และพยายามให้การแสดงออกหรือการกระทำนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องก่อผลดีที่สุด

ดังนั้น นอกจากความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของเขาเอง ที่จะต้องทำให้ดีให้ถูกต้องเรียบร้อยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว การแสดงออกหรือการกระทำใดๆ ก็ตามทีปรากฏออกมาจากตัวบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากการที่ได้ใช้ปัญญาใคร่ครวญพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความถูกต้องชอบธรรม ผลดีผลเสียต่างๆ ด้วยความมุ่งหมายต่อความจริงความดีงาม และประโยชน์สุขเป็นอย่างดีแล้ว ว่าความคิดเห็น การตัดสินใจ การแสดงออก และการกระทำของตนจะไม่ก่อผลเสียหาย และจะเกิดผลสร้างสรรค์อย่างดีที่สุด

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อมีการให้แสดงความคิดเห็นกันเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ในฐานะที่เราเป็นคนหนึ่งในหมู่ประชาชน ซึ่งมีเสรีภาพที่จะพูดจาแสดงออกให้ความคิดเห็น ไม่ควรคิดเพียงว่าจะได้ใช้เสรีภาพในการแสดงออกไปๆ เท่านั้น

แต่ควรมีจิตสำนึกระลึกว่า เรื่องที่เขาเอามาให้เราพูดจาวิจารณ์แสดงความคิดเห็นนั้น เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับความเจริญ ความเสื่อมของสังคม หรืออาจจะถึงกับเกี่ยวกับความเป็นความตายของประเทศชาติ เราจะต้องให้ความคิดเห็นที่ประกอบด้วย ความมีสติรอบคอบ และใช้ปัญญาอย่างดีที่สุด อย่าให้กลายเป็น

การเอาความเป็นความตายของประเทศชาติมาเป็นของเล่นสนุก หรือเป็นเพียงเครื่องสนองความฮึกเหิม หรืออย่างที่เรียกว่า เฮฮากันมันๆ ไป

บางครั้ง เรื่องที่นักการเมืองหรือสื่อมวลชนเป็นต้นเอามาถามพวกเราชาวบ้านนั้น ก็เป็นเรื่องใหญ่มาก ซึ่งตามปกติ กว่าจะวินิจฉัยหรือตัดสินใจได้ เขาจะต้องให้คณะผู้เชี่ยวชาญ หรือคณะทำงานหลายๆ คนไปสืบค้น ประมวลข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล และข้อพิจารณาทางวิชาการกันก่อนนานเป็นเดือนเป็นปี

การที่เขามาถามความคิดเห็นของเรานั้น เราอาจจะให้แถมความรู้ความคิดเห็นที่ช่วยเสริมหรือประกอบเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่เราอย่าประมาท อย่าพูดพล่อยๆ เราจะต้องพูดจาวิจารณ์ให้ความคิดเห็นด้วยความสำนึกตระหนักในความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะนี่อาจจะเป็นความเป็นความตายของประเทศชาติ หรือของสังคมของเราทีเดียว

การมีความรับผิดชอบนั้น นอกจากทำให้การกระทำและการแสดงออกต่างๆ เป็นไปอย่างดีและมีผลดีแล้ว ยังให้ผลดีทางจิตใจหรือความรู้สึกภายใน และทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมสังคมด้วย

นั่นคือ คนที่มีความรับผิดชอบนั้น จะไม่รู้สึกรู้ว่าเสรีภาพที่ อยู่ในขอบเขตอันสมควรตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นความบีบคั้นจำกัดอึดอัดคับข้องใจ เขาจะอยู่อย่างสบายใจและพอใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบทั้งหลาย และการใช้เสรีภาพของเขา

ก็จะไม่เป็นไปอย่างก้าวก้าวรุกรานรบกวนเพื่อนบ้านหรือคนอื่น ๆ ทำให้อยู่กันโดยสงบเรียบร้อย

ในทางตรงข้าม ถ้าเราไม่พัฒนาจิตสำนึกในความรับผิดชอบ แม้แต่จะไปอยู่ในประเทศที่ถือกันว่ามีเสรีภาพมากที่สุดอย่างอเมริกา ก็ารู้สึกว่าเราถูกจำกัดเสรีภาพมากเกินไป จะทำอะไรแม้แต่กับของที่เป็นสมบัติของตัวเองก็ทำไม่ค่อยจะได้ มีกฎหมายห้ามและบังคับเต็มไปหมด

ถ้าว่าเสรีภาพเป็นการทำได้ตามชอบใจ บางคนอาจรู้สึกว่าประเทศแบบอเมริกา คนมีเสรีภาพ ถ้าไม่น้อยที่สุด ก็ต้องว่าน้อยอย่างยิ่ง นอกจากนั้น จะทำอะไรๆ ที่เราชอบใจ ก็ต้องคอยระวังระวัง เดียวเพื่อนบ้านจะร้องเรียน หรือคนอื่นเขาจะ “งู” ฟ้องเรียกค่าเสียหายเอา รู้สึกวุ่นวายอึดอัดใจไปหมด

เพราะฉะนั้น ยิ่งอยากได้อะไรก็มีเสรีภาพเท่าไร ก็ยิ่งต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบตามขึ้นไปเท่านั้น

ถ้าการใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างมีความรับผิดชอบเป็นตัวสมดุลแล้ว ก็จะมีพหุผลที่เป็นทางสายกลาง ซึ่งจะทำให้บรรลุจุดหมายของความเป็นประชาธิปไตยที่ดีได้

มีเสรีภาพทั้งภายนอกภายใน ประชาธิปไตยจึงจะสมบูรณ์

นี่ต่อไป ยังมีเสรีภาพอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเสรีภาพในความหมายขั้นรากฐาน คือ การที่คนเราจะมีเสรีภาพแท้จริงภายนอกได้ เราจะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย คือ **จิตใจจะต้องเสรี**

เสรี ก็คือ เป็นอิสระจากการครอบงำของอำนาจที่จะมาชักจูงให้ผิดไปจากธรรม อำนาจที่จะมาครอบงำจิตใจให้หันเหเขวออกไปจากธรรม ก็คือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหา มานะ ทิฐิ เมื่อกิเลสพวกนี้เข้ามาครอบงำจิตใจแล้วก็ทำให้เราไม่อยู่ในธรรม ทำให้เราเขวออกจากกรรม

พอจิตใจเขวออกจากกรรมไปแล้ว การแสดงออกภายนอกก็เขวหมด คือจะทำการเพื่อประโยชน์ส่วนตัวด้วยความโลภบ้าง ทำการด้วยความเกลียดชัง เคียดแค้นมุ่งจะทำลายเขาโดยโทสะบ้าง ทำการด้วยความลุ่มหลงมัวเมาโดยโมหะบ้าง

พอเสรีภาพถูกเจ้ากิเลสเหล่านี้ครอบงำ มันก็กลายเป็นการทำตามใจชอบ อย่างที่ว่าเมื่อกี้ แล้วความถูกต้องชอบธรรมจะไม่เกิดขึ้น แต่จะกลายเป็นการทำลายความชอบธรรม

เสรีภาพก่อนผลร้าย กลายเป็นเครื่องมือที่จะทำลาย แม้กระทั่งทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เพราะที่แท้จริงนั้น ในใจของเขาไม่มีเสรีภาพ ใจของเขาเป็นทาสของกิเลส ก่อนที่จะแสดงออกพูดออกมาว่า ฉันจะทำตามเสรีภาพของฉันนี่ เขาไม่รู้ตัวว่าที่จริงในใจของเขาเป็นทาสถูกกิเลสครอบงำบัญชาแล้ว

ในกรณีที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเข้าไปมีส่วนร่วมที่จะให้ ก็กลายเป็นเอาโลภะ โทสะ โมหะเข้าไปร่วมกันหรือให้แก่กัน แทนที่จะเป็นการสร้างสรรค์ ก็เลยกลายเป็นการช่วยกันทำลาย

เพราะฉะนั้น ข้อสำคัญที่สุด ในใจจะต้องมีเสรีภาพ คือเสรีภาพจากกิเลส ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโลภะ โทสะ โมหะ หรือ

ค้นหา มานะ ทิฐิ

ค้นหา คือ ความอยากได้อะไรเอาเพื่อตัว ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญ หรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ทัศนคติ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธินิยม อุดมการณ์คับแคบ)

กิเลสจำพวกเห็นแก่ตัว เอาตัวตนเป็นศูนย์กลาง ๓ อย่างนี้ มักเข้าครอบงำจิตใจ เป็นตัวบงการอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป ถ้าขาดสติเมื่อไร ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน ทำให้พฤติกรรมเสื่อมภาพเสียศูนย์ เลยดูลไป กลายเป็นโทษ ก่อผลร้าย ทำลายประชาธิปไตย

เสรีภาพจะสัมฤทธิ์ผลให้เกิดประชาธิปไตยได้แท้จริง คนจะต้องใช้ปัญญาด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยความสุจริตใจจริงๆ แต่ความสุจริตใจหรือความจริงใจในการใช้ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าใจถูกครอบงำด้วยกิเลส

ถ้าคนมีโลภะ โทสะ โมหะ ใช้ปัญญาพิจารณา มันก็คิดเอาประโยชน์ให้แก่ตนบ้าง คิดทำลายเขาบ้าง คิดด้วยความลุ่มหลงมัวเมาบ้าง แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคมได้อย่างไร มันเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น จะต้องมีเสรีภาพภายในด้วย

เสรีภาพระดับนี้ไม่ค่อยมีคนคิดถึง มีแต่บอกว่า ฉันคิดว่าอย่างนี้ ฉันจะต้องทำให้ได้ นี่เป็นเสรีภาพ แต่ไม่ได้ถามตัวเองว่าใจของตัวเองมีเสรีภาพแล้วหรือยัง อันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

เพราะฉะนั้น ก่อนจะมีเสรีภาพภายนอกได้อย่างแท้จริงนั้น จะต้องมีความเสรีภาพในจิตใจเป็นฐาน อันนี้เป็นขั้นสุดท้าย

ด้วยเหตุนี้ในทางธรรมจึงถือว่า คนที่จะเป็นเสรีอย่างแท้จริง ก็คือคนที่บรรลุธรรมอย่างสูงสุด ก็คือพระอรหันต์ ซึ่งไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำอะไรเพื่อได้เพื่อเอาให้แก่ตัวเองเลย อย่างน้อยก็ไม่ทำการแสดงออกเพื่อหาผลประโยชน์แก่ตน ไม่ได้ทำอะไรด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งเพื่อทำลายใคร ไม่ได้ทำอะไรด้วยความลุ่มหลงมัวเมา เพราะฉะนั้น การแสดงออกของท่านจึงเป็นเสรีภาพที่แท้จริง เพราะเสรีทั้งใน เสรีทั้งนอก สอดคล้องกัน เป็นเสรีภาพตลอดสายครบถ้วนเต็มความหมาย

อันนี้แหละเป็นความหมายของเสรีภาพ ซึ่งมีหลายชั้น

เป็นอันว่า เราจะมองความหมายของเสรีภาพแค่ทำได้ตามขอบใจเท่านั้นไม่ได้ การมองอย่างนั้นเรียกว่าเป็นขั้นที่มีสติปัญญา น้อยที่สุด คือไม่ได้เรื่องเลย ต้องมองกันให้หลายๆ ชั้น จนกระทั่งถึง

เสรีภาพของจิตใจ อย่างที่ว่าพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว
จึงจะได้เสรีภาพที่แท้จริง

ที่นี้เสรีภาพในขั้นเต็มความหมายถึงภายในจิตใจนี้ ที่มันมี
ความสำคัญมาก ก็เพราะมันเกี่ยวโยงไปถึงการใช้ปัญญาที่ว่า พอ
เราพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสแล้ว ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ
เข้ามาครอบงำแล้ว ปัญญาของเราก็จะบริสุทธิ์ ผ่องใส สามารถใช้
วินิจฉัย คิดการ และวางแผนเป็นต้นอย่างเที่ยงธรรม

คนในสังคมประชาธิปไตยที่จะปกครองตนเองได้ และปก
ครองกันเองได้นั้น จะต้องใช้ปัญญาให้มาก จะต้องใช้ความคิด
พิจารณาเหตุผล สิ่งที่จะทำหรือแสดงออกมาจะต้องเกิดจากปัญญา
เป็นไปด้วยความรู้เข้าใจ เช่นรู้เข้าใจข้อมูลของเรื่องราวอย่างชัดเจน
รู้เข้าใจในเหตุและสามารถหยั่งถึงผลในเรื่องนั้นๆ รู้เข้าใจเหตุปัจจัย
ว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นมาอย่างไร มีเหตุปัจจัยมาอย่างไรสืบสาวให้ได้ต้น
ตออย่างถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

การใช้ปัญญาอย่างจริงจังนี้ เป็นสิ่งที่จะต้องย่ำให้มาก
เพราะการใช้หรือการแสดงออกของปัญญาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์นี้
แหละ คือการใช้เสรีภาพอย่างสูงสุด และเสรีภาพที่แท้จริงจะมีได้ก็
ต่อเมื่อมีการใช้ปัญญา คือการแสดงออกของเสรีภาพนั้นจะต้องอยู่
ภายใต้การควบคุมของปัญญา ซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจใน
ตัวความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้จริง

ไม่ใช่รู้เห็นแต่ผลประโยชน์ของตน หรือรู้เห็นหนทางที่จะ

กีดกันคนอื่น หรือไม่รู้ไม่คิดไม่เข้าใจอะไรเลย

เมื่อประชาชนจะปกครองตนเอง ประชาชนนั้นแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจ เขาจะต้องรับผิดชอบต่อผลการเลือกตัดสินใจของตน เขาจะต้องไม่เลือกตัดสินใจอะไร เพียงเพราะถูกใจ ไม่ถูกใจ หรือชอบใจไม่ชอบใจ หรือโดยปราศจากความรู้ไร้ความคิด แต่ต้องพิจารณาว่าสิ่งที่เลือกหรือตัดสินใจนั้นถูกต้องหรือไม่ ชอบธรรมหรือไม่ เป็นไปเพื่อความดีงามความเจริญของงานและประโยชน์สุขร่วมกันหรือไม่ ซึ่งก็คือต้องมีปัญญาและใช้ปัญญา และปัญญานั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการพัฒนา

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตยจึงย้ำเน้นเรื่องการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อย้ำความสำคัญในเรื่องนี้ อาจจะต้องใช้คำว่า ต้องมีการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง

รูปแบบสำคัญในระบบประชาธิปไตย คือการที่ประชาชนแต่ละคนมาบอกแจ้งการเลือกหรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียง อย่างที่เรียกว่ามาโหวตกัน แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาตามเสียงข้างมากของคนที่มาลงคะแนนนั้น

รูปแบบนี้จะมีความหมายและได้ผลจริง จนทำให้เกิดประชาธิปไตยที่ดี ก็ต่อเมื่อมันมีเนื้อหาสาระอยู่ข้างใน คือการที่คนผู้ออกเสียงนั้นมีสติปัญญาและเลือกตัดสินใจด้วยการใช้สติปัญญาอย่างแท้จริง ไม่อยู่ใต้การครอบงำของโลกะ โทสะ และโมหะ

คนโง่ร้อยละคนพันคนมาประชุมกัน โหวตว่าโลกนี้แบน ทั้งที่

ได้คะแนนเป็นเอกฉันท์ ยิ่งกว่าเสียงข้างมาก โลกก็หาได้แบนไปตามนั้นไม่

วิศวกรคนเดียวใช้ความรู้คำนวณอย่างถูกต้องว่าเสาคอนกรีตต้นเท่านี้ ใช้เหล็กขนาดเท่านี้ จะทานน้ำหนักอาคารใหญ่เท่าที่ต้องการไม่ได้ แต่คนหมู่นั้นต้องเอาให้ได้ ผลคืออาคารถล่มทะลาย

ฝูงลิงจะข้ามแม่น้ำ มีความเห็นร่วมกันว่า กระจสบูนุ่นเบาดี ให้เอามามัดติดตัวจะได้ลอยน้ำข้ามไป เลยพากันตายทั้งหมด

เข้าทำนองที่ปราชญ์ฝรั่งคนหนึ่งพูดไว้ว่า อวิชชามหาชนคือหนทางมหาวินาศ

ครูคนหนึ่งอยากจะทำให้สบาย ไม่อยากสอน พอเข้าห้องเรียนก็บอกนักเรียนว่า เรามาใช้วิธีประชาธิปไตย มาโหวตกันนะว่าจะเรียนดีหรือเล่นดี นักเรียนเฮยกมือพร้อมให้เล่น ชั่วโมงไหนอยากไปพัก ครูก็ใช้วิธีนี้ได้ผลทุกที ครูก็สบาย นักเรียนก็สนุก แต่ผลการเรียนตกต่ำมาก

กรรมการวัดหนึ่งจะจัดงานวัด ประชุมกันพิจารณาเรื่องหามหรสพ เกิดมีข้อเสนอให้เลือกว่าจะมีหมอลำหรือระบำกึ่งใบ้ตกลงกันไม่ได้ เลยบอกว่าให้ชาวบ้านมาออกเสียงกันดู พอได้ยินว่าเป็นเรื่องจะมีมหรสพ พวกผู้ใหญ่ก็ไม่สนใจไม่มาออกเสียง มีแต่หนุ่มๆ มากันมาก พอขอคะแนนเสียง ระบำกึ่งใบ้ก็ชนะด้วยคะแนนท่วมท้น เรื่องถึงสมภารต้องแก้ปัญหาด้วยความลำบากใจมาก (ลองเทียบกับไปเลือกตั้งด้วยเห็นแก่อำิสสินจ้าง!)

ในอดีต ณ นครสี่พีของพระเจ้าสุทนต์ พระราชาโอรสพระนามว่าเวสสันดรมีช้างเผือกชื่อว่าปัจฉยนาค ซึ่งมีกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นช้างมงคล ชับขึ้นไปไหนก็ทำให้ฝนตกชุ่มฉ่ำอุดมสมบูรณ์

พระราชานางแก้วกษัตริย์ ซึ่งเป็นประเทสมหาอำนาจ ทรงส่งราชทูตมาขอพระราชทานช้างปัจฉยนาคนั้น โดยอ้างว่าแผ่นดินของพระองค์เกิดฝนแล้ง จะขอช้างนั้นไปทำให้ฝนตก เจ้าชายเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกมงคลนั้นไป เป็นเหตุให้ประชาชนโกรธแค้นมาก ถึงกับมีมติให้พระเจ้าสุทนต์เนรเทศเจ้าชายเวสสันดรเสีย พระเวสสันดรจึงต้องออกเดินป่าตามเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงยอมสละดินแดนไทยแถบตะวันออกของแม่น้ำโขง แคว้นหลวงพระบาง และจังหวัดพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโคกพน ให้แก่ฝรั่งเศส และยกดินแดนไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษที่มาคุกคาม

เวลานั้น ถ้าถามเสียงข้างมากซึ่งกำลังโกรธแค้นกันเป็นอย่างยิ่ง ก็ยอมมาให้รบกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และถ้าเป็นเช่นนั้นประเทศไทยก็คงไม่พินตกเป็นอาณานิคมของสองชาติตะวันตกนั้น เช่นเดียวกับประเทศพม่าเป็นต้น

มิใช่เฉพาะอวิชาหรือโมหะเท่านั้น ที่จะนำพาชนไปสู่ความพินาศ การเลือกตัดสินใจด้วยโลภะ และโทสะ ก็พาประชาชนไปสู่หายนะได้เช่นเดียวกัน

เสรีภาพที่เป็นฐานของปัญญา คือธงนำหน้าของประชาธิปไตย

ในระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าเสียงประชาชนเป็นใหญ่ และเสียงประชาชนนั้นเป็นเสียงสวรรค์

ถ้าเราไม่ต้องการให้เสียงสวรรค์ กลายเป็นเสียงนรก ก็ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ดี โดยพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ ด้วยการพัฒนาปัญญา ให้สามารถเลือกตัดสินใจด้วยการใช้ปัญญา อย่างยวดยิ่ง ให้เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของโลภะ โทสะ และโมหะ ไม่เลือกตัดสินใจหรือทำการใด เพราะเห็นแก่จะได้ผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งหาอำนาจความยิ่งใหญ่ หรือด้วยความเคียดแค้นชิงชังมุ่งทำลายใคร หรือโดยไร้ความรู้ความคิดไม่มีวิจรรณญาณ

ก่อนจะใช้ปัญญาเลือกตัดสินใจหรือทำการใดให้ได้ผลดี ก็ต้องมีปัญญาที่จะใช้ จะมีปัญญาได้ ก็ต้องรู้จักใช้และหมั่นพัฒนาปัญญา

นอกจากแสวงหาความรู้อยู่เสมอแล้ว เมื่อได้เห็นได้อ่าน หรือได้ฟังข่าวสารข้อมูล ก็อย่าตื่นตูมเชื่อง่าย รู้จักพิจารณาว่าอะไรเป็นสาระ อะไรไม่เป็นสาระ และเลือกสนใจสิ่งที่เป็นสาระ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการป้องกันความเสื่อม และเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิตพัฒนาชุมชนหรือสังคมของตน

เมื่อรับข่าวสารข้อมูลใด จะได้ฟังได้อ่านก็ตาม ถ้าจะจับจุด

สนใจ ก็ถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นรับกระทบ ที่จะไปสืบสาวหารายละเอียดที่แท้และวิเคราะห์หาความจริงต่อไป อย่างน้อยก็ไตร่ตรองพิจารณานานๆ หลายๆ แง่มุม อย่าด่วนตัดสินอะไรง่ายนัก โดยเฉพาะข่าวตื่นตื่น และเรื่องทำนองโสมภพมา ควรตั้งข้อสงสัยไว้ก่อน

ว่ากันว่า คนไทยเรานี้ เป็นคนชอบสนุกสนาน ถ้าจะฟังอะไรชมรายการอะไร ก็ต้องเป็นเรื่องตื่นตื่น หรือเป็นประเภทเฮฮา วาทะ ฟังแล้วก็เฮฮาสนุกสนาน ได้สะใจหน้าใจกันไป แต่ถ้าเป็นรายการประเภทความรู้เนื้อหาสาระจริงๆ ก็ไม่ชอบ

ถ้าจะพัฒนาปัญญากัน ก็ต้องยอมฟังยอมชมรายการเนื้อหาสาระบ้าง

ส่วนสำหรับเรื่องเฮฮา วาทะนั้น ก็ชมได้ฟังได้ แต่อย่าเอาแค่เฮฮาสนุกสนานอย่างเดียว ถ้าได้แค่นั้นก็พัฒนาปัญญายาก จะต้องไม่ใช่แค่ฟังและคล้อยไปตามเขาว่าอย่างเดียว

นอกจากสนุกสนานเฮฮาแล้ว ควรจะใช้ปัญญาของตนคิดพิจารณาเรื่องที่เขาว่านั้นไปด้วย คิดพิจารณาในแง่มุมอื่นๆ บ้าง และถ้าเป็นเรื่องสำคัญ อย่าหยุดแค่ชมรายการเท่านั้น เอาไปคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผลมองอีกทีให้รอบด้าน ถ้าทำบ่อยๆ เป็นนิสัย ก็พัฒนาปัญญาขึ้นไปได้เรื่อยๆ

คำพูดที่ดีนั้น ทางพระเรียกว่า วาจาสุภาสิต วาจาหรือคำพูดที่ดีนี้มีลักษณะสำคัญ คือ เป็นความจริง ไม่ใช่คำเท็จ ไม่โกหก หลอกลวง มีเหตุผล ไม่เลือนลอยเพื่อเจ้า ไม่เหลวไหลไร้สาระ เป็น

ประโยชน์ เป็นเชิงสร้างสรรค์ ไม่เป็นโทษก่อความเสียหาย สุขภาพ ไม่หยาบคาย พูดอย่างมีน้ำใจหรือพูดด้วยน้ำใจปรารถนาดี เป็นคำ สมานสามัคคี หรือส่งเสริมให้คนร่วมมือกัน ไม่ส่อเสียด ก่อความ แดกแยก หรือชวนทะเลาะวิวาท

นอกจากนั้นยังมีลักษณะปลีกย่อยอื่นๆ ประกอบอีก เช่น พูดถูกกาลถูกเวลา พูดพอประมาณ พูดมีขอบเขต ไม่เรื่อยเปื่อย ไม่มากไปเกินไป เป็นต้น และในแง่ของความได้ผล ก็มีทำนองหรือ ลักษณะการพูดที่ทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจน ชาบซึ่งจูงใจ ทำให้เกิดกำลังใจ และนำความร่าเริงเบิกบานใจ

เมื่อไปฟังใครพูด ก็ใช้หลักเกณฑ์นี้พิจารณาดู เช่นว่า เขา พูดถูกต้อง เป็นความจริง เป็นเหตุเป็นผล มีประโยชน์หรือไม่ เป็นต้น และไม่ลืมมองดูในแง่แรงจูงใจด้วยว่า เขาพูดจากปัญญา บริสุทธิ์จริงใจ ไม่พูดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง และไม่ พูดโดยมุ่งปลุกเร้าผู้ฟังให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วจับเอาสาระ มาคิดพิจารณาให้ได้ปัญญา และแนวทางทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณ ประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

ถ้าจะเลือกจะตัดสินใจเชื่ออะไร ก็ต้องรู้ความจริงในเรื่อง นั้น และไม่ใช่ว่ารู้ความจริงเท่านั้น ต้องรู้จริงด้วย ควรจะถามตัวเอง ก่อนว่า เรื่องนี้และเหตุปัจจัยในเรื่องนี้เรารู้จริงหรือไม่ **ถ้ายังไม่รู้จริง ก็อย่าเพิ่งดังลงไป** ควรเผื่อใจไว้ก่อนบ้าง

คนจำนวนมากยังติดเพลีน ตลกดจนหลงไหล ชื่นชอบกับ การพูดแบบปลุกเร้ากิเลส ถ้าไม่ใช่เฮฮาวาทะ ก็ต้องเป็นประเภทปลุก

เจ้าอารมณฺ์ ระดมโทสะ แล้วก็ตื่นเต้น ฮือฮาเกิดโลภะ โทสะ โมหะ คล้อยไปตาม เรื่องที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นสาระ ต้องใช้ความคิด พิจารณามาก ไม่เอา

ถ้ายังชอบตื่นเต้น ตื่นง่ายนั้ก ก็แสดงว่ายังตื่น ประชาธิปไตยจะยังไม่ถึงไหน ถ้าจะพัฒนาประชาธิปไตยก็ต้อง เข้าสู่วิถีแห่งปัญญา ต้องมุ่งความจริง มุ่งสาระ มุ่งประโยชน์ที่แท้ ด้วยการใช้ปัญญาอย่างยวดยิ่ง ไม่อ่อนแอ ท้อถอย เอาแต่ง่ายเข้าว่า

การใช้ปัญญาอย่างจริงจัง เป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตย เพราะว่า เมื่อเราพ้นจากการครอบงำของกิเลสแล้ว เราจึงจะสามารถ ใช้ปัญญาได้อย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมและเต็มที่ การกระทำและการ แสดงออกที่เกิดจากการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบจริงจังและโดย บริสุทธิ์ใจเท่านั้น จึงจะได้สิ่งทีุ่กต้อง และเป็นผลดี

แล้วเราก็เอาปัญญาอย่างนี้แหละมาใช้ในการที่จะปกครอง กันเอง ในการที่จะจัดสรรอะไรต่างๆ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเสรีภาพก็หมุนมาบรรจบกับปัญญานี้เอง โดยจะต้องเป็นปัญญาของคนที่มีจิตใจที่เสรี คนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือคนที่มีปัญญา โดยเป็นปัญญาที่มีเสรีภาพ ทีไม่ถูกร ครอบงำด้วยกิเลส ปัญญาจะเป็นตัวสื่อโยง ระหว่างพฤติกรรม เสรีภาพที่แสดงออกไปภายนอก กับจิตใจที่มีเสรีภาพอยู่ภายใน

เมื่อพฤติกรรมเสรีภายนอก ออกไปจากจิตใจที่เสรีภายใน หรือถูกควบคุมโดยจิตใจที่เสรีภายในแล้ว ก็เกิดความสมดุล เป็น

ดุลยภาพระหว่างเสรีภาพภายนอก กับเสรีภาพภายใน นี่คือเสรีภาพที่พอดีโดยสมบูรณ์ เป็นการเข้าถึงทางสายกลางที่แท้จริง

ดุลยภาพ ระหว่างพฤติกรรมเสรีภายนอก กับจิตใจเสรีภายในนี้ ไม่ใช่ภาวะหยุดนิ่ง แต่เป็นช่องทางสื่อสัมพันธ์ที่ปัญญาจะสามารถแล่นไหลทั้งไปและมา ทั้งเข้าและออก ได้อย่างแคล่วคล่องโปร่งโล่ง คือ

- จะใช้พฤติกรรมภายนอกในการแสวงหา หรือรับความรู้ ความเข้าใจเข้ามาสร้างสรรค์ปัญญา ก็จะได้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากอคติ เข้าถึงความจริง หรือ
- จะใช้ปัญญาคิดการใดที่จะแสดงออกไปทางพฤติกรรมภายนอก ก็เป็นไปในทางสร้างสรรค์และดีงามชอบธรรม เรียกว่า เสรีภาพที่เป็นทางผ่านของปัญญาที่แท้และบริสุทธิ์

ถ้าได้เพียงความหมายแค่นี้ ประชาธิปไตยก็ไปได้แล้วอะไรๆ อื่นก็เป็นส่วนประกอบ คนที่มีปัญญาอย่างนี้ มีเสรีภาพอย่างนี้ รู้จักปกครองตนเองได้อย่างนี้แล้ว ถ้าจะมาจัดสรรรูปแบบประชาธิปไตย มันก็จัดสรรได้รูปแบบที่ดีที่สุดที่มีความเที่ยงธรรม เป็นรูปแบบที่เลือกสรรแล้วด้วยความเข้าใจเหตุเข้าใจผล จัดปรับให้เหมาะแก่สังคมของตนเองเป็นอย่างดี

มิฉะนั้นก็จะได้แต่รูปแบบมาอย่างพรว่ำๆ มั่วๆ แล้วก็ทุ่มเถียงวุ่นวายกันอยู่กับเรื่องรูปแบบเรื่อยไป

เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างสภาวะของประชาธิปไตยนี้ให้ได้ คือว่า ในที่สุดแล้ว ประชาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองกันด้วยปัญญา ของคนที่มีจิตใจเป็นเสรี

ปัญญาที่สำคัญคือปัญญาที่รู้ธรรม รู้ธรรมนั้นคืออะไร คือรู้ความจริง รู้ความถูกต้อง รู้ความดีงาม หยั่งถึงเหตุผลที่แท้จริงนั่นเอง

หน้าที่ของปัญญาก็คือพาคนมาให้ถึงธรรม เมื่อปัญญาพาคนมาถึงธรรม ให้คนเข้าถึงธรรม ปัญญาบรรจบกับธรรมแล้ว ก็ให้คนอยู่กับธรรม และทำการตามธรรมนั้นต่อไป

นี่คือประชาธิปไตยที่บรรลุความมีแก่นสาร เพราะตั้งอยู่บนฐานของธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตย

จะเป็นจริงเมื่อผู้ใช้อำนาจเป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าจะเป็นประชาธิปไตย

ถึงจะไม่ยอมใคร ก็ต้องยอมให้แก่ธรรม

เราต้องยอมรับความจริงว่า เป็นธรรมดาของคนทั่วไป ที่เรียกว่าปุถุชน ซึ่งยังมีกิเลส ย่อมมีความถือตัว ถือศักดิ์ศรี ให้ความสำคัญแก่ตนเอง อยากให้ตนเป็นคนที่มีความหมาย อยากให้ตัวเด่น เป็นที่ยอมรับเชิดชู หรือมีอะไรเหนือกว่าผู้อื่น อย่างน้อยก็ไม่ให้ด้อย หรือถูกลดความสำคัญ ซึ่งเรียกว่ากิเลสปกป้องตัวเพื่อให้อยู่รอด

เมื่อมนุษย์ยังมีการศึกษาน้อย ยังพัฒนาไม่เต็มที่ คือยังพัฒนาไม่เพียงพอที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องอาศัยกิเลสอย่างนี้ ช่วยกระตุ้นเร้าที่จะรักษาตัวให้อยู่รอดไปก่อน

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกัน ทำกิจการร่วมกัน ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติและวิธีการที่ดี กิเลสพวกนี้ ก็จะทำให้คนปะทะกัน

ไม่ยอมกัน ไม่ลงกัน ตลอดจนไม่ฟังกัน ทำให้ขัดแย้ง แยกแยก ทะเลาะวิวาท ทำงานร่วมกันไม่ได้ และอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่ได้ กิจการของส่วนรวมก็ไม่ดำเนินไปด้วยดี เป็นอุปสรรคอย่างสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม และการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ยกตัวอย่าง เช่น ในการประชุมเพื่อกิจการของส่วนรวม เมื่อมีการแสดงความคิดเห็นกัน ผู้ที่พูดก็แสดงออกเพียงด้วยมุ่งจะอวดตัวอวดภูมิว่าฉันเก่งฉันแน่ ผู้ที่ฟังก็ถือตัว ใครจะแสดงความคิดเห็นกระทบถึงตัวหรือแย้งต่อความคิดเห็นของตัวเองไม่ได้ เมื่อประชุมกันไปก็กลายเป็นหุ่มเถียงขัดแย้งทะเลาะวิวาทหรือโกรธเคืองกัน เลยต้องเลี้ยวไปเป็นการประชุมแบบเฮฮาสนุกๆ ให้ผ่านๆ ไปบ้าง คอยฟังคอยรับตามหัวหน้าหรือประธานจะว่าอย่างไรบ้าง ก็เลยสักว่าเป็นการประชุม ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

การประชุมเป็นกิจกรรมสำคัญในระบบประชาธิปไตย เพราะเป็นช่องทางใหญ่ที่จะให้ศักยภาพของสมาชิกแต่ละคนออกมาใช้อำนวยผลแก่ส่วนรวม หรือเป็นที่สำหรับมาเก็บเกี่ยวผลิตผลแห่งปัญญาของสมาชิกแต่ละคนนั้นไปเสริมประโยชน์ของสังคม และเป็นสิ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาปัญญาของสมาชิกเองด้วย เมื่อการประชุมไม่เป็นไปตามความหมายของมัน ก็ไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

เมื่อเป็นอย่างนี้ จะแก้ไขอย่างไร หลักการแก้ปัญหาก็คือ ต้องให้มีอะไรอย่างหนึ่ง ที่สมาชิกทุกคนยอมรับนับถือร่วมกันในยิ่งใหญ่กว่าตัวเขา หรือมีความสำคัญเหนือกว่าตัวเขา ซึ่งเมื่อมอง

หรืออ้างถึงสิ่งนั้นแล้ว ทุกคนจะยอมให้แกสิ่งนั้น หรือยอมเพื่อเห็นแกสิ่งนั้นได้

ในระบบเผด็จการ ทุกคนยอมหรือต้องยอมรับอำนาจของผู้ปกครอง ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ต้องอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน รักษาความสงบเรียบร้อย หรือแม้แต่มีระเบียบวินัยอยู่ได้ เพราะเกรงกลัวต่ออำนาจที่ครอบงำพวกตนอยู่ แต่การยอมตัวให้แกอำนาจที่เกรงกลัวแบบนี้ เราได้มองเห็นแล้วว่า เป็นระบบที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา

ถ้าไม่ใช้ความเกรงกลัวต่ออำนาจของคนด้วยกันอย่างนั้น จะให้ยอมตัวแก่ใคร ในบางสังคม เขามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าที่ทุกคนเคารพบูชาสูงสุด เมื่ออ้างเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เป็นจุดรวมให้ทุกคนยอมตัวและยอมตามได้ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่วิธีการที่สมควรแก่ประชาชนที่พัฒนาในระบบประชาธิปไตย

ในประเทศที่ถือชาตินิยมแรงกล้า ประชาชนทั้งหลายมุ่งมั่นจะให้ประเทศชาติของตนยิ่งใหญ่ พวกกันทำทุกอย่างเพื่อให้ชาติของตนยิ่งใหญ่ ทุกคนยอมตัวได้ ยอมกันได้ และแม้แต่สละตัวได้ เพื่อเห็นแก่ชาติ แม้แต่จะแก่งแย่งขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันอยู่ระหว่างบุคคล แต่พอมีเหตุให้อ้างว่าเพื่อชาติ ทุกคนหยุดเรื่องส่วนตัว หันมารวมใจกัน ยอมกัน สามัคคีกัน ยอมได้ทุกอย่างที่จะร่วมกันทำการเพื่อชาติ แต่วิธีนี้ก็ไม่เข้ากับหลักการที่แท้ของประชาธิปไตย และมีโทษ เช่น เป็นเหตุให้ทำการเกินพอดี และคับแคบ เอาแต่ชาติของตัว โดยพร้อมที่จะเบียดเบียนข่มเหงรังแกหรือเอาเปรียบชาติอื่น

นอกจากลัทธิชาตินิยมแล้ว ความยึดมั่นในอุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ให้ผลแรงไม่แพ้กัน คนที่มีอุดมการณ์แรงกล้า ก็ยอมตัวให้แก่อุดมการณ์ได้ ทุกคนที่ยึดถืออุดมการณ์เดียวกันนั้น จะยอมได้ทำได้ทุกอย่างเพื่ออุดมการณ์ สามารถร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกัน เชื้อฟังกัน ทำการร่วมกัน เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จตามอุดมการณ์

แต่วิธีนี้ก็ไม่ปลอดภัย นอกจากคับแคบแล้ว พฤติกรรมในการเสียสละและทำการต่างๆ อย่างเข้มแข็งจริงจัง มักเป็นไปเพียงเพราะแรงขับแรงพล่งของความยึดมั่นในอุดมการณ์ ขณะที่แรงส่งของอุดมการณ์ยังเข้มอยู่ ก็ทำการไปได้โดยไม่ต้องคิดอะไร แม้แต่จะทำร้ายหรือทำลายใครๆ อะไรๆ อื่นก็ได้ และพอแรงพล่งเบาลงก็เข้ารูปเดิม เพราะไม่ใช่เป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นในเนื้อในตัวของตัวเอง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ของเขา ไม่ใช่ชีวิตจิตใจที่แท้ของตัวเอง ยังประกอบด้วยโมหะ ไม่เป็นไปด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ยังไม่เป็นที่พึงประสงค์ของประชาธิปไตย

ส่วนคนที่ไม่ยึดถือในสิ่งต่างๆ ที่พูดมาแล้วข้างต้น ตัวตนก็จะเด่นมาก โดยไม่มีอะไรมาลดแรง แต่คนพวกนี้ก็มีสิ่งที่เขาจะยอมตัวให้เหมือนกัน คือ ในเวลาที่มีภัยอันตรายร้ายแรงมาคุกคามต่อชีวิตของตน หรือต่อกลุ่มต่อหมู่คณะต่อประเทศชาติของตน เช่นประเทศชาติถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ในเวลานั้น ประชาชนในประเทศชาติของเขาจะยอมตัวและยอมกันได้ มาพร้อมเพรียงสามัคคี ร่วมกันทำการเพื่อป้องกันรักษาประเทศชาติของตน แต่พอภัยอันตรายผ่านพ้นไปแล้ว ก็กลับแตกแยกกันออกไป ต่างคน

ต่างใหญ่ตามเดิม

ถ้าอย่างนี้ ในสังคมประชาธิปไตยจะทำอย่างไร ได้พูดไว้แล้วว่า คนที่ร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์พัฒนาประชาธิปไตยนั้น เป็นคนที่ใช้ปัญญา เขามุ่งที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม ด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา เลือกรู้วินิจฉัยว่า อะไรเป็นความจริง ความถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อจะทำตามที่มองเห็นด้วยปัญญานั้น ให้บรรลุประโยชน์สุขที่แท้จริง

ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์ที่แท้นั้น เป็นเป้าหมาย เป็นจุดหมายสูงสุดที่เขาใฝ่ปรารถนาจะเข้าถึง

คนที่เป็นอย่างงว่านี้ ถ้าเขาจะเข้าร่วมประชุมพิจารณาเรื่องอะไร ใจของเขาแต่ละคนก็ทุ่มก็พุ่งก็มุ่งตรงไปที่ตัวความจริง ความดีงาม ตัวประโยชน์ และสาระที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาของชีวิตและสังคมให้สำเร็จ

ด้วยความใฝ่ปรารถนาอย่างแรงกล้าต่อตัวความจริง ต่อสาระที่แท้ อันนี้ เขาจะสละเรี่ยวแรงกำลังสติปัญญาความคิด และแสงสว่างรับฟังทุกสิ่งทุกอย่างที่จะช่วยให้เขาเข้าถึงตัวความจริงหรือสาระนั้น จนไม่มองไม่ใส่ใจกับเรื่องจุกจิกปลีกย่อยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการหาความจริง เช่น การขัดแย้งกระทบกระทั่งความรู้สึกต่าง ๆ เขามองข้ามไปได้หมด ถ้าไม่เข้าถึงสาระยังจับเอาตัวความจริงไม่ได้ เขาคงไม่ยอมหยุดเลิก

ด้วยเหตุนี้เขาจึงยอมตัวและยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่การที่จะเข้าถึงตัวความจริงและสาระนั้น แล้วก็จะเกิดบรรยากาศแห่งการ

แสวงหาความจริงและสารัตถะขึ้นในที่ประชุม นั่น ซึ่งเป็นบรรยากาศที่พึงประสงค์ในระบอบประชาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในสังคมประชาธิปไตย คนจะยอมตัวได้และยอมกันได้ เพื่อเห็นแก่ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ หรือสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานั้น

ขอให้ลองตรวจสอบดู ในสังคมที่เขาพัฒนาประชาธิปไตยไปได้อย่างนับว่าค่อนข้างดี จะต้องมียุทธลักษณะอย่างนี้ ที่พัฒนาไปได้ไกลพอสมควร

ความจริง ความถูกต้องดีงาม เหตุผล ตัวประโยชน์ที่แท้ และสาระที่จะเป็นตัวแก้ไขปัญหานี้ ถ้าใช้คำเรียกสั้นๆ คำเดียว ก็คือ **ธรรม** นั่นเอง

ดังนั้น จึงพูดสั้นๆ ว่า ในสังคมประชาธิปไตยนั้น คนจะยอมตัวและยอมกันได้เพื่อเห็นแก่ธรรม เพราะเขายอมรับนับถือธรรมนั้น ให้เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตัวตนของเขา ทุกคนถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และยอมให้แก่ธรรมนั้น เรียกเป็นคำศัพท์ว่า **ธรรมาธิปไตย**

คนในสังคมประชาธิปไตย แต่ละคนจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยกย่องธรรมขึ้นนำหน้า เอาธรรมเป็นตราฐ

แต่ละคนมีความถือตัว ต้องการให้ตัวใหญ่เด่นสำคัญ เรียกว่าง่าย ๆ ว่ามีมานะ แต่ถ้าการถือตัว ความปรารถนา ความยิ่งใหญ่

หรือโดดเด่น การแสวงหาอำนาจแก่ตน หรือมานะนั้นจะเกินขอบเขต มาถึงระดับที่จะกลายเป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริง ความ ถูกต้องดีงาม หรือเป็นการเบียดเบียนข่มเหงผู้อื่น ก่อโทษทำลาย ประโยชน์สุขของสังคมแล้ว ก็เรียกว่ามานะนั้นมาขัดกับธรรม

ถ้า *มานะ* นั้นมาขัดกับธรรม มานะนั้นจะต้องถูกหยุดยั้ง มานะจะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ คือจะต้องปฏิบัติตาม ธรรมและเพื่อธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามมานะ การปฏิบัติได้แบบนี้ เรียกว่าเป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ คือเป็นธรรมาธิปไตย

ไม่เฉพาะมานะเท่านั้น *ตัณหา* ก็เช่นเดียวกัน ถ้าการแสวงหาความสุขสำราญหรือการแสวงหาผลประโยชน์เกินขอบเขตออกมา และจะกลายเป็นการเสียหายต่อธรรม เช่นเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม เป็นต้น ตัณหาจะต้องหยุด ตัณหา จะต้องยอมแก่ธรรม ธรรมจะต้องชนะ จะต้องปฏิบัติตามธรรม ไม่ใช่ปฏิบัติตามตัณหา ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เป็นการถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย

วิธีก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าทุกคนจะยึดถือในความเห็นของตน แต่ก็จะต้องยอมตัวที่จะรับฟังข้อมูลและเหตุผลต่างๆ แม้ที่แปลก จากทิฐิของตน เพื่อมุ่งต่อธรรม และถ้าพิสูจน์ความจริงได้แล้ว กลายเป็นว่าทิฐิของตนผิดจากธรรม ก็จะต้องยอมสละวางทิฐิของตน แล้วยอมรับตามธรรม

แม้จะยึดถือในลัทธินิยมอุดมการณ์ใดๆ ก็ต้องเปิดใจต่อความจริงและเหตุผลที่เป็นธรรมอยู่ตลอดเวลา และหากจะเผยแพร่ทิวี่ ลัทธิศาสนาหรืออุดมการณ์ของตนหรือพวกตน ก็ต้องทำตามเหตุผลอย่างเป็นธรรมและชอบธรรม ไม่ผูกขาด ไม่บีบบังคับคนอื่น ไม่หลอกลวงหรือใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง คือจะต้องให้ธรรมเป็นใหญ่ ไม่ให้ทิวี่เหนือธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ แม้จะปฏิบัติตามหลักธรรมาธิปไตยได้เพียงในชั้นลบ คือไม่ให้ตัณหา มานะ ทิวี่ อยู่เหนือธรรม แต่ให้ตัณหา มานะ ทิวี่ นั้นหยุดยั้งอยู่ได้ในขอบเขตที่ไม่ละเมิดธรรม หรือไม่เสียธรรม แม้จะปฏิบัติได้เพียงในชั้นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคนที่ปกครองตนเองได้

เมื่อประชาชนปกครองตนเองได้ มีความสามารถในการปกครองตนเองอย่างนี้ การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยก็สำเร็จ เพราะประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่ปกครองตนเองได้

ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ ก็คือ ประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย ดังกล่าวแล้ว

เพราะฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ การปกครองของประชาชนที่ (โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่) เป็นธรรมาธิปไตย หรือการปกครองของประชาชน ที่เมื่อตัณหา มานะ ทิวี่ มาถึงเส้นขีดของธรรมตัณหา มานะ ทิวี่ นั้นจะต้องหยุด

ประชาธิปไตยจะสัมฤทธิ์

ประชาชนต้องเป็นธรรมาธิปไตย

คำพูดที่ว่า “รัฐบาลของประชาชน” นั้น โดยมากก็เป็นที่รู้จักกัน อยู่ว่า เป็นวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์น ของประเทศอเมริกา นี้ คำเต็มของท่านว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”^{*} เป็นวาทะที่นับถือกันมาก แทบว่าจะเป็นคำจำกัด ความของประชาธิปไตยเลยทีเดียว

คนอเมริกันนี้ภูมิใจ และจำได้ทั่วกัน ถึงกับมีการจัดว่าเป็น สิ่งหนึ่งที่คนอเมริกันทุกคน แม้แต่เด็กนักเรียนชั้นประถมก็ต้องรู้ คน ชาติอื่นๆ ก็รู้จัก และใช้อ้างกันมาก

อย่างไรก็ดี ท่านผู้พูดคงไม่ได้มุ่งให้เข้าใจว่า เรื่องของ ประชาธิปไตยจะจบอยู่แค่เป็นการปกครองของประชาชนเท่านั้น คำพูดนั้นเป็นเพียงคำสรุปเริ่มต้น สำหรับพิจารณารายละเอียด อื่นๆ กันต่อไป

ข้อสำคัญก็คือ เป็นคำกล่าวที่โยงความสัมพันธ์เอาไว้ ระหว่างประชาธิปไตยกับประชาชน ให้เห็นว่า เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ก็ต้องเกี่ยวโยงไปถึงประชาชน หรือเมื่อจะพิจารณาอะไรที่เกี่ยวกับ ประชาธิปไตยก็ต้องพิจารณาถึงประชาชนด้วย

^{*} “ ... government of the people, by the people, for the people...” (คำลงท้ายในการ ปราศรัยของประธานาธิบดี อับราฮัม ลินคอล์น ณ สุสานสมรภูมิต่างกลางเมือง ที่ Gettysburg วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เช่น ใน *The Dictionary of Cultural Literacy*, 1991 และ *A First Dictionary of Cultural Literacy*, 1991

อย่างน้อย สิ่งหนึ่งที่แฝงอยู่ในคำพูดนั้นก็คือ คุณภาพของประชาธิปไตย เมื่อพูดว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ก็แสดงว่า คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชน คือ ประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องเป็นการปกครองของประชาชนที่ดี

ประชาชนที่ดีคือประชาชนอย่างไร ก็คือที่ได้พูดมาก่อนนั้นแล้วว่า ประชาชนที่ปกครองตนเองได้ หรือประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

สมัยก่อนโน้น ประเทศไทยก็ดี ประเทศอื่นๆ ทั่วๆ ไปก็ดี มีการปกครองด้วยระบบราชาธิปไตย และเราก็มีการปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดีบ้าง ที่ไม่ดีบ้าง ซึ่งขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครอง คือพระราชาหรือกษัตริย์นั้นๆ

มาถึงเวลานี้ เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนเป็นผู้ปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น ก็อาจจะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แล้วแต่คุณภาพของประชาชนที่เป็นผู้ปกครองนั้น เช่นเดียวกัน

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนดคุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียว ว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย* ถึอธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม

* จักรวัตตติสูตร, ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕

ยึดธรรมเป็นธงชัย

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะไม่หาแต่ความสุขสำราญส่วนตัว เขาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับข่มเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั่วบ้านทั่วเมือง

แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทรงใช้ทรัพย์สมบัติและอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชาหรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปกครองที่ดี ก็จึงต้องยกอำนาจให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความเป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า *อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็นธรรมาธิปไตย*

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้ เมื่อเราปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เขาแต่ใจ ตามใจกิเลส และใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปได้ไม่ได้

และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอาardt เคาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้วในที่สุดประชาชนนั่นเองก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็นธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติ การแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่ นั้น *ธรรม* ที่จะต้องถือหรือเคารพ ยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าวๆ ได้ ๒ ระดับ คือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และ ประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของ ตนจะมองเห็นได้

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้ง ลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้น ที่เป็นระดับรูปธรรม คือ เคารพ หลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคล ที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลาย ก็จะต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่การประจบประชาชน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่ใหญ่ มีคนแหวดล้อมคอกเอาอกเอาใจ เรารู้ว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉันทัด เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉันทัด

ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่ และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมารว่่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่น เมื่อยังไม่มีความจำเป็นยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขู่บังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน

ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้ที่มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขู่ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

จะเรียกร้องประชาธิปไตย ต้องเรียกร้องให้สร้างสรรค์

ตามที่กล่าวมานี้ จะมองเห็นลักษณะสำคัญ ๒ อย่างของ สังคมประชาธิปไตย คือ

ก) **วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นสายกลาง** ซึ่งองค์ประกอบ และปฏิบัติการทั้งหลาย ได้สัดส่วนสมดุลกัน ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่ตึงไป ไม่หย่อนไป เป็นไปอย่างรู้จักประมาณ มีดุลยภาพ

ข) **การยอมรับศักยภาพของมนุษย์** ว่าบุคคลแต่ละคนมีความสามารถที่พัฒนาได้ ซึ่งจะทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม และร่วมอยู่ร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามด้วยกันได้

แต่การยอมรับศักยภาพนั้น มองอีกแง่หนึ่งก็เป็นการบอกแจ้งเงื่อนไขไปด้วยพร้อมกันว่า ศักยภาพนั้นจะต้องได้รับการพัฒนา คือจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้บุคคลมีสติปัญญา สามารถคิดวินิจฉัย เลือกตัดสินใจ และใช้เสรีภาพเป็นต้นได้อย่างถูกต้องพอดี ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาปัญญากันไป และปัญญาที่พัฒนาดีแล้วนี้แหละ ที่จะบอกให้รู้ว่า วิถีชีวิตแห่งความพอดี ที่เป็นดุลยภาพนั้นอยู่ที่ไหน

การพัฒนาศักยภาพในที่สุดจึงได้ตัวปัญญาที่มาบรรจบกับวิถีชีวิตแห่งความพอดีที่เป็นประชาธิปไตย คือกลายเป็นเรื่องเดียวกัน

การที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยหรือพัฒนาประชาธิปไตยได้ จะต้องมีการกระทำอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง การทำจริงจังนี้ไม่ได้หมายความว่ารุนแรง แต่ความ

จริงจึงหมายถึงความที่มีใจแน่วแน่มั่นคงที่จะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยความ
ยั่งยืน อุดทน ไม่ใช่ทำผลิลผลามร้อนแรงเพียงชั่ววูบแล้วก็ผ่านไป

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้แต่ต้นว่า เพื่อจะให้คนที่สิ้นชีวิตไป
นี้ ไม่สิ้นชีวิตไปเปล่า คนที่อยู่เบื้องหลังจะต้องมีจิตสำนึกใน
ประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง ที่จะมีความจริงจัง ไม่ใช่ตื่นตูมไปกับ
เหตุการณ์ชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วก็ล้มเลิกไป เราต้องการการ
กระทำที่เรียกว่าระยะยาว ที่ทำด้วยความอดทนตั้งใจจริง

ความตั้งใจทำจริงที่แท้ หมายถึงการใช้ปัญญาอย่างจริงจัง
โดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งจะต้องมาคิดกันอย่างพิจารณาเหตุผลให้ถ่องแท้
ว่าจะไรกันแน่เป็นเหตุเป็นผลในสังคมของเรา เราจะจัดการอย่างไร
ที่จะจัดสร้างรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมของเราขึ้นได้ คิดกันโดย
ใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

สาระเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสถาปนากันได้ในวันเดียววัน
พรุ่งเสร็จ การสถาปนาประชาธิปไตยเป็นงานที่ต้องทำระยะยาว
และความคิดที่จะทำอะไรที่เป็นเรื่องระยะยาวนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ
มาก เพราะต้องมีความจริงจังและใช้ปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่พูดมานี้ เป็นเรื่องหนึ่งที่น่าขึ้นมาสโนเพื่อให้เห็น
ว่า โดยแท้จริงแล้ว เราจะต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้ครบถ้วน ทั้ง
รูปแบบ และเนื้อหาสาระ

ในด้านเนื้อหาสาระ ได้ยกเอาหลักการสำคัญอย่างหนึ่ง
ของประชาธิปไตย คือเรื่อง*เสรีภาพ* ขึ้นมาพูดไว้เป็นตัวอย่าง เพื่อ

ให้เห็นว่า การจะมีประชาธิปไตยที่ดีนั้น ไม่ใช่เพียงแค่เอาอย่างรูปแบบเขามาใช้ตามไปเท่านั้นก็สำเร็จ แต่มีสิ่งที่จะต้องเพียรพยายามทำด้วยความตั้งใจจริง

เฉพาะอย่างยิ่ง ต้องมีการแสวงปัญญา และใช้ปัญญาอย่างจริงจัง โดยให้บุคคลมีเสรีภาพที่จะพัฒนาศักยภาพของตน และให้ศักยภาพนั้นอำนวยผลดีด้วยการใช้เสรีภาพในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม ทำให้เสรีภาพในระบบอบประชาธิปไตย เป็นไปอย่างสมดุล โดยเป็นเสรีภาพของคนที่ปกครองตนเองได้ คือ คนที่เป็นธรรมาธิปไตย

พูดสั้นๆ ว่า การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะได้มาสำเร็จเพียงด้วยการเรียกร้อง คือไม่ใช่เป็นสิ่งสำเร็จรูปที่ใครจะหยิบยื่นให้ได้ เพียงตามคำเรียกร้อง

ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันให้ดีอย่างชัดเจน การสร้างสรรค์ประชาธิปไตยนั้น อาจจะเป็นวิถีสั้นยาวไกลที่เดินไปไม่ถึง เพราะมัวเดินวนเวียนกันอยู่แค่ต้นทางที่จะไป

การเรียกร้องประชาธิปไตย นั้น ควรมองให้ครบทั้ง ๒ ชั้น คือ ทั้งระดับรูปแบบหรือระบบ และระดับเนื้อหาสาระ

การเรียกร้องที่พูดถึงกันทั่วไปนั้น ถ้ามีสติระลึกรู้ก็เห็นว่า เราได้ทำกันอยู่ในระดับของรูปแบบเป็นสำคัญ หรือมองกันแค่รูปแบบเท่านั้น และ...

บางทีที่เรียกร้องนั้น ก็เป็นเพียงการที่จะให้เขาหยุด ให้เขา เลิกปิดกั้นขัดขวางการที่เราจะดำเนินการตามรูปแบบหรือระบบที่ เราต้องการเท่านั้นเอง ไม่ใช่ว่าใครจะเอาประชาธิปไตยมาหยิบยื่น ให้เราได้

แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การเรียกร้องประชาธิปไตยใน ระดับรูปแบบนั้น จะต้องมีความเพียรพยายามจริงจังที่จะเอามา โยงต่อเข้ากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ

ถ้าไม่ทำอย่างนั้น เมื่ออะไรๆ เจียบกันไปนานๆ หันกลับมา มองอีกครั้ง เราอาจจะต้องสลดใจหรือสมเพชตนเองว่า นี่หรือคือ ผลที่ได้มาจากการลงทุนถึงเพียงนั้น

การเรียกร้องประชาธิปไตยที่แท้ เป็นสิ่งที่จะต้องทำกัน ตลอดเวลาต่อไปอีกนาน เป็นการเรียกร้องที่ต้องทำต่อประชาชน ทุกคน

โดยเริ่มต้นที่ตัวเรานี่แหละ ที่จะต้องสำรวจความรู้ความ เข้าใจและความเป็นประชาธิปไตยในตนเอง และนี่ก็คือ การเตือน จิตสำนึกในการที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยในระดับเนื้อหาสาระ หรือการเรียกร้องกันให้สร้างสรรค์สาระของประชาธิปไตยนั่นเอง

ประชาธิปไตย

จะยืนยงต้องครบสามหลักใหญ่

ประชาธิปไตยอเมริกัน จะคับขันเพราะขาดเอกภาพ

ในประเพณีของประชาธิปไตย ถือกันมาว่า สังคมประชาธิปไตยมีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ เสรีภาพ สมภาพ (ความเสมอภาค) และภราดรภาพ พุดตามคำของเจ้าของเรื่องเดิมว่า liberty, equality และ fraternity

ประเทศสหรัฐอเมริกา แม้จะไม่ใช่เป็นต้นตำรับเดิมของประชาธิปไตย แต่ในปัจจุบันก็ถือกันว่าเป็นผู้นำในหมู่ประเทศประชาธิปไตยทั้งปวง

ในประเทศอเมริกา หลักการแห่งเสรีภาพหรือ liberty หรือ freedom ได้รับการเน้นย้ำเป็นอย่างยิ่งมาตลอดแต่ต้น คู่เคียงกับหลักการที่สองคือ สมภาพ/ความเสมอภาค หรือ equality

ความเสมอภาคนี้ นอกจากมีความสำคัญในสถานอื่นหลายประการแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นตัวจำกัดขอบเขตของเสรีภาพให้เกิดความสมดุลหรือพอดี อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้มีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันหรือ equal liberty

ส่วนหลักการที่ ๓ คือ *ภราดรภาพ* หรือ fraternity นั้น ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงในประเพณีประชาธิปไตยของอเมริกา

คำว่า fraternity แทบจะหาไม่พบในหนังสือและเอกสารเกี่ยวกับประชาธิปไตยในอเมริกา และถึงจะมีใช้บ่อยในบางกรณีก็เป็นการใช้ในความหมายอย่างอื่น เช่นเป็นชมรมหรือสมาคมนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมอเมริกันจะไม่ค่อยพูดถึงคำว่า fraternity ที่แปลกันมาว่าภราดรภาพ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าหลักการนี้ไม่ได้รับการยึดถือเป็นสำคัญในประชาธิปไตยของอเมริกา

ว่าที่จริง อเมริกาก็ยึดถือหลักการข้อที่ ๓ นี้อย่างมาก แต่เขาใช้คำศัพท์อื่น ซึ่งเน้นแง่ความหมายด้านอื่น หมายความว่ายึดถือหลักการเดียวกัน แต่เน้นความหมายด้านอื่น ซึ่งสอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมของเขา

สังคมอเมริกันนั้น ถือว่าประเทศชาติของตนเกิดจากคนหลายเชื้อชาติ หลายเผ่า ต่างผิวพรรณ ต่างลัทธิศาสนา อพยพเข้ามาอยู่รวมกัน สังคมอเมริกันจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต่อเมื่อคนต่าง

พวกต่างเผ่าเหล่านี้ ประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น สังคมอเมริกันจึงเน้นความสำคัญของหลักการที่ ๓ นี้ ในแง่ของความมี**เอกภาพ**

เมื่อจับจุดนี้ได้แล้วก็จะเห็นได้ทันทีว่า อเมริกามีคำศัพท์มากมายที่แสดงถึงความยึดถือหลักการนี้ตามความหมายในแง่เอกภาพนั้น เช่น ที่เด่นที่สุด คือคติแห่ง melting pot หรือ smelting pot ที่ถือว่า สังคมอเมริกันเป็นบ้ำาหลอมคนต่างผิวต่างเผ่าพันธุ์ให้ละลายรวมเข้าเป็นชนชาติเดียวกัน เป็น one people หรือเป็นเผ่าชนใหม่คือ new race

ตลอดจนมีคำขวัญของชาติว่า epluribus unum (จากหลาย กลายเป็นหนึ่ง)

คนอเมริกันภูมิใจในคติแห่งความเป็น “บ้ำาหลอม” หรือ melting pot นี้มาก ถือเป็นความดีเด่น และเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศตน ถึงกับมีผู้พูดว่า ไม่มีชนชาติใดในประวัติศาสตร์ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการกับความหลากหลายในทางเชื้อชาติได้เรียบร้อยเหมือนสหรัฐอเมริกา (*The American Kaleidoscope*) หรือว่าไม่มีชนชาติอื่นใดสามารถประสานประชาชนต่างเชื้อชาติต่างชนชาติให้รวมเข้าด้วยกันในวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวได้สำเร็จผล เหมือนอย่างประเทศสหรัฐอเมริกา (คำยกย่องของนาง Margaret Thatcher)

ถึงแม้ว่าคนไทยคงจะค้ำานใจว่า เท่าที่ผ่านมาแล้วสังคมไทยเรามีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งแตกแยกทางเชื้อชาติศาสนา

น้อยกว่าสังคมอเมริกัน

ที่จริงนั้น สังคมอเมริกันได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับความแตกแยกในทางเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรมมาโดยตลอดตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะปัญหาการแบ่งผิวหรือเหยียดผิว ความสำเร็จของเป้าหมายนั้นไม่สมบูรณ์เลย และปัญหาความแตกแยกนั้นก็ได้อุบัติรุนแรงขึ้นมาเป็นระยะๆ ตลอดจนกระทั่งปัจจุบัน

โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ปัญหาความแตกแยกทั้งด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมได้ลุกลามรุนแรงขึ้นเด่นชัดเป็นพิเศษ ทั้งไม่มีความหวังว่าปัญหานี้จะสงบเรียบร้อยลงได้อย่างไรในอนาคต

หนังสือของผู้รู้ชาวอเมริกันท่านหนึ่ง ถึงกับสรุปทำยว่า

รอยแยกห่างอย่างมหึมาในทางเชื้อชาติยังคงอยู่ และมีเครื่องสื่อแสดงน้อยเหลือเกินว่ารอยแยกห่างนี้จะปิดชิดลงไปได้ในศตวรรษหน้านี้ (Hacker, 219)

คำบรรยายสาระของหนังสือเล่มนั้นสรุปโดยตั้งข้อสงสัยเอาที่สังคมของตนเอง โยงต่อไปถึงเรื่องอิสรเสรีภาพด้วยว่า

หนังสือเรื่อง *Two Nations* เป็นเครื่องพิสูจน์ที่ยืนยันว่า อิสรเสรีภาพที่พวกเราเอ่ยอ้างว่าเรามีส่วนร่วมอยู่ทั่วกันนี้ อาจเป็นเพียงภาพมายาเท่านั้นเอง (Hacker, front flap)

ปัญหาความแตกแยกร้ายรานขาดความประสานสามัคคี

ในทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมนี้ เป็นรอยต่างและโรคร้ายที่กัดกร่อนบ่อนทำลายประชาธิปไตยอเมริกัน และสั่นคลอนความฝันของอเมริกา (The American Dream) ทำให้เกิดปัญหาร้ายแรงในปัจจุบัน และความกังวลหวั่นหวาดต่ออนาคตเพียงไร ลองอ่านหนังสือของชาวอเมริกันเองเพียงสามเล่ม ก็จะมีมองเห็นภาพ

เล่มหนึ่งชื่อ *The Disuniting of America** ผู้เขียนเป็นที่ปรึกษาพิเศษของประธานาธิบดีเคนเนดี พรรคเดโมแครต อีกเล่มหนึ่งชื่อ *The De-Valuing of America*** ผู้เขียนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัยประธานาธิบดีเรแกน พรรครีพับลิกัน และอีกเล่มหนึ่ง ชื่อ *Two Nations* ผู้เขียนเป็นอดีตศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์***

ที่พูดมามากเกี่ยวกับอเมริกาในตอนี้ ก็เพื่อให้ทำการอย่างรู้เท่าทันความจริง ถ้าจะเอาประชาธิปไตยอเมริกันเป็นความฝันของไทย ก็ต้องรู้เรื่องของอเมริกาให้ดี และนำบทเรียนของเขามาใช้ให้เป็นประโยชน์

สังคมอเมริกันนั้น มีชื่อว่าได้ขีดชูหลักการแห่งเสรีภาพและความเสมอภาคมาอย่างดีเยี่ยม ประสบความสำเร็จในการใช้หลักการทั้งสองข้อนั้นในทางปฏิบัติ แต่ก็ทำท่าจะมาอับจนเพราะปัญหาเกี่ยวกับหลักการที่สาม ซึ่งแก้ไม่ตก และจะพาหลักการสอง

* Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Disuniting of America* (New York: W. W. Norton & Company, 1992)

** William J. Bennett, *The De-Valuing of America* (New York: Summit Books, 1992)

*** Andrew Hacker, *Two Nations* (New York: Charles Scribner's Sons 1992)

ข้อต้นชวนเซหรือล้มไปด้วย

นับว่าเป็นเครื่องเตือนใจสังคมที่จะพัฒนาประชาธิปไตย ทั้งหลาย ให้พยายามรักษาเอกภาพและความสามัคคีในสังคมไว้ ระวังไม่ให้เกิดความแตกแยกแปลกพวก รังเกียจเดียดฉันท์ดูถูก ดูหมิ่นกัน ในเรื่องถิ่นฐาน ฐานะ เชื้อชาติ สีผิว ลัทธิศาสนา และ วัฒนธรรม เป็นต้น

นี่เป็นการชี้ถึงความสำคัญของหลักการที่ ๓ ซึ่งไม่ว่าจะเรียกว่า ภาวดรภาพ หรือเอกภาพ (หรือที่ศัพท์ทางพระเรียกว่า เอกภาพ) ก็ตาม จะต้องถือว่าเป็นหลักการพื้นฐาน

สังคมอเมริกันแม้จะถือว่าหลักการข้อนี้มีความสำคัญมาก แต่โดยทั่วไปก็จะเน้นกันอยู่บ่อยมากเพียงหลักการที่ ๑ และ ๒ และแม้จะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทั้งสามนี้ แต่ก็ไม่ได้แสดงความสัมพันธ์นั้นให้เห็นเป็นระบบที่ชัดเจน จนกระทั่งไปๆ มาๆ ปัญหาที่เกี่ยวกับหลักการข้อนี้ ก็กลายเป็นโรคเรื้อรัง ที่จะบั่น ทอนสังคมประชาธิปไตยของอเมริกาอย่างที่กล่าวมาแล้ว

ปัญหาเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีวันหมด

ถ้าไม่มีภวดรภาพ

ตามปกติ เรามักจะมองปัญหาว่าเริ่มจากเสรีภาพก่อน คือ ไล่จากข้อ ๑ ไปข้อ ๒ แล้วไปข้อ ๓ ตามลำดับว่า เมื่อมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน เขาทำอย่างนั้นได้ แต่ทำไมฉันทำบ้างไม่ได้ พวกนั้น

ทำได้ มีได้ เอาได้อย่างนั้น แต่ทำไมพวกฉันไม่มี ไม่ได้ เอาไม่ได้ ทำไม่ได้ อย่างนั้น ก็แสดงว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เมื่อไม่มีความเสมอภาคกัน ก็สามัคคีเอก็ภาพกันไม่ได้

พูดย้อนกลับว่า ที่สามัคคีเอก็ภาพกันไม่ได้ ก็เพราะไม่ได้รับความเสมอภาค ที่ไม่เสมอภาค ก็เพราะมีเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน อันนี้ก็เป็นปัญหาแบบหนึ่ง

แต่บางที่ปัญหากลับในทางตรงข้าม คือเริ่มเป็นปัญหาจากหลักการข้อที่ ๓ (ภราดรภาพ หรือสามัคคีเอก็ภาพ) ก่อน แล้วจึงลงมาข้อที่ ๒ (ความเสมอภาค) และ ข้อที่ ๑ (เสรีภาพ) คือ เมื่อประชาชนแตกแยก ไม่รักใคร่สามัคคีกัน มีความรังเกียจียดฉันท์ต่อกัน เขาก็จะเพ่งจ้องมองกันทันที่ว่า พวกนั้นได้ พวกนั้นมีอย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราไม่ได้ ไม่มีอย่างนั้น พวกโน้นทำได้ เป็นได้อย่างนั้นๆ ทำไมพวกเราทำไม่ได้ เป็นไม่ได้ ปัญหาในข้อที่ ๒ ว่า ไม่ได้รับความเสมอภาค และข้อที่ ๑ ว่า ขาดเสรีภาพอย่างนั้นอย่างนี้ คือ ได้เสรีภาพไม่เท่ากับพวกโน้นพวกนี้ ก็ตามมาทันที

แม้แต่เรื่องที่ไม่น่าจะเป็นปัญหา ก็มองให้เป็นปัญหาขึ้นมาจนได้ เพราะเมื่อใจไม่รักกันแล้ว ญาติติกันไม่ได้ ก็คอยเพ่งมองเห็นแง่ร้ายกันอยู่เรื่อย

เปรียบเทียบให้เห็นได้ง่ายๆ เหมือนอย่างพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ถ้าพ่อแม่ลำเอียง ปล่อยลูกคนนั้น ตามใจลูกคนนี้ บีบบังคับลูกคนโน้น เกิดปัญหาเสรีภาพขึ้นมา และเกิดความรู้สึกที่ว่า

ไม่ได้รับความเสมอภาค ลูกๆ ก็อาจจะแตกแยกแก่งแย่งทะเลาะวิวาท ไม่รักใคร่สามัคคีกัน เป็นพี่น้องกันแต่เพียงในนาม ไม่เป็นพี่น้องกันจริง ขาดภราดรภาพ

บางทีปัญหาไม่ได้มาจากพ่อแม่ลำเอียง แต่ลูกๆ เองไม่รักใคร่สามัคคีกัน พอเป็นอย่างนี้แล้ว ก็คอยฟังจ้องมองกัน ใครจะได้มากนิดน้อยหน่อยเป็นไม่ได้ เกิดเรื่องทันที แม้ว่าจะไม่ตั้งใจ ไม่มีเจตนา ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เรื่องเล็กก็กลายเป็นเรื่องใหญ่โต ยอมกันไม่ได้ ตึงแ่งกันอยู่เรื่อย เดี่ยวคนนี่ว่าไม่ได้รับความเสมอภาค เดี่ยวคนนั้นว่าไม่มีเสรีภาพ หรือได้เสรีภาพไม่เท่ากัน ในครอบครัวมีแต่ความระหองระแหงวุ่นวาย ไม่มีความสุข

ในทางตรงข้าม ในอีกครอบครัวหนึ่ง พี่น้องรักใคร่สามัคคีกัน และพ่อแม่ก็ไม่มีเจตนาจะลำเอียง มีอะไรได้มาก็แบ่งกันไป ให้เท่าๆ กัน บางที่ได้มากน้อยกว่ากันบ้าง ก็เต็มใจกัน ไม่ว่าจะไม่รู้สึกละอายอะไร ยิ่งกว่านั้น บางครั้งคนนั้นยังสละให้คนนี้ คนนี้ยังแถมให้คนโน้นอีก คนที่ได้มากก็ไม่ยอมเอา จะเอาไปแบ่งอีก เรื่องที่หมิ่นเหม่น่าจะเป็นปัญหาก็กไม่เกิดเป็นปัญหา หรือเรื่องใหญ่ก็กลายเป็นเรื่องเล็ก ทั้งหมดนี้ก็เพราะรักกัน มีความเป็นพี่เป็นน้องกันอย่างแท้จริง อยู่กันด้วยน้ำใจ

เพราะฉะนั้น การป้องกันและแก้ปัญหาก็ต้องทำจากจุดเริ่มทั้งสองทาง คือทั้งจากต้นไปหาปลาย และจากปลายมาหาต้น

เริ่มจากต้นไปหาปลาย คือ ไล่จากข้อ ๑ ต่อ ๒ ไป ๓ ตามลำดับ ก็ต้องจัดให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างถูกต้อง และให้ได้มี

เสรีภาพนั้นอย่างเท่าเทียมกัน เกิดความเสมอภาค แล้วจะได้ไม่ทะเลาะวิวาทแก่งแย่งขัดแย้งกัน และอาจจะสามัคคีกันได้

ขอให้สังเกตว่า ในที่นี้ ลงท้ายว่า “อาจจะสามัคคีกันได้” คือเพียงอาจจะเท่านั้น เพราะความมีเสรีภาพและสมภาพ/เสมอภาคอย่างที่พูดกันมานี้ ไม่ใช่เหตุปัจจัยอย่างเดียวและเพียงพอที่จะทำให้นักรักใคร่สามัคคีมีภราดรภาพกันได้

ยังมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นอีกที่สำคัญมาก ที่จะทำให้นักแตกแยกรังเกียจเดียดฉันท์กัน และแม้แต่คำว่าความเสมอภาคก็มีความหมายแถมมุกกว้างกว่าที่เข้าใจกันทั่วไป ที่เน้นในแง่ว่ามีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอหน้ากัน ความเสมอหรือสมมีแถมมุกความหมายมากกว่านั้น และแถมมุกความหมายอย่างอื่นบางอย่างเป็นปัจจัยตัวสำคัญที่จะให้เกิดภราดรภาพ หมายความว่า ภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเสมอภาคอย่างลึกซึ้งที่จะพูดในทางธรรมต่อไป

ด้านที่สอง เริ่มจากปลายมาหาต้น คือ ย้อนจากข้อ ๓ ลงมาข้อ ๒ จนถึงข้อ ๑ วิธีแก้และกันปัญหา ได้แก่ พยายามสร้างความสมัครสมานสามัคคี ให้ประชาชนมีความรักใคร่พร้อมเพรียง มีความรู้สึกและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันดุจเป็นญาติพี่น้อง

เมื่อประชาชนมีภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพนี้แล้ว ก็จะไปปรับเรื่องความเสมอภาคและเสรีภาพให้เข้าที่ลงตัวสอดคล้องไปกันได้อย่างดี

ในทางปฏิบัติ ต้องทำทั้งสองด้านประกอบกัน ด้านแรก จากต้นไปหาปลาย คือให้มีเสรีภาพอย่างเสมอภาคกันนั้น เป็น ความจำเป็นที่จะต้องให้มีเป็นพื้นฐานไว้

แต่แค่นั้นหาเพียงพอไม่ การแก้ปัญหาจะเด็ดขาดหรือ สำเร็จจริงก็ต่อเมื่อบรรลุผลตามวิธีในด้านที่สอง คือย้อนกลับจาก ข้อ ๓ (ภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ) ลงมา ซึ่งจะทำให้ไม่มีแก่งอน หรือเพ่งจ้องหาแก่งามุมต่อกัน

ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพนั้น อาจมีมาในหลายรูปแบบ เพราะเหตุปัจจัยที่จะทำให้คนแบ่งแยกขัดแย้ง หรือเข้ากันไม่ได้ มี หลายอย่าง เช่น ผิวดำพรรณ ผ่าพันธุ์ ภูมิภาค และลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็อาจจะต้องใช้วิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะที่ ต่างๆ กันไป

แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร สิ่งหนึ่งที่ควรระวังไว้ก่อน เพื่อไม่ให้ เป็นตัวพลอยผสมที่ซ้ำเติมปัญหาทำให้แก้ไขยากมากขึ้น ก็คือ การดูถูกดูหมิ่นและกีดกันกันด้วยเรื่องภูมิธรรมภูมิปัญญา ซึ่งมักจะ พ่วงมากับความแบ่งแยกที่เป็นตัวปัญหาเดิมด้วย

มนุษย์นั้น เมื่อมีความถือตัวแล้ว ก็มักคอยจ้อง คอยมอง คนอื่นพวกอื่นว่าจะลบหลู่ดูถูกกระทบกระทั่งหรือกีดกันตน จนลืมนอง ลืมสำรวจดูตัวเอง การแก้ปัญหาไม่ใช่อยู่ที่คนพวกอื่นจะต้อง พยายามไม่ดูถูกกีดกันเราเพียงอย่างเดียว แต่ตัวเราเองจะต้อง คอยสำรวจตรวจสอบและปรับปรุงตนเองด้วย สังคมประชาธิปไตย

เป็นสิ่งสมของคนที่พัฒนาตน เราจะต้องถือคติว่า *อย่ามัวถือตัว แต่จงทำตัวให้หน้าหนักถือ*

การศึกษาเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาคนเพื่อปรับภูมิธรรม ภูมิปัญญาของประชาชนให้สม่ำเสมอ และยังคงช่วยในการแก้ปัญหาความแตกแยกที่เกิดจากสาเหตุอย่างอื่นด้วย แต่การแก้ไขสาเหตุเฉพาะเหล่านั้นต้องอาศัยความรู้และวิธีการอื่นๆ ด้วย ซึ่งเกินขอบเขตของเรื่องที่จะพูดในที่นี้

รวมความก็คือ จะต้องระลึกไว้ว่า ถ้าไม่สามารถสร้างภาพราดรภาพขึ้นมาให้ประชาชนมีสัมมาคคีเอภีภาพกันด้วยจิตใจแท้จริงแล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็จะมีอยู่เรื่อยไป จะไม่มีหลักประกันที่จะทำให้ประชาธิปไตยมั่นคงยั่งยืน

ปัญหาสุดท้าย ที่เป็นบทพิสูจน์มนุษยชาติ

ในประเทศที่เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยใหม่ๆ หรือยังพัฒนาประชาธิปไตยไปไม่ได้ไกล ปัญหาจะโดดเด่นอยู่ที่เรื่องเสรีภาพและสมภาพ ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับประชาชนทั่วไปโดยส่วนรวม คือเป็นปัญหาสำหรับประชาชนแต่ละคนเหมือนๆ กัน และประชาชนก็จะดิ้นรนตลอดจนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคนี้ ในระหว่างนี้ ปัญหาด้านภาพราดรภาพจะไม่ค่อยปรากฏ บางทีดูเหมือนกับไม่มี แต่ที่จริงนั้น มันมีแฝงอยู่ตลอดเวลา

แต่เมื่อใดได้พัฒนาประชาธิปไตยกันไปพอสมควร พอว่า ปัญหาเรื่องการเรียกร้องหาเสรีภาพและสมภาพเบาบางลง เพราะ

ประชาชนทั่วไปได้รับหลักประกันที่จะมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคพอสมควร ในระดับที่เรียกว่าลงตัวอยู่ตัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่แผ่มานาน ก็จะไม่เด่นขึ้นมา (ในบางสังคม ปัญหานี้อาจจะปรากฏเป็นครั้งคราว แม้ในระหว่างที่ยังดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค) และจะเป็นปัญหาที่หนักหนาเยื่อใยยากที่สุด อาจจะต้องถึงกับเป็นจุดติดตันของมนุษยชาติก็ได้

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็คือประเทศอเมริกาที่แหละ ที่ภูมิใจว่าประชาชนมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างมาก แต่ปัจจุบันได้ประสบปัญหาความขัดแย้งแบ่งแยกรังเกียจเดียดฉันท์ ระหว่างเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ สีผิว และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และปัญหานั้นก็รุนแรงขึ้นๆ ไม่ใช่ลดน้อยลงเลย และยังไม่มี ความมั่นใจว่าจะแก้ปัญหานี้ลงได้อย่างไร

แทบไม่มีประเทศชาติหรือสังคมใดเลย ที่ประกอบขึ้นด้วยประชาชนพวกเดียวกันล้วนๆ มีแต่จะประกอบด้วยกลุ่มชน เผ่าชนต่างๆ มากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งแตกต่างกันโดยเชื้อชาติบ้าง สีผิวบ้าง ลัทธิศาสนาบ้าง ภาษาและวัฒนธรรมบ้าง ความแตกต่างเหล่านี้พร้อมที่จะเป็นปมก่อปัญหาได้ตลอดเวลา และนี่คือต้นตอของปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ หรือสามัคคีเอกภาพ

พอปัญหาการดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั่วไปเบาบางลงอย่างที่ว่าข้างต้นแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพที่นอนเนื่องอยู่ ก็จะโผล่เด่นชัดออกมา และส่งผล

ย้อนกลับไปสู่ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคอีกครั้งหนึ่ง

แต่ปัญหาสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ที่พุ่งมากับปัญหาภราดรภาพนี้ มาในรูปแบบที่แปลกออกไปจากเดิม โดยจะมีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ

- ก) เป็นปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคที่ไม่เท่ากันระหว่างกลุ่มระหว่างพวกว่า พวกเราไม่มีสิทธิเสรีภาพเหมือนอย่างพวกเขา เราไม่มีความเสมอภาคกับพวกนั้น ไม่ใช่ปัญหาของประชาชนแต่ละคน และ
- ข) คราวนี้ปัญหาเสรีภาพกับปัญหาความเสมอภาคจะมาบรรจบเป็นเรื่องเดียวกัน คือ เป็นปัญหาว่า กลุ่มชนหรือเผ่าพวกต่างๆ มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมกัน หรือมีเสรีภาพไม่เสมอภาคกัน ว่าพวกเขามีเสรีภาพอันนี้ แต่พวกเราไม่มีเสรีภาพอันนั้น พวกเขาทำ-มี-เป็นอย่างนั้นได้ แต่พวกเราทำ-มี-เป็นอย่างนั้นไม่ได้ เราจึงไม่มีความเสมอภาคกับเขา

ในการแก้ปัญหา จะต้องทำทั้งสองระดับอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น คือ ในขั้นพื้นฐาน จะต้องให้เห็นว่าคนต่างกลุ่มต่างพวก ได้รับสิทธิเสรีภาพ และการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน และอีกระดับหนึ่งคือ การสร้างภราดรภาพ/สามัคคีเอกภาพ

แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว การป้องกันแก้ไขปัญหาระดับที่สองนี้

ยากมาก เพราะปัญหาเกี่ยวกับภราดรภาพ/สามัคคีเอกีภาพนี้ เป็นปัญหาที่ยังลึกถึงจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อถือและคุณธรรมอันโยงไปถึงอุปสรรคมากมาย เช่น ความหวงแหนชาติพันธุ์ ความรังเกียจเดียดฉันท์ในเรื่องสีผิวหรือเผ่าพันธุ์ ความดูถูกดูหมิ่นกันในด้านภูมิธรรมภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ความยึดมั่นในการแบ่งแยกตามลัทธิความเชื่อถือ เป็นต้น ซึ่งรวมแล้วก็คือเป็นปมที่นำไปสู่ปัญหา *การไม่มีความร่วมมือที่จะสมัครสมาน*

ทั้งๆ ที่ภายนอกไม่มีเหตุที่จะทำให้ต้องแบ่งแยก แต่เมื่อใจไม่พร้อมไม่ยอมที่จะสมัครสมานแล้ว ความสามัคคีเอกีภาพและภราดรภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นจริงๆ ได้ และเมื่อใจไม่สมัครสมานกัน อย่างนี้ เรื่องที่ไม่น่าเป็นเรื่อง ก็กลายเป็นเรื่อง สิ่งที่ไม่น่าเป็นปัญหาก็เป็นปัญหา ปัญหาเล็กก็กลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะใจตั้งแง่ต่อกันอย่างทีกล่าวมาแล้ว ปัญหาสิทธิเสรีภาพไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มระหว่างหมู่ก็จะคงอยู่เรื่อยไป พร้อมกับความขาดสามัคคีไม่มีภราดรภาพ และจึงไม่อาจเกิดมีเอกีภาพ แล้วประชาธิปไตยก็ไม่อาจสัมฤทธิ์อย่างจริงแท้ในสังคม

ถ้าถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวกันทั้งหมด สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แล้วขยายตัวเพิ่มจำนวน แบ่งกันเป็นหมู่เป็นพวก แยกย้ายเหินห่างกันไป

บัดนี้ เมื่อโลกแคบเข้ามา จนมวลมนุษยย์เหมือนอยู่ใกล้ชิดเป็นชุมชนเดียวกัน จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งหมด ถึงเวลาที่จะต้องอยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน มนุษย์จะสามารถทำลายเครื่อง

แบ่งแยกและความรู้สึกเดียดฉันท์ แล้วสมัครสมานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความหลากหลายในความเป็นหนึ่งได้สำเร็จหรือไม่

เรื่องนี้อาจจะปัญหาสุดท้ายของมวลมนุษยชาติ และอาจจะ เป็นจุดติดตันที่แก้ไม่ตก และก็จะเป็นบททดสอบหรือพิสูจน์ มนุษยชาติด้วยว่า มนุษย์นี้จะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ สำเร็จ เพื่อบรรลุถึงสันติภาพและอิสรภาพที่แท้จริงได้หรือไม่

นักการเมือง นักปกครอง และประชาชนที่ใฝ่ปรารถนาจะ แก้ปัญหาของสังคมมนุษย์อย่างแท้จริง และหวังที่จะสร้างสรรค์ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มั่นคง จะต้องเป็นผู้มองการณ์ไกล ไม่ใช่ มองอยู่แค่ปัญหาเฉพาะหน้าในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคในบัดนี้เท่านั้น แต่จะต้องเตรียมวางแนวทาง สำหรับการแก้ปัญหาระยะยาว ให้พร้อมไว้แต่เนิ่นๆ ที่เดียว

นักการเมืองที่จะทันกับยุคต่อไปนี้ นอกจากจะต้องมอง การณ์ไกล เป็นผู้ข้ามขีดชั้นของกาลเวลาไปได้แล้ว จะต้องเป็น นักการเมืองที่มีความเป็นสากล คือก้าวข้ามขีดชั้นของทะเลไปสู่อ การแก้ปัญหาของมวลมนุษยชาติทั่วโลก คือปัญหาสากลที่มีเสมอ เหมือนกันทั่วโลกแห่งความขาดภราดรภาพนี้

การที่จะแก้ปัญหาซึ่งแฝงลึกในใจของมนุษย์ข้อนี้ได้ คงจะ ต้องใช้ความเป็นอัจฉริยะที่เดียว เพราะการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ เกินขอบเขตของวิธีการด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ

เป็นต้น ที่อยู่ในฝ่ายรูปธรรม แต่เป็นเรื่องของจิตใจ เกี่ยวด้วยความเชื่อถือและคุณธรรมดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะต้องใช้ปรีชาญาณทางด้านศาสนา ปรัชญา ศีลธรรม/จริยธรรม และศาสตร์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งหมดเข้ามาช่วยแก้ปัญหา อย่างที่เรียกว่าจะต้องบูรณาการทุกแดนแห่งปัญญาของมนุษย์เข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งจะได้สำเร็จได้ ก็ต้องมีการพัฒนามนุษย์ขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

เมื่อพูดมาถึงจุดนี้ ก็ทำให้นึกถึงชื่อของระบอบการปกครองนี้ ที่เรียกว่าประชาธิปไตยนั้น ความจริงก็เป็นเพียงชื่อเรียกอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการมองความหมายโดยเน้นไปที่แง่หนึ่งด้านหนึ่งของมัน กล่าวคือ -

ที่เรียกว่า*ประชาธิปไตย* ก็เพราะเน้นความหมายในแง่ของอำนาจ ว่าเป็นการปกครองซึ่งอำนาจอยู่ที่ประชาชน โดยประชาชนเป็นใหญ่ แต่ถ้ามองเน้นในแง่อื่นด้านอื่น ก็อาจจะเรียกชื่ออย่างอื่นดังที่ในสมัยโบราณ เคยหรือบางที เรียกชื่อการปกครองทำนองนี้ว่าระบอบ*สามัคคีธรรม* คือเรียกชื่อโดยมองเน้นไปที่ความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างประชาชน ที่จะเป็นแกนรักษาให้การปกครองระบอบนี้ดำรงอยู่ได้ และสัมฤทธิ์ผลสมตามความมุ่งหมาย

สมภาพและเสรีภาพจะไปดี บนเวทีแห่งเอกภาพ

ในทางพระพุทธศาสนา ท่านมองหลักการทั้งสามอย่างนั้น โยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภวตรวภาพ หรือเอกภาพ เป็นเหมือนสนาม หรือเวที หรืออ่างเก็บน้ำ หรือห้องประชุม ที่รองรับ

นักกีฬา นักแสดง นักว่ายน้ำ หรือสมาชิกของที่ประชุมให้รวมอยู่ด้วยกัน โดยมีความเป็นอิสระ พร้อมกับความประสานกลมกลืน ซึ่งแต่ละคนอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ที่ถูกต้อง เหมาะสม สัมพันธ์กันได้ดี พฤติกรรมและความเป็นไปต่างๆ ที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและความเสมอภาค ก็แสดงอยู่ภายในแหล่งรวมอันเดียวกันนั้น

เมื่อทุกคนใช้เสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน อย่างประสานเกื้อกูลกัน ถูกต้องตามตำแหน่งฐานะภายในที่รวมนั้น ทุกอย่างก็ดำเนินไปด้วยดี เป็นองค์รวมที่สงบเรียบร้อย

เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงแสดงหลักการใหญ่แห่งภวตรภาพหรือเอกภาพไว้ โดยที่หลักการใหญ่นี้ครอบคลุมความเป็นอยู่และการปฏิบัติที่เป็นเรื่องของเสรีภาพและสมภาพเอาไว้ในตัว ให้มีความหลากหลายที่โยงกันได้ในระบบที่ประสานเป็นหนึ่งเดียว

หลักการหรือหลักธรรมนี้ เรียกว่า*สาราณียธรรม* แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องระลึกลงถึงกัน มีความหมายทำนองเดียวกับภวตรภาพ เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพรียงสามัคคีและผืนกรวมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญซึ่งสอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดี และเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้น คนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น มีลักษณะการ แสดงออกต่างๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุข ต่อกัน อันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐาน คือการที่คนเราจะต้องใช้ ปัญญา คือบอกว่า **จะต้องใช้ปัญญานั้น บนพื้นฐานของเมตตา** หมายความว่าใช้ปัญญา โดยมีเมตตาประกอบ หรือใช้ปัญญาใน จิตใจที่มีเมตตา และ **จิตใจที่มีเมตตา ก็ต้องใช้ปัญญา**

ถ้ามีเมตตาโดยไม่ใช้ปัญญา ก็อาจจะเกิดความลำเอียง เช่นเรามีเมตตาเอาแต่จะปรารถนาดีช่วยเหลือใครคนหนึ่ง แล้วเรา ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ทั่วถึงความจริง เราก็อาจจะลำเอียงเข้า ข้างคนนั้นเต็มที แต่พอใช้ปัญญารู้จักพิจารณาเหตุผล เราก็ได้ ปฏิบัติการที่ถูกต้องพอดี

ในทางตรงข้าม ถ้าใช้ปัญญาโดยไม่มีเมตตา เราก็อาจจะ ใช้ปัญญาโดยไม่คำนึงถึงใคร โดยไม่มีความรักเพื่อนมนุษย์ แล้ว เราก็อาจจะคิดทำอะไรโดยที่ว่ามันไม่เกื้อกูลไม่เป็นประโยชน์แก่ เพื่อนมนุษย์ก็ได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องมีประกอบกัน ๒ อย่าง คือทั้ง **ปัญญา และเมตตา**

สังคมประชาธิปไตยมีเมตตาหรือไมตรี เป็นสนามปฏิบัติการของกิจกรรมเสรี

หลักของสังคมที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น ก็คือ เป็นสังคม แห่งสามัคคีเอเกียภาพ ที่คนมีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน เป็นพื้นฐาน รองรับความเป็นอยู่และการแสดงออกเสรีที่มีความเสมอภาคเท่า

เทียมกัน ท่านแสดงไว้เป็น *สารานุกรมธรรม* มี ๖ ประการ คือ

ประการที่ ๑ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรัก ด้วยไมตรี ด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือ มีการร่วมมือ มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดน้ำใจผูกพัน ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันไปได้ โดยมีเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นโอกาสพื้นฐานที่จะให้แต่ละคนนำเอาศักยภาพของตนมาเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วยกัน

ประการที่ ๒ จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยเมตตานั่นสำคัญมาก ในเวลาที่เราใช้เหตุผลเจรจากัน เราก็มักใช้ปัญญา โดยไม่มีโทษ ที่จะมาทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งทะเลาะโจมตีต่อกัน คือพูดด้วยความหวังดีต่อกัน และมุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม ในเวลาที่มีเหตุการณ์อะไรต่างๆ ก็จะมีหันหน้ามาพูดจาปรึกษากัน ปรึกษากันเข้าใจกันได้ แต่ถ้าคนไม่มีเมตตาต่อกันแล้ว เมื่อมีปัญหาขึ้นมาก็คงก่อให้เกิดความทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้ง แล้วผลที่สุดก็นำไปสู่ความรุนแรง สู่การทำลายล้าง นำไปสู่ปัญหา

ฉะนั้น จะต้องพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึก และระลึกว่า ที่เราพูดนี้เพราะเราหวังประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์ แต่เราอาจจะเห็นว่าที่ท่านทำนั้นยังไม่ถูก เราจึงพูด แม้ท่านจะทำไม่ถูก แต่เราก็ยังมีความรักท่านอยู่ และเรามีความปรารถนาดีต่อสังคมส่วนรวม หวังจะช่วยกันแก้ปัญหา เราพูดด้วยความปรารถนาดี เมตตาอย่างนี้เป็นทางให้แก้ปัญหาได้

แต่ถ้าพูดโดยไม่มีเมตตา ก็มีแต่จะนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง เราก็รู้กันอยู่แล้วว่า ธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนนี้ พอถึงขั้นหนึ่งก็มีแต่ปัญหา เรื่องศักดิ์ศรีบ้าง เรื่องของมานะบ้าง อะไรต่างๆ พอขัดแย้งโจมตีกัน ก็ยิ่งรุนแรงขึ้นๆ แล้วก็ยอมกันไม่ได้

ยิ่งในสังคมไทยนี้ เราพูดกันว่า คนมีลักษณะที่มีความถือตัวสูง ถือศักดิ์ศรีนัก ยอมกันยาก เพราะฉะนั้นปัญหาก็จะยิ่งรุนแรง ถ้าจะแก้ปัญหาก็ได้ ก็ต้องมีเมตตา จะต้องแสดงความปรารถนาดีต่อกัน พูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา แต่ไม่ใช่ว่าพูดเพียงเพื่อเอาใจกันนะ ไม่ใช่อย่างนั้น ก็พูดเหตุผลนั้นแหละ แต่พูดด้วยวาจาที่แสดงถึงจิตใจที่มีความปรารถนาดี

ประการที่ ๓ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา คิดต่อกันด้วยเมตตาก็คือว่า มีความหวังดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อกัน ข้อนี้สำคัญ ในขั้นที่เอาเมตตามาประกอบกับการใช้ปัญญา ถ้าใจมีเมตตา เวลาใช้ปัญญาก็จะช่วยให้โลภะ โทสะ โมหะ เข้าครอบงำความคิดได้ยาก เราก็จะพิจารณา วินิจฉัย คิดการ วางแผนต่างๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน และสร้างสรรค์สังคม

นอกจากนั้น ในด้านการแสดงออก เมตตาก็ทำให้มีจิตใจที่พร้อมจะยิ้มแย้ม เวลาพบหน้ากันก็ยิ้มได้ นำไปสู่การพูดจากันได้ดีขึ้น

เมตตาทางใจนี้ ยังลึกลงไปอีก หมายถึงความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีจิตต่อกันอย่างจริงใจ เป็นความรักที่ไม่แบ่งแยก

เพราะมองทุกคนเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ในฐานะที่ทุกคนนั้น เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอัน เดียวกัน หรือภายใต้อำนาจของพญามัจจุราขอย่างเดียวกัน

ความรักและไม่ตรีอย่างจริงใจนี้ ทำให้สัมพันธ์คบหากัน โดยไม่มีอุปบายซ่อนเร้นต่อกัน ไม่มีลักษณะที่เรียกว่า แสงงจุดร่วม สงวนจุดต่าง แต่เป็นแบบที่ว่า ยอมรับจุดต่าง อยู่กันบนฐานของ จุดร่วม คือ แม้จะมีความแตกต่างโดยผิวพรรณ เชื้อชาติ ลัทธิ ศาสนา และสติปัญญาเป็นต้น ก็รับรู้และยอมรับกันตามเป็นจริง ไม่ถือเป็นเรื่องที่จะแบ่งแยกรังเกียจเด็ดขันธ์กัน พร้อมใจที่จะ สม่ครสมานกัน โดยมีจุดร่วมพื้นฐานที่ทำให้รักกันและอยู่ร่วมกัน ได้ คือการที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน ดังกล่าวแล้ว

มีภราดรภาพทางเศรษฐกิจ

เอกภาพของสังคมก็สัมฤทธิ์ จิตบุคคลก็เป็นสุข

ประการที่ ๔ มีกินมีใช้เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน ธรรมดาคนนี้ เมื่อยังไม่ได้พัฒนา ด้อยการศึกษาที่แท้ ก็มุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วน ตัว ยึดมั่นติดในผลประโยชน์ เห็นแก่ตัวมาก ไม่สามารถเฉลี่ยเจือ จานกันได้ ทำให้สังคมมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันห่างไกล เมื่อคน เหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมากในเรื่องรายได้ ในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือ สิ่งที่ครอบครอง ก็เป็นทางให้เกิดความแตกแยก คนในสังคมจึงจะ ต้องมีความโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แบ่งปันเจือจานกัน

โดยเฉพาะในสังคมของพระนั้น ท่านถือเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า *สาธาณโภคี* แปลว่า มีกินมีใช้ร่วมกัน มีอะไรต่ออะไรก็เอามาแบ่งกันกินใช้ ถ้าสังคมของเราถือหลักพระพุทธศาสนาข้อนี้ ก็จะช่วยได้มาก เราจะไม่หวงแหนกอบโกยเอามาไว้เฉพาะตัวผู้เดียว

มีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า *เนกาสี ลมเต สุขิ* แปลว่ากินคนเดียวไม่ได้ความสุข บางคนคงเถียงว่าอาจจะมีความสุข แต่มันไม่สุขจริง เพราะจะมีความรู้สึกคับแคบแปลกแยกตั้งแ่งหรือหวาดระแวงแฝงอยู่ แต่ถ้าเราแบ่งกันแล้ว ก็จะรู้สึกว่ามีความสุขจากการที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุขด้วย

ในพุทธศาสนาท่านบอกว่า คนเรามีการพัฒนาจิตใจขึ้นไปตามลำดับ คนที่ยังไม่พัฒนาเลย จะมีความสุขจากการได้ อย่างเดียว ต้องได้ ต้องเอา ถ้าฉันได้ ฉันเอา ฉันได้กิน ฉันได้ใช้ ฉันก็มีความสุข แต่ถ้าให้คนอื่น ก็จะเป็นการสูญเสียไป แล้วก็ไม่มีความสุข มันเบียดเบียนจิตใจไม่สบายเลย อย่างน้อยก็มีความเสียตาย ไม่อาจจะมีความสุขได้

แต่ที่นี้ ถ้าคนเราพัฒนาตัวเองขึ้นไป เราจะรู้จักความสุขเพิ่มขึ้น จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่ประณีตคือ *ความสุขจากการให้* คนที่มีคุณธรรมในจิตใจเท่านั้น จึงจะมีความสุขแบบนี้เกิดขึ้น

ยกตัวอย่างง่ายๆ คือพ่อแม่นี้ให้แก่ลูกได้ และเมื่อให้แล้วก็มีความสุขด้วย ใช้หรือเปล่า เอ๊ะ! ธรรมดาคนเราต้องได้มาจึงมี

ความสุข ทำไมไม่让她ไปจึงมีความสุขได้ ได้มาจึงจะสุข เสียไปจะสุขได้อย่างไร ทำไมพ่อแม่ให้แก่ลูกแล้วตัวเองมีความสุข ทั้งๆ ที่ของนี้ฉันก็ชอบ ฉันก็อยากจะกินนะ แต่ลูกขอก็ยินดีให้ พ่อให้แก่ลูกไปแล้ว เห็นลูกกิน พ่อแม่ก็มีความสุขด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นตอบได้ว่า เพราะในใจของพ่อแม่มีเมตตา มีความรัก จึงได้คำตอบว่า พ่อในใจเมตตา*มีความรักแล้ว แม่ให้แก่เขา เราก็มีความสุข*

พ่อแม่มีเมตตาต่อลูก ให้แก่ลูกแล้วก็มีความสุข ถ้าเพื่อนมีเมตตา รักเพื่อนล่ะ ให้แก่เพื่อนก็มีความสุข ทีนี้ถ้าเราแม่เมตตา ขยายกว้างออกไป รักเพื่อนมนุษย์ รักเพื่อนร่วมโลก เราให้แก่ใคร เราก็มีความสุขได้ทั้งนั้น เพราะเมื่อใจเมตตา*มีความรักแล้ว* เราเห็นเขามีความสุข เราก็มีความสุข เรียกว่า *ให้ความสุข ก็ได้ความสุข* โดยมีเงื่อนไขว่า เมื่อจิตใจพัฒนาแล้วคือมีเมตตา

ฉะนั้น ในคำสวดของพระท่านจึงสอนญาติโยมอยู่เสมอ แต่เราแปลไม่ออก เวลาพระสวดอนุโมทนา มีบทหนึ่งบอกว่า *สุขสุสทาตา เมธาวิ สุขํ โส อธิคฺจฺจติ* แปลว่า คนมีปัญญา ให้ความสุข ก็*ได้ความสุข* การที่เราให้ของแก่เขาไป นี่คือการให้ความสุขแก่เขาเสร็จแล้ว เมื่อใจเรามีธรรม เราก็*ได้ความสุข*ด้วย

ฉะนั้น คนที่พัฒนาจิตใจของตนเองดีแล้ว มีคุณธรรม จะ*ได้*ความสุขพิเศษเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ *ความสุข*จากการให้ หมายถึงความว่า มนุษย์ที่ยังไม่พัฒนา มีความสุขจากการได้อย่างเดียว แต่พอเราพัฒนาจิตใจของเราแล้ว เราก็มีความสุขจากการให้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย หลักความจริงนี้มีความสำคัญมาก มัน

เป็นลักษณะแห่งความก้าวหน้าในการพัฒนาของมนุษย์

ความสุขจากการให้เป็นความสุขที่ปลอดโปร่ง กว้างขวาง เป็นความสุขที่ประณีต เป็นความสุขอีกแบบหนึ่งที่ประเสริฐกว่าความสุขเพียงจากการได้

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ท่านให้ฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีความสุขจากการให้นี้เพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง เป็นการแสดงลักษณะของจิตใจที่พัฒนา อย่างน้อยก็มีจิตใจที่มีเมตตาแบบพ่อแม่ แบบเพื่อนฝูง ที่มีเมตตาต่อกันขยายออกไป และมนุษย์ที่พัฒนาอย่างนี้แหละ จึงจะเป็นสมาชิกที่สามารถร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้อย่างดี

ทั้งหมดนี้ก็อยู่ในเรื่องของกา^๑รที่ว่า เมื่อมีอะไรก็รู้จักแบ่งกันกินใช้ อย่างน้อยก็เต็มคำว่า “บ้าง” หมายความว่าไม่ใช่ทั้งหมด ถ้ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด ก็ต้องเป็นพระโสดาบัน

พระโสดาบันมีลักษณะอย่างนั้น คือ เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระโสดาบันว่า ท่านไม่มีความหวงแหนอะไรทั้งสิ้น ลักษณะอย่างหนึ่งที่เป็นเครื่องกำหนดจิตใจของพระโสดาบัน คือ ไม่มี*มัถริย* แปลว่า ไม่มีความตระหนี่ ไม่มีความหวงแหน มีอะไรถ้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็พร้อมที่จะให้

แต่สำหรับปุถุชน ถ้าจะพูดว่ามีอะไรก็แบ่งกันกินใช้หมด คนทั่วไปก็อาจจะบอกว่าเห็นจะไม่ไหว เพราะฉะนั้นก็บอกว่า มีอะไรก็แบ่งกันกินใช้บ้าง เอาแค่นี้ก่อน ก็ยังดี

ความเสมอภาคพื้นฐาน

คือร่วมหลักการ และเสมอกันต่อกฎกติกา

ประการที่ ๕ ประพัตติมีวินัยอยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน หรือ ประพัตติมีวินัยอยู่ในกฎกติกาเสมอหน้ากัน คำพระว่าสี่ล สามัญญตา แปลว่า มีศีลเสมอกัน คือมีความประพัตติดี รักษา ระเบียบวินัย มีความสุจริตทางกายวาจาที่จะกลมกลืนเข้าด้วยกัน ใ่วางใจกันได้ ไม่ทำตนให้เป็นที่เคลือบแคลงหรือนำรังเกียจ

หมายความว่า คนที่จะอยู่ร่วมสังคมกันนี้ จะต้องมีศีลคือ ความประพัตติสุจริตใ่วางใจกันได้ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความ เดือดร้อนแก่สังคม และรักษาระเบียบวินัย ทำตามกฎกติกาของ สังคมเสมอเหมือนกัน

ถ้าคนในสังคมนี้มีความประพัตติไม่สม่ำเสมอ มีคนร้าย มาก กฎหมายไม่สามารถควบคุมคนให้มีความประพัตติสม่ำเสมอ กัน หรือสถาบันการปกครองไม่สามารถปฏิบัติต่อทุกคนอย่างยุติ ธรรมเสมอหน้ากัน ปล้่อยให้มีการเบียดเบียนก่อความเดือดร้อน ต่างๆ เช่น มีแก๊งปล้นฆ่าบ้าง ขบวนการค้ายาเสพติดบ้าง กลุ่มล่อ ลวงหญิงและเด็กไปค้าประเวณีบ้าง กลุ่มล่าสังหารคนต่างผิวต่าง เผ่า เป็นต้น อย่างนี้สังคมประชาธิปไตยก็อยู่ไม่เป็นสุข ระส่ำระสาย และพัฒนาลำบาก

อย่างน้อยต้องมีศีลเบื้องต้น คือศีล ๕ เป็นพื้นฐานเสมอกัน ใ่วางใจร่วมกันสงบสุขได้

นอกจากนั้น จะต้องตั้งอยู่ในระเบียบวินัย มีกฎเกณฑ์ กติกาอะไรก็ต้องร่วมกันรักษา ความมีระเบียบวินัยนี้เป็นสิ่งสำคัญ อย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย เป็นลักษณะที่แสดงถึงความสามารถในการที่จะปกครองตนเอง

คนที่ไม่มีความมีระเบียบวินัย ก็เหมือนแสดงตัวให้เห็นว่า ปกครองตัวเองไม่ได้ หรือปกครองตัวเองไม่เป็น ถ้าคนในสังคมไม่สามารถ อยู่กันสงบเรียบร้อยได้ มีการเบียดเบียนขัดแย้งวุ่นวายกันไปมา สืบสนระส่ำระสาย ก็จะกลายเป็นเหตุผลให้มีคนที่เราเรียกว่าเผด็จการ ยกเป็นข้ออ้างเข้ามาจัดสรรปกครองบังคับเอา

ผู้เผด็จการนั้นคล้ายกับบอกว่า เมื่อท่านปกครองตัวเองไม่เป็น ปกครองกันไม่ได้ ฉันจะปกครองให้ จะจัดการให้สงบเรียบร้อย เลยทีเดียว และเมื่อยุ่งกันมานานนัก คนจำนวนมากก็จะอยาก ได้ผู้ปกครองแบบนี้อีก วงจรร้ายก็เลยวนเวียนไปมาไม่รู้จักจบสิ้น

ในเมืองไทยเรา นี้ เรื่องการรักษาระเบียบวินัยยังเป็นปัญหา มาก แม้แต่ระเบียบวินัยในการใช้ถนน คือการรักษากฎจราจร ถ้าไม่มี ระเบียบวินัยแล้ว การสถาปนาและพัฒนาประชาธิปไตยจะทำได้ยาก

เมื่อไม่รักษากฎเกณฑ์กติการะเบียบวินัยของสังคมแล้ว จะ อยู่กันไปได้ได้อย่างไร ก็ยุ่งเหยิงสับสนวุ่นวายเดือดร้อน เกิดความติดขัดไปทั่ว เหมือนอยู่บนถนนที่รถและคนไม่ทำตามกฎจราจร

สังคมที่หย่อนในศีลและขาดระเบียบวินัย ก็เท่ากับสร้าง อุปสรรคขึ้นมาปิดกั้นขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของตน ตั้ดรอน

โอกาสของตนในการที่จะพัฒนา ทำให้พัฒนาไม่เป็นกระบวนการ

สังคมที่ดีต้องมีกติกา และคนในสังคมต้องรักษากฎิการนั้น โดยมีความเสมอภาค คือเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายเสมอหน้ากัน เพราะฉะนั้น ความมีศีล และรักษาระเบียบวินัยเสมอกัน จึงถือเป็นหลักสำคัญประการที่ ๕

ประการที่ ๖ มีแนวคิดความเห็นร่วมหลักการลงกัน คำบาลีว่า ทิสฺสึสามัญญุตตา แปลว่า มีความเห็นเสมอกัน คือ มีทิสฺสึ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการ อุดมการณ์และอุดมคติ ที่ร่วมกัน หรือสอดคล้องไปกันได้ ปรับให้เข้าใจลงกันได้

คนในสังคมประชาธิปไตยนี้ อย่างน้อยต้องมีความเห็น ความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกัน เริ่มแต่ยอมรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้

แล้วถ้าจะให้ป็นประชาธิปไตยที่ดี ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาของระบอบประชาธิปไตยอย่างที่กล่าวเมื่อกี้ อย่างน้อยก็เข้าใจเรื่องเสรีภาพว่าความหมายของมันคืออะไร

ถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกัน มีความเข้าใจผิดพลาด มันก็ยุ่ง แค่ว่าเข้าใจเสรีภาพเป็นการทำได้ตามขอบใจ เท่านั้น ก็ยุ่งแล้ว

ในเมืองไทย เรามีคำพูดล้อกันเองว่า ทำได้ตามใจคือไทยแท้ อะไรทำนองนี้ ถ้าไทยแท้ต้องทำได้ตามใจ ก็เห็นจะแย่ เพราะฉะนั้นเห็นจะต้องปรับกันใหม่

คำพูดที่ว่า **ทำได้ตามใจ คือไทยแท้** นั้น ถ้าเข้าใจความหมายเสียใหม่ ก็ใช้ได้ และอาจจะกลายเป็นดีไป คือ ที่ว่าทำได้ตามใจนั้น ไม่ใช่หมายความว่าทำได้ตามชอบใจแบบอำเภอใจ แต่ทำได้ตามใจที่มีเสรีภาพ ถ้าทำได้ตามชอบใจ โดยที่ใจนั้นมีเสรีภาพแล้ว ก็ไม่เป็นปัญหา นั่นคือไทยแท้

ไทยแท้ คือคนที่ เป็นไท คือคนเสรี “ไท” แปลว่าคนที่ เป็นอิสระ คือคนเสรี หรือคนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง คนที่มีเสรีภาพที่แท้จริง ก็คือคนที่มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

เพราะฉะนั้น ที่บอกว่าทำได้ตามใจคือไทยแท้นั้นถูก แต่ต้องพูดในความหมายใหม่ คือความหมายว่า **ทำได้ตามใจที่เป็นเสรี** ถ้าทำได้ตามใจที่เป็นเสรีแล้ว ก็จะเป็นไทยแท้ ซึ่งเป็นอิสระทั้งภายนอกและภายใน

ทิวี่ หรือ ทิวี่ฐึ้นั้น เป็นเรื่องของปัญญาที่มองเห็นหรือเข้าใจถึงความจริงในระดับต่างๆ ในขั้นต้นๆ เขาเพียงมีความเห็นความเข้าใจ ยึดถือในหลักการของประชาธิปไตยร่วมกันอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็พอ

แต่จะให้ถึงขั้นลงรากวางฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคง จนกระทั่งมีภราดรภาพและสามัคคีเอก็ภาพอย่างถาวร ก็จะต้องรู้เห็นเข้าใจลึกกลงไปอีก

ทิวี่ ความรู้เห็นเข้าใจลึกกลงไปที่ว่านี้ ว่ากันย่อๆ ก็คือ ความรู้เข้าใจเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ เห็นโลกเห็นชีวิตและสรรพสิ่งตามเป็นจริง ว่าเป็นของไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงไป เกิดขึ้นแล้วก็ปรวนแปร แล้วก็ดับสลาย ไม่มีอะไรจะยั่งยืนคงอยู่นิรันดร

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้แล้วจะเกิดอะไรขึ้น และจะสัมพันธ์กับประชาธิปไตยอย่างไร?

ตอบว่า พอเห็นความจริงของธรรมชาติ เข้าใจโลกและชีวิตอย่างนี้แล้ว ก็จะถอนหรือคลายความยึดติดถือมั่นหวังแหงนทั้งหลายลงได้ หรือบรรเทาให้เบาบางลง โดยเฉพาะที่ต้องการในระดับนี้ก็คือ ทำลาย*มัจฉริยะ* คือความหวังแหงนกีดกันรังเกียจเด็ดขันธ์ระหว่างมนุษย์ ๕ อย่าง

ไม่ต้องพูดถึง ๕ อย่าง เขาเพียง ๒ อย่างก็พอ สำหรับในที่นี่ สองอย่าง คือ

๑) *กุลมัจฉริยะ* ความหวังแหงนรังเกียจเด็ดขันธ์ กีดกันกันด้วยเรื่องตระกูลวงศ์ เผ่าพันธุ์ กลุ่ม คณะ พรรคพวก

๒) *วรรณมัจฉริยะ* ความหวังแหงนรังเกียจเด็ดขันธ์กีดกันกันด้วยเรื่องสีผิว การแบ่งแยกชั้นวรรณะ*

พอละถอนหรือผ่อนบรรเทา*มัจฉริยะ* ๒ อย่างนี้ลงได้ (ถ้าเห็นสัจจธรรมจริงแล้วก็ละได้ทั้ง ๕ อย่าง แต่ถ้าพูดที่นี้ให้ครบก็จะยืดยาวกันใหญ่ ต้องข้ามไปก่อน) ความรังเกียจเด็ดขันธ์หวังแหงนกีดกันกันหมดไป หรือลดลงไป ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเมตตาไมตรีธรรมที่จริงใจก็เกิดขึ้นได้ คนจะสามารถสัจมักรสมานรักใคร่สามัคคีกัน ภราดรภาพและเอกภาพก็สัมฤทธิ์

* อีก ๓ อย่าง คือ *อวาสมัจฉริยะ* (หวังถิ่นที่อยู่) *ลามัจฉริยะ* (หวังผลประโยชน์) และ *ธรรมมัจฉริยะ* (หวังภูมิธรรมภูมิปัญญา) [ที่.ปา.๑๑/๒๘๒/๒๔๖]

ฟังเขาว่า ประชาธิปไตยดูมึนมาอยู่แสนไกล แต่พอได้เห็นตัวแท้ ก็แค่อยู่อไกลๆ เอาติดตัวไปได้จับปล้น

เมื่อประชาชนมีเมตตาไม่ตรีรักใคร่สามัคคีกันดีจริงแล้ว เป็นญาติดีกันได้แล้ว ปัญหาเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคก็ ปรับลงตัวได้ไม่ยาก แล้วหลักการทั้งสาม คือ *เสรีภาพ สมภาพ และ ภราดรภาพ* ก็พร้อมบริบูรณ์ ประชาธิปไตย เมื่อมีรากฐานและแก่นสารครบครันอย่างนี้แล้ว ก็ยอมตั้งมั่นสถาพร

ตกลงว่า ข้อสุดท้ายนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ครอบคลุมทั้งหมด คือบอกว่าจะต้องมีพื้นฐานคือความเข้าใจ หลักความเชื่อหรือหลักการ ที่ยึดมั่นในเรื่องประชาธิปไตยนี้ร่วมกันสอดคล้องเสมอเหมือนไป กันได้ ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในธรรมชาติของโลกและชีวิตตาม เป็นจริง ถ้าอย่างนี้แล้ว ประชาธิปไตยก็มีพื้นฐานที่ตั้งตัวอยู่ได้

หลัก ๖ ประการนี้ท่านเรียกว่า *สารณียธรรม* เรียงลำดับ เฉพาะหัวข้อไว้ทบทวน ได้แก่

- ๑. เมตตาภาวกรรม จะทำอะไร ก็ทำต่อกันด้วยเมตตา
- ๒. เมตตาวิกรรม จะพูดอะไร ก็พูดต่อกันด้วยเมตตา
- ๓. เมตตาโมกรรม จะคิดอะไร ก็คิดต่อกันด้วยเมตตา
- ๔. สาธารณโภคี ได้อะไรมามีกินมีใช้ ก็เผื่อแผ่ให้ทั่วถึงกัน
- ๕. สีสสามัญญตา ประพฤติดีมีวินัย อยู่ใต้กฎหมายเสมอกัน
- ๖. ทิฏฐีสามัญญตา* มีแนวคิดความเห็น ร่วมหลักการลงกัน

* ที.ป.๑๑/๓๑๗/๒๕๗; อัง ฉกก.๒๒/๒๘๒/๓๒๑

พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้แล้ว แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นก็จะระลึกถึงกัน มีน้ำใจต่อกัน ประสานกลมกลืน พร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตา ปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรีช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดดีปรารถนาดีต่อกัน

ในการอยู่ร่วมกัน มีของอะไรได้อะไรมา เราก็กินใช้โดยแบ่งปันกัน ในการรักษาสุขภาพของสังคม เราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม และในที่สุด ในขั้นหลักการพื้นฐานที่รองรับสังคมของเรา เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน

แค่นี้ก็อยู่เป็นสุข และพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดึงามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า *เอกีภาพ*

ขอย้ำอีกทีว่า *ภราดรภาพ* หรือสามัคคีเอกีภาพนี้ เป็นสนามรวมหรือเป็นเวทีที่แสดงของเสรีภาพและความเสมอภาค

เมื่อคนใช้เสรีภาพ และสมภาพหรือความเสมอภาคนั้น บนพื้นฐานของภราดรภาพ คือ โดยมีใจรักกัน เอื้อเพื่อเอื้อกูลคำนึงถึง

กัน มุ่งเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขด้วยกัน การใช้เสรีภาพและสมภาพนั้น ก็จะต้องอยู่ในขอบเขตที่ต้งามสร้างสรรค์และสุขสันต์ ไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย เหมือนมีสนามหรือเวทีเป็นเขตที่จำกัดไว้

แต่ข้อสำคัญ คือเป็นการจำกัดอย่างเป็นไปเอง โดยแต่ละคนสมัครใจด้วยความมีภราดรภาพนั่นเอง

ลึกลงไป เนื้อแท้หรือแก่นในของภราดรภาพ ก็คือเมตตา หรือไมตรี อันได้แก่ความรักความปรารถนาดีมีน้ำใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นหลักประกันความจริงใจต่อผู้อื่นและต่อสังคม เพราะฉะนั้น จึงเน้นความมีเมตตา และการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา ทั้งคิด พูด ทำ ไม่มุ่งร้ายเบียดเบียนหรือจะกลั่นแกล้งกัน

แต่มนุษย์จะอยู่รอดไปได้ด้วยดี สามารถแก้ปัญหา ทำการสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้ ต้องมีปัญญารู้ความจริง ความถูกต้อง รู้เหตุปัจจัยในสิ่งทั้งหลาย แม้แต่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่หมู่ชนของตนแท้จริงหรือไม่ ดังนั้น ปฏิบัติการด้วยเมตตา จึงต้องมีปัญญาเป็นแสงสว่าง ชี้ทางจัดทำ และนำเดินหน้าไป

ฉะนั้น เมื่อจับเอาที่สาระแท้ๆ จึงเน้นธรรม ๒ อย่างนี้ เป็นแก่น (จะให้เป็นเกณฑ์หลักในการตรวจสอบตนหรือคนอื่นก็ได้) คือ **เมตตา** และ**ปัญญา**

พูดขยายความให้ชัดขึ้นอีกว่า ทุกคนนั้น ในจิตใจต้องมี เจตนาที่ประกอบด้วย**เมตตา** และต้องใช้ต้องพัฒนา**ปัญญา**อยู่เรื่อยไป

เมื่อเจตนาดีมีเมตตา ก็รักกันเกื้อกูลกันอย่างจริงใจ อยู่กันสงบสุข แต่ปัญหามันพออยู่ดีสบาย ก็มักจะผลิตผลิตแล้วเรื่อยเปื่อยเรื่อยชาประมาท ท่านจึงตั้งหลักไว้ ให้**ไม่ประมาทในการใช้ปัญญา** (หลักปัญญาธิฐาน) คอยตรวจตราสภาพที่เป็นอยู่เป็นไป และไตร่ตรองการที่จะทำ ทั้งป้องกันแก้ไข และปรับปรุงให้เดินหน้าก้าวไป

เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นชุมชน ท่านก็ให้หลักประสานปัญญาความสามารถ ด้วยการ**หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์** (หลักอภิณหสันนิบาต) โดยประชุมพร้อม เลิกพร้อม และพร้อมเพรียงกัน ทำกิจกรรมและกิจการของส่วนรวม

ถึงตรงนี้ ก็มาบรรจบกับสาระสำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งก็อยู่ในเรื่องเดียวกัน และควรเน้นไว้ที่นี้ด้วยเช่นกัน คือ ดังได้กล่าวแล้วว่า เสรีภาพและความเสมอภาค จะถูกใช้ถูกเรียกหาอย่างถูกต้อง และจะมั่นคงยั่งยืน เมื่ออยู่บนพื้นฐานแห่งภราดรภาพ

ในเรื่องนี้ ท่านให้หลักปฏิบัติไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งมีทั้งภราดรภาพและความเสมอภาคกำกับอยู่ด้วยกันในข้อเดียวพร้อมกันไปเลย ไม่ต้องแยกพูดแยกทำทีละข้อ เรียกว่า “**สมานัตตตา**” แปลว่า ความมีตนเสมอกัน ซึ่งถ้าแปลให้เข้ากับความเข้าใจของคนไทย ก็แปลได้ว่า **ความมีตนเสมอสมาน**

“สมาน” ในภาษาบาลี แปลว่า เสมอกัน เท่ากัน แต่เมื่อเข้ามาในภาษาไทย และใช้กันสืบมานาน อาจจะได้มีความหมายเอียงไปในแง่เป็นการเชื่อม ประสาน หรือเข้าร่วมกัน จนพจนานุกรมไทยถือเป็นคำสองคำต่างหากกัน

(กลายเป็นว่า “สมาน” คำหนึ่ง มาจากภาษาบาลี แปลว่า เสมอ หรือเท่ากัน และ “สมาน” อีกคำหนึ่ง เป็นคำไทย ไม่มีที่มา แปลว่า เชื่อม ทำให้ติด หรือเข้ากันสนิท)

ขอให้สังเกตความหมายเดิมตามหลัก “สมานัตตตา” ที่ว่า มีตนเสมอกันนั้น ท่านผู้รู้ตีความกันสั้นๆ ว่า ทำตัวให้เข้ากันได้ ไม่ถือเนื้อถือตัว มองแยกแยะออกไปว่า มีความเสมอภาค เท่าเทียมกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง หรือไม่เลือกที่รักผลัที่ชัง (ให้ความเป็นธรรม)

หันไปดูความหมายเดิมซึ่งท่านแสดงไว้เป็นภาษาบาลีว่า สมานัตตตา คือ สมานสุขทุกขตา หรือสมานสุขทุกขภาวะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน (หรือเสมอกันในสุขและทุกข์) หมายความว่า คราวสุขก็สุขด้วย คราวทุกข์ก็ทุกข์ด้วย (ทั้งเท่ากัน และไม่ทิ้งกัน) แปลอย่างไทยว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์”

ลึกลงไป ยังมีความหมายอีกชั้นหนึ่ง คือความเสมอกันโดยการพัฒนาในธรรม แต่ความหมายที่ใช้ทั่วไปก็เป็นอย่างที่ว่ามานี้ ซึ่งรวมแล้วก็ชัดเจนที่ว่า เป็นความเสมอภาคเชิงสมาน หรือความเสมอภาคที่มีภราดรภาพรวมหรือกำกับอยู่ด้วยพร้อมกันในตัว

เมื่อความเสมอภาคมีภราดรภาพกำกับแล้ว ก็ส่งผลไปยัง เสรีภาพด้วย เพราะความเสมอภาคเป็นตัวกำกับเสรีภาพอยู่แล้ว (เช่น คนจะต้องมีเสรีภาพเท่าเทียมกัน) หลักการทั้งสาม คือ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ จึงบูรณาการอยู่ในหลักสมานัตตตานี้ เป็นองค์รวมที่สมดุล

เวลานี้ ประชาธิปไตยประสบปัญหาอย่างหนัก ทั้งในเรื่องการใช้เสรีภาพ ทั้งในการเรียกร้องความเสมอภาค กับทั้งไม่มีการพูดถึงภราดรภาพ นี่คือการที่หลักการทั้งสามนั้น ได้แตกแยกกระจายกระจายกันไปหมด

พร้อมกันนั้น ความเสมอภาค ก็มีนัยเชิงแก่งแย่งและแบ่งแยก โดยเน้นแง่เศรษฐกิจที่มุ่งเอาผลประโยชน์ทางธุรกิจ มักเพ่งจ้องกันที่ว่า เธอได้เท่าไร ฉันได้เท่าเธอหรือไม่ แทนที่จะพัฒนาประชาธิปไตย คนกลับพาลสังคมนั้นห่างแปลกแยกออกไปจากวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นๆ

จะต้องหันเข้าสู่หลักการแห่งสมานัตตตา* ให้สมภาพหรือความเสมอภาค มีชื่อตรงแท้เป็น*สมานภาพ* ที่คนใช้เสรีภาพได้เท่าเทียมกัน บนฐานแห่งภราดรภาพ ที่ประชาชนมีวิถีชีวิตแห่งประชาธิปไตย อันสมควรสมานสามัคคีมีเอกภาพ โดยอยู่ร่วมกัน อย่างร่วมแรงร่วมใจ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ปัญหา ร่วมกันทำการสร้างสรรค์ สมเป็นการร่วมสุขร่วมทุกข์ เอื้อให้แต่ละคนพัฒนาชีวิตของตนก้าวหน้าออกงามในธรรมสูงขึ้นไปๆ จนสามารถมีชีวิตที่สมบูรณ์

เมื่อมองตรงจุดแล้ว จะจับที่ไหน องค์ประกอบทั้งหลายของประชาธิปไตยก็โยงมาประสานกันได้ทั้งหมด และเมื่อทำได้ตรงจุดนั้นแล้ว ประชาธิปไตยที่มองเหมือนเป็นเรื่องใหญ่มหึมาดูทว่ายากนักหนา ก็เกิดเป็นจริงขึ้นมาได้ในฉับพลัน

* *สมานัตตตา* เป็นฐานร่วม ให้คนมารวมกัน เข้าถึงกัน มีส่วนร่วมด้วยกัน แล้วก็ปฏิบัติต่อกัน ด้วยการเผื่อแผ่ให้ปัน (*ทาน*) พุดดีด้วยใจรัก (*ปิยวาจา*) และบำเพ็ญประโยชน์ (*อัตถจริยา*) ครอบคลุมที่เรียกว่าสังคหัตถุ ๔ (หลักการรวมคนไว้ในสามัคคี)

วันนี้ อาตมาภาพได้นำเอาหลักเรื่องประชาธิปไตยมาพูด ก็เพราะว่า ญาติโยมตั้งใจทำบุญอุทิศกุศลแก่ท่านที่เสียชีวิตในเหตุการณ์เรียกร้อง ประชาธิปไตย

ขออย่าว่า ที่พูดอย่างนี้ก็เพื่อให้ท่านที่เสียชีวิตไปแล้วนั้น ไม่เสียชีวิตไปเปล่า การที่จะสถาปนาระบบประชาธิปไตยได้ เราจะต้องสถาปนา สาระของประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นด้วย อย่างที่บอกแต่ต้นแล้วว่ารูปแบบก็ สำคัญ แต่อย่าเอาเพียงแค่รูปแบบอย่างเดียว เพราะรูปแบบหรือระบบนั้น ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไร้ความหมาย

เพราะฉะนั้น เราจะต้องเตือนกันในการที่จะทำสิ่งซึ่งมีผลระยะยาว คือการสร้างเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย ที่ว่านี้ ก็คือธรรมนั่นเอง ไม่หนีไปไหนเลย

เรื่องของประชาธิปไตยนั้น ในที่สุดก็หนีธรรมะไปไม่พ้น ต้องมี ธรรมและเอาธรรมไปใช้ปฏิบัติ โดยเฉพาะรู้จักเลือกจับธรรมะให้ตรงกับ เรื่องราว พอจับให้ตรงเรื่องแล้ว ก็เอาไปสร้างสรรคประชาธิปไตยได้สำเร็จผล เราก็จะมีครบบริบูรณ์ ทั้งรูปแบบคือระบบ พร้อมทั้งเนื้อหาคือสารธรรม ด้วย ก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

ขอตั้งความหวังไว้ว่า สังคมไทยของเราจะได้พัฒนาประชาธิปไตย ในความหมายที่แท้จริง ดังที่ได้ยกความมากล่าวนี้

ในโอกาสนี้ ขออนุโมทนาหัวใจของโยมญาติมิตรทุกท่านที่ได้ระลึก ถึงท่านผู้ได้ล่วงลับเสียชีวิตไป ซึ่งเป็นน้ำใจที่ประกอบด้วยธรรม จึงเป็นบุญ เป็นกุศลอยู่ในตัว ก็ขอให้บุญกุศลนี้ เป็นเครื่องอภิบาลรักษาให้ทุกท่านเจริญ ด้วยจตุรพิธพรชัย มีความองงามมั่นคง ร่มเย็นเป็นสุขในธรรม ทุกเมื่อ

ผนวก

Americanism

คำปราศรัยของประธานาธิบดี Theodore Roosevelt เรื่อง “Americanism” (อเมริกันนิยม) เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ได้เน้นย้ำเรื่องจิตสำนึกต่อการทำหน้าที่ไว้หนักแน่นมาก ขอยกข้อความบางตอนมา ให้ดูแนวคิดอเมริกัน เพื่อประกอบการศึกษา (ให้ดูข้อความเต็ม เพื่อความชัดเจน)

I appeal to history. Among the generals of Washington in the Revolutionary War ...; but these and all the other signers of the Declaration of Independence stood on an equality of duty and right and liberty, as Americans and nothing else. ...

Now this is a declaration of principles. ... First and foremost let us all resolve that in this country hereafter we shall place far less emphasis upon the question of right and much greater emphasis upon the matter of duty. ... that form of high-minded patriotism which consists in putting devotion to duty before the question of individual rights. ...

Business men, professional men, and wage workers alike must understand that there should be no question of their enjoying any rights whatsoever unless in the fullest way they recognize and live up to the duties that go with those rights. ...

We should meet this situation by on the one hand seeing that these immigrants get all their rights as American citizens, and on the other hand insisting that they live up to their duties as American citizens. ... It would then be a duty to see that they were given ample opportunity to learn to read and write and that they were deported if they failed to take advantage of the opportunity. ...

[Theodore Roosevelt’s “Americanism” speech delivered on October 12, 1915, at Carnegie Hall in New York City. *Microsoft Encarta Encyclopedia 2001*]

ภาค ๒

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้
ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย

ประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ ถ้าประชาชนไม่เป็นธรรมาธิปไตย

-๐-

ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ

ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย*

... เวลาพูดถึงประชาธิปไตย เรามักจะพูดถึง "รูปแบบ" และ คนก็มักสนใจในเรื่องของรูปแบบกันมาก เช่น การจัดองค์กรที่ใช้ อำนาจของประชาธิปไตยเป็น ๓ ส่วน คือ องค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ องค์กรฝ่ายบริหาร และองค์กรฝ่ายตุลาการ จะต้องมีการเลือกตั้ง ตลอดจนอะไรต่างๆ ที่เป็นกลไกของระบอบนี้

แต่ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ตัวมันก็คือ "เนื้อหาสาระ" การ ที่มีรูปแบบก็เพื่อจะให้เนื้อหาสาระเกิดมีผลในทางปฏิบัติ คือเพื่อจะ สื่อสารออกมาเท่านั้นเอง ถ้าหากไม่มีเนื้อหาสาระ รูปแบบก็จะเป็น หมายความว่า ไร้สาระ

เหมือนกับเรามีแก้วน้ำเพื่ออะไร ก็เพื่อจะใส่น้ำเก็บไว้ได้และ

* หัวข้อแรกนี้ **คัดตัดตอนจาก** หนังสือ **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน** ซึ่งเรียบเรียง จากปาฐกถาในการประชุมทางวิชาการ ที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘

กินน้ำได้สะดวก ถ้าไม่มีน้ำ แก้วน้ำก็ไม่มี ความหมาย ประชาธิปไตย แม้จะมีรูปแบบดีอย่างไร ถ้าไม่มีเนื้อหาสาระ ก็ไม่มี ความหมาย

ว่าที่จริง รูปแบบต่างๆ เช่น รัฐสภา ครม. ศาล การเลือกตั้ง เป็นต้น ถ้าจะพูดกันให้ชัด ต้องบอกว่าเป็นเพียง "เครื่องมือของ ประชาธิปไตย" เท่านั้น ไม่ใช่เป็นตัวประชาธิปไตย

ตัวประชาธิปไตย ก็คือวิถีชีวิตของคนที่อยู่ร่วมกันและช่วย กันจัดสรรความเป็นอยู่ให้ดี เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุข

ตัวแท้ของประชาธิปไตยอยู่ที่การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ นำ เอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาช่วยกันแก้ปัญหา และสร้างสรรค์ความเป็นอยู่ร่วมกัน ให้เป็นสุขและเจริญอกงาม

ถ้าไม่มีตัวแท้หรือเนื้อแท้ของประชาธิปไตยนี้ รูปแบบต่างๆ ที่ว่าเป็นเครื่องมือทั้งหลาย ก็หมดความหมาย

ปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยเวลานี้ จึงเริ่มต้นตั้งแต่ว่า **"ประชาชนต้องการประชาธิปไตย หรือไม่?"**

ถ้าประชาชนต้องการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน แบบร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันแก้ปัญหา ช่วยกันสร้างสรรค์ โดย นำเอาสติปัญญาความสามารถของแต่ละคนออกมาใช้ประสาน เสริมประโยชน์ ด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน เป็นต้น ก็เรียกว่า **ประชาชนต้องการประชาธิปไตย**

แต่ถ้าประชาชนไม่ต้องการวิถีชีวิตอยู่อย่างนี้ แม้ว่าเขาจะ ต้องการเลือกตั้ง เป็นต้น ก็ไม่เรียกว่าเขาต้องการประชาธิปไตย

ถึงตอนนั้น เครื่องมือของประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้ง เป็นต้น อาจจะถูกนำไปใช้เพื่อสนองความมุ่งหมายอย่างอื่น ที่ไม่ใช่

เป็นประชาธิปไตยก็ได้

เพราะฉะนั้น ในสังคมไทยเวลานี้ สิ่งที่จะต้องทำ ซึ่งมักถูกดูเบาและมองข้ามไป คือ การทำให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย

คุณภาพของประชาธิปไตย

ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน*

เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ถ้าจะกล่าวถึงความหมาย เรามีวิธีพูดง่าย ๆ อย่างหนึ่ง คือ ยกเอาวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์นมาอ้าง เพราะคนชอบและรู้จักกันมาก คือวาทะที่กล่าวถึงประชาธิปไตยว่าเป็น “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน”

วาทะนี้คนจำกันแม่นยำ แต่น่าสังเกตว่า เวลาพูดกัน คนมักมองความหมายในแง่ของความรู้สึกที่ตื่นเต็นว่า พวกเราประชาชน “จะได้” เช่น จะได้สิทธิ ได้อำนาจ หรือได้ความเป็นใหญ่ในการที่จะเป็นผู้ปกครอง แต่อีกแง่หนึ่งที่ไม่ค่อยได้มอง คือ ความรับผิดชอบ

ในวาทะของลินคอล์นนี้ ถ้าพิจารณาลึกลงไปให้เห็นความหมายที่ซ่อนอยู่ข้างใน ก็จะต้องพูดต่อไปอีก กล่าวคือ ที่ว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้น เป็นการเตือนให้รู้สึกตัวด้วยว่า คุณภาพของประชาธิปไตยอยู่ที่คุณภาพของประชาชน เพราะว่า ตามปกติ คุณภาพของการปกครอง ย่อมขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครองเป็นสำคัญ

* หัวข้อที่ ๒-๖ **คัดตัดปรับจาก** ตอนที่ ๑ ว่าด้วย “ประเทศจะเป็นประชาธิปไตย ประชาชนต้องมีการศึกษา” ในหนังสือในชุดปฏิรูปการศึกษา เรื่อง **กระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย** ซึ่งเรียบเรียงจากปาฐกถาพิเศษ ในการสัมมนาทางวิชาการ จัดโดยกรมวิชาการ ที่โรงแรมโซลทวินทาวเวอร์ กรุงเทพฯ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

สมัยก่อน เมื่อปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย พระราชาหรือมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง คุณภาพของราชาธิปไตยก็อยู่ที่คุณภาพของพระราชามหากษัตริย์นั้น ถ้าพระราชาดีมีปรีชาสามารถ บ้านเมืองก็เจริญมั่นคงร่มเย็นเป็นสุข แต่ถ้าพระราชาร้ายด้อยปัญญาไม่มีความสามารถ บ้านเมืองก็เสื่อมโทรมเดือดร้อน

สมัยนี้ ในเมื่อประชาชนมาเป็นผู้ปกครอง บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพแค่ไหน ก็อยู่ที่คุณภาพของประชาชน

ความหมายที่ว่ามานี้ น่าจะมีความสำคัญมากกว่า คือ ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะว่าคุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน

แล้วคุณภาพของประชาชนขึ้นต่ออะไร ก็ขึ้นต่อการศึกษา เพราะฉะนั้น ตรงนี้แหละคือตอนที่ประชาธิปไตยมาสัมพันธ์กับการศึกษาโดยตรง

ประชาชนปกครอง คือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ยังมีข้อพิจารณาต่อไปว่า เมื่อประชาชนเป็นผู้ปกครอง ก็หมายความว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ เพราะว่า **คนไหนปกครอง คนนั้นก็**เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

การตัดสินใจเป็นเรื่องสำคัญมาก หากตัดสินใจถูกก็ดีไป ถ้าตัดสินใจผิด ก็อาจเกิดความเสียหายความพินาศทุกอย่างทุกประการ
 ที่นี้ การที่จะตัดสินใจผิด หรือตัดสินใจถูก ก็อยู่ที่ความเป็น

คนดีและมีปัญญา คือมีคุณธรรม และมีความรู้ความเข้าใจเฉลียวฉลาดสามารถในการคิดเป็นต้น ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนควรมี ถ้าประชาชนเป็นคนดี ตั้งใจดี มีความรู้ความเข้าใจ มีปัญญาชัดเจน คิดเป็น มองเห็นความจริง ก็ตัดสินใจได้ถูกต้อง

ดังนั้น จึงเห็นชัดว่า ประชาธิปไตยจะดี ก็อยู่ที่ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจนั้น จะต้องเป็นคนดีและมีปัญญา อันนี้เป็นเรื่องง่าย ๆ

เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ไม่อาจตัดสินใจจริง

ที่นี้พิจารณาต่อไปอีก ที่ว่าประชาชนเป็นใหญ่ มีอำนาจตัดสินใจนี้ การตัดสินใจนั้นวินิจฉัยด้วยเสียงข้างมาก คือเอาเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ในเรื่องนี้มีข้อสังเกต ๒ อย่าง คือ

๑. ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนโง่ เสียงข้างมากที่วินิจฉัยก็จะเป็นการตัดสินใจเลือกอย่างไร้เหตุผล หรือแม้แต่เลือกไปตามที่ถูกเขาหลอกล่อ ทำให้ผิดพลาดเสียหาย แต่ถ้าคนส่วนใหญ่เป็นคนดีมีปัญญา ก็จะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกได้ถูกต้องเป็นผลดี จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจโดยมีโดยใช้ปัญญา

๒. ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ย่อมเป็นอย่างที่มันเป็น มันย่อมไม่เป็นไปตามการบอก การสั่ง การลงคะแนนเสียง หรือตามความต้องการของคน ดังนั้น คนจะไปตัดสินใจความจริงไม่ได้ แต่เป็นหน้าที่ของคนที่จะต้องตัดสินใจเลือกสิ่งที่เป็นจริง หรือให้ตรงกับ

ความจริง และคนที่จะทำอย่างนั้นได้ ก็ต้องมีปัญญา จึงต้องให้ประชาชนมีการศึกษา เพื่อจะได้เสียงข้างมากที่ตัดสินใจเลือกเอาสิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ขออย่าว่า **เสียงข้างมากตัดสินใจความจริงไม่ได้** อันนี้เป็นหลักธรรมดา **เราตัดสินใจ ไม่ใช่ตัดสินใจความจริง**

ถ้าเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความจริง ก็เป็นไปไม่ได้

หากย้อนหลังไปประมาณสัก ๒๐๐ ปี ตอนนั้น ถ้าไปถามคนทั้งหลายว่าโลกมีรูปร่างอย่างไร เขาจะบอกว่าโลกแบน คนตั้งล้านหรือ ๕๐-๑๐๐-๑,๐๐๐ ล้าน บอกว่าโลกแบน แต่คนที่รู้และบอกความจริงได้ อาจมีคนเดียว และคนเดียวนั้นแหละถูกต้อง

เพราะฉะนั้น เราไม่สามารถเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจความจริงได้ ถ้าอย่างนั้นเราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจอะไร

เราเอาเสียงข้างมากมาตัดสินใจต้องการ คือบอกว่าจะเอาอย่างไร ในแง่นี้เราบอกได้ว่า ประชาชนมีความต้องการอะไร จะเอาอย่างไร แล้วก็มีมติเป็นที่ตกลงกันว่า จะเอาอย่างนี้

วางเป็นหลักไว้เลยว่า: เสียงข้างมากตัดสินใจความต้องการได้ แต่ตัดสินใจความจริงไม่ได้

ประชาชนจะตัดสินใจถูกดี ประชาชนต้องมีการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ความต้องการนั้น จะถูกต้องได้ผลดีหรือไม่ ในที่สุดก็ต้องมาบรรจบกับความจริงตรงที่ว่า จะต้องเป็นความต้องการที่เกิดจากเจตนาที่ดีและมีความรู้ความเข้าใจว่าอะไรดี-จริง-ถูกต้อง-เป็นประโยชน์ที่แท้

มีกรณีไม่น้อย ที่คนตัดสินใจไม่เอาความจริง และมีกรณีมากมายที่คนตัดสินใจเลือกไม่ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง

ดังนั้น เราจะต้องมีกระบวนการที่จะทำให้คนตัดสินใจเลือกให้ตรงและให้ได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นจริง ถ้าอยากจะมีประชาธิปไตย ก็ต้องถือภารกิจนี้เป็นเรื่องใหญ่ ที่จะต้องทำให้สำเร็จ

รวมความปัญหาอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้ความต้องการที่ว่า จะเอาอย่างไหน ไปบรรจบกับความมุ่งหมายที่ดี โดยมีสติปัญญาที่รู้เข้าใจว่าอะไรเป็นความจริง ความถูกต้อง และตัวประโยชน์แท้ที่ควร จะเอา คือ ต้องให้ความต้องการนั้น ไปตรงกับความจริง ความถูกต้อง และความ เป็นประโยชน์ที่แท้จริง มิฉะนั้นความต้องการนั้นก็ผิด

เมื่อคนตัดสินใจด้วยความต้องการที่ผิด การตัดสินใจนั้นก็ จะผิด จะเลือกผิด เขาผิด และก่อให้เกิดผลร้าย เพราะฉะนั้น จึงหนีไม่พ้นที่จะต้องทำให้คนมีความรู้ มีสติปัญญา เราจึงต้องเน้นกันว่า คนจะต้องมีวิจารณ์ญาณ (หรือจะใช้คำศัพท์ให้ลึกลงไปกว่านั้น ก็คือ ต้องมีโยนิโสมนสิการ) ...

ดังนั้น คนจะต้องมีการศึกษา เพื่อให้เกิดสติปัญญา ที่จะมา ประสานความต้องการให้ตรงกับความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม และประโยชน์สุขที่แท้ เพื่อให้ประชาชนตัดสินใจเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม และเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแค่ตัดสินใจเอาสิ่งที่ตนชอบใจ

กับทั้งเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เท่าทัน ที่จะไม่เอาอำนาจตัดสินใจของตนไปยกให้แก่พ่อมดสังคมน

ด้วยเหตุนี้ การใช้เสียงข้างมากมาตัดสิน จึงต้องให้เป็นเสียง

แห่งสติปัญญา ที่แสดงถึงความต้องการอันฉลาด ที่จะเลือกเอาสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นประโยชน์แท้จริง

สรุปว่า การศึกษาจำเป็นต่อประชาธิปไตย เพื่อพัฒนาประชาชนให้ทำหน้าที่หรือใช้อำนาจตัดสินใจอย่างได้ผลดีใน ๒ ประการ คือ

๑. ให้เสียงข้างมากที่จะใช้วินิจฉัย เกิดจากการตัดสินใจของคนที่เป็นบัณฑิต คือคนดีมีปัญญา ที่เข้าถึงความจริง และอยู่กับความดีงามถูกต้อง

๒. ให้การตัดสินใจของคน เกิดจากความต้องการที่มาประสานกับปัญญาที่รู้ และให้เลือกเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม จริงแท้ และเป็นประโยชน์แท้จริง

ถึงตรงนี้ ก็มองเห็นแล้วถึงเหตุผลที่ประชาธิปไตยต้องการศึกษามาพัฒนาคน

*วางได้อีกหลักหนึ่งว่า: เสียงข้างมากตัดสินใจความจริงไม่ได้ แต่เสียงข้างมากนั้น เราใช้ตัดสินใจเลือกเอาความต้องการที่ดีงามฉลาด ถูกต้องตรงตามความจริง**

หนึ่งบัณฑิต ดีกว่าพันพาล

แต่ประชาธิปไตยต้องการให้ทั้งพันเป็นบัณฑิต

มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งบอกว่า คนเขลาอ่อนปัญญา มาประชุมกันมากมายเกินพัน พวกเขาได้แต่คร่ำครวญรำพันตัดพ้อต่อกัน ปัญหาไม่ได้แก้ แต่บัณฑิตเพียงผู้เดียวเข้ามา เขารู้จักใช้

* ใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า "ที่เป็นอรรถ และเป็นธรรม" คือ ทั้งเป็นประโยชน์ตรงจุดหมาย และถูกต้องดีงามชอบธรรม

ปัญญา พาคคนทั้งพันผ่านพันปัญหาไปได้ (ดู ขุ.ชา. ๒๗/๙๙/๓๒)

ที่ว่านี้ไม่ได้หมายความว่า จะให้หันไปนิยมการปกครองแบบบุคคลเดียว เพราะถ้าบัณฑิตผู้เดียว เปลี่ยนมาเป็นคนพาลผู้เดียวละ ก็จะถูกกลายเป็นว่า คนพาลผู้เดียวมาตัดสินใจ ก็จะมียุ่งกันใหญ่

ตัวปัญหาอยู่ที่ว่า เมื่อคนตั้งพันที่อ่อนปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาก็ได้ เราจะทำอย่างไร

เราขอรับว่า บัณฑิตคนเดียว ดีกว่าคนพาลตั้งพัน แต่ใครๆ ก็ต้องยอมรับว่า มีบัณฑิตพันคน ดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว ประชาธิปไตยต้องการให้คนทั้งพันเป็นบัณฑิต

๑. จะได้ไม่ต้องเสี่ยงต่อการที่จะได้คนเดียวที่เป็นพาล แทนที่จะได้คนเดียวที่เป็นบัณฑิต

๒. มีบัณฑิตพันคน จะตัดสินใจได้ผลดีกว่ามีบัณฑิตคนเดียว ดังนั้น เมื่อเราปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย เราก็เลยมีภาระที่จะต้องทำให้คนทั้งพันหรือส่วนใหญ่ของพันนั้น เป็นบัณฑิตผู้มีสติปัญญา

อันนี้คือสาระที่การศึกษาจะมาช่วยประชาธิปไตย คือพัฒนาคนทั้งพันที่มาประชุมกันไม่ได้เรื่องนั้น ให้กลายเป็นบัณฑิตขึ้นมา

โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ มีข่าวสารมากมาย และรวดเร็ว จนกระทั่งเราบอกว่า มันล้น เราตามไม่ทัน

ในเมื่อข้อมูลข่าวสารมีมากมาย และมีเทคโนโลยีที่ทำให้เผยแพร่ได้ง่ายดายรวดเร็ว คนก็มีความโน้มเอียงที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ มีความเชี่ยวชาญ

อย่างน้อยเริ่มต้น ผู้ที่เชี่ยวชาญด้านการข่าว คือสื่อมวลชน อาจจะชักนำผู้คนให้หันเหไปตามต้องการ และอย่างร้าย สื่อชนเชื้อทั้งหลายก็จะได้ออกสทำลายสังคม

ถ้าคนไม่มีวิจรรย์ญาณ ไม่มีความสามารถในการคิด แทนที่จะวินิจฉัย ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ด้วยสติปัญญา ก็กลายเป็นว่าจะถูกอิทธิพลของสื่อครอบงำ ไม่เฉพาะสื่อชนเชื้อทั้งหลาย ที่ร้ายอย่างยิ่ง แม้แต่สื่อมวลชนซึ่งทำหน้าที่นำเสนอ ทั้งข่าว ทั้งความคิด แต่ละคนก็จะต้องศึกษาพินิจพิจารณา

แม้แต่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็กำลังมีปัญหว่า เมื่อสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น สิ่งที่ต้องเรียนรู้มากขึ้น ตามไม่ไหว ก็เริ่มมีการพึ่งผู้เชี่ยวชาญ ที่นี้ก็กลายเป็นว่า เรื่องอะไรต่อมิอะไร ก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้เชี่ยวชาญให้เป็นผู้ตัดสินใจ

ดีไม่ดี เราอาจจะมีคนบางพวกบางประเภทมาครองอำนาจ แทนผู้ปกครองโดยไม่รู้ตัว

แล้วเรื่องก็จะกลายเป็นว่า เราต่อสู้สำหรับพยายามเปลี่ยนผู้ปกครองจากผู้มีอำนาจคนเดียว มาเป็นผู้ปกครองคือประชาชนทั้งหมด แต่เสร็จแล้ว โดยไม่รู้ตัว ไม่ตั้งใจ ประชาชนนั้นกลับไปตกอยู่ใต้อิทธิพลของบุคคลบางพวก

ดังนั้น จึงจะ **ต้องทำให้ประชาชนไม่สูญเสียอำนาจการตัดสินใจ และไม่สูญเสียศักยภาพในการที่จะตัดสินใจได้อย่างถูกต้องด้วย**

จะให้เป็นอย่างนั้นได้ ก็ต้องเอา**ธรรมาธิปไตย** มาเป็นแกนของ**ประชาธิปไตย**

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ*

ที่นี้ ธรรมาธิปไตยคืออะไร มันก็คือ หลักเกณฑ์ในการตัดสินใจของบุคคลที่อยู่ หรือร่วมอยู่ ในระบบการปกครองนั้น ...

ลองมองดูปฏิบัติการในกิจกรรมของระบบประชาธิปไตยสิ แค่ **เลือกตั้ง** นี้ ชาวบ้านแต่ละคนก็มีเกณฑ์ในการตัดสินใจของตัวเอง

ชาวบ้านที่มาเลือกตั้งนั้น ถ้าคนไหนตัดสินใจโดยเอาผลประโยชน์ของตัวเองเป็นใหญ่ ตัดสินใจลงคะแนนโดยเอาเงินซื้อเสียงที่ตัวจะได้เป็นหลัก นี่ก็ถือเป็น **อธตาธิปไตย***

ถ้าชาวบ้านคนไหนได้แต่คอยฟังเสียงนิยม เรียกว่าไปตามกระแส ไม่มีหลักของตัวเอง ตัดสินใจลงคะแนนแบบเฮไปตามพวก ก็เป็น **โลกาธิปไตย**

ที่นี้ ถ้าชาวบ้านแต่ละคนที่จะเลือกตั้งนั้น ตัดสินใจโดยตรวจสอบเรื่องราว สืบค้นความจริง หาข้อมูลให้ชัดเจนถ่องแท้ ใช้ปัญญาพิจารณาว่า ผู้สมัครคนไหนเป็นคนดี ประพฤติถูกต้องสุจริตชอบธรรม มีปัญญา มีความสามารถ มุ่งหน้าทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่สังคมประเทศชาติ ก็ตัดสินใจลงคะแนนไปตามเกณฑ์ของความดีงามความถูกต้องนั้น นี่ก็คือเป็น **ธรรมาธิปไตย**

แต่ละคนที่มาช่วยในการปกครองระบอบประชาธิปไตย อย่าง

* หัวข้อที่ ๗-๑๓ **คัดตัดปรับจาก** หนังสือ **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ** ซึ่งเป็นการตอบคำถามของคณะบุคคลในเครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนา ที่เร่งรัดไปนมัสการถามที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อตอนค่ำ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

* **อธตาธิปไตย** ใช้ในความหมายที่ตีก็ได้ คือตัดสินใจในทางดีด้วยเคารพตน หรือถือเกียรติถือศักดิ์ศรีของตน, เช่นเดียวกับ**โลกาธิปไตย** ที่ในแง่ดี หมายถึงตัดสินใจในทางดีด้วยคำนึงถึงผู้รู้ เกรงคำตำหนิติฉิน เป็นต้น แต่ไม่ดีเท่า**ธรรมาธิปไตย**

เช่นชาวบ้านทุกคนที่มาเลือกตั้ง พอตัดสินใจถูกต้อง แต่ละคนนั้นก็
เป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ถ้าแต่ละคนเป็นธรรมาธิปไตยอย่างนี้ละก็
ประชาธิปไตยก็ดีได้แน่เลย

... ประชาธิปไตย ก็คือ ประชาชน ที่มาจากแต่ละคนๆ นั้น
แหละ มีอำนาจที่จะทำการตัดสินใจ ...

ผู้ทรงอำนาจ: สมมติว่า ถ้าผมเลือก ส.ส. โดยเพราะ ส.ส.คนนี้เคยเอาเงิน
มาให้ผม อันนี้เป็น*อัตตาธิปไตย* แต่ถ้าผมเลือกเพราะได้ยินว่าคนส่วน
ใหญ่ชอบเขา อันนี้เป็น*โลกาธิปไตย* แต่ถ้าคิดว่า เอ... เขาเป็นคนดีไหม
เขาเหมาะสมที่จะเป็นหรือไม่ อันนี้เป็น*ธรรมาธิปไตย* อย่างนั้นหรือครับ

จะตัดสินใจได้ดี คนต้องมีปัญญา จึงต้องมีการศึกษา

พระ: ถูกแล้ว ธรรมาธิปไตย ก็คือ ต้องมีปัญญารู้ว่าอะไรคือความ
จริง อะไรถูกต้อง อะไรดีงาม แล้วจึงตัดสินใจลงคะแนนอย่างจริงใจไป
ตามมติของปัญญานั้น

นี่แหละ พอถึงตรงนี้ มันก็เป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาทันที คือต้อง
ศึกษา จึงจะมีปัญญาให้รู้ได้

ทำไมการศึกษาจึงสำคัญนักสำหรับระบอบประชาธิปไตย ก็
เพราะว่า คนจะตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยได้ จะต้องมีการศึกษา ให้
เกิดความรู้เข้าใจ ตั้งแต่รู้ข้อมูล รู้ความจริงความถูกต้องในเรื่องนั้นๆ
ว่าเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่ต้องศึกษาคนที่มาสมัครรับเลือกตั้ง ว่าบุคคล
นี้เป็นอย่างไร มีประวัติอย่างไร เป็นคนดี เป็นคนที่เชื่อถือไว้วางใจได้
ไหม เป็นคนมีอุดมคติ มุ่งจะทำงานเพื่อส่วนรวมจริงหรือเปล่า

แล้วก็ดูตัวเองด้วยว่า ที่เรามาเลือกตั้งนี้ ที่เรามาทำกิจกรรมนี้ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวนะ การปกครองนี้ เพื่อประเทศชาติ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อความถูกต้องดีงาม เพื่อความเป็นธรรมในสังคม เป็นต้น เมื่อพิจารณาธรรมะทั้งหมดแล้ว ตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมะนั้น เรียกว่า ธรรมาธิปไตย

ฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องใดก็ตาม เราต้องตัดสินใจบนเกณฑ์ของธรรมาธิปไตย เมื่อมาเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการตัดสินใจทุกกรณี เกณฑ์นี้ใช้ได้ในทุกกิจกรรม ทุกกรณีเลย

เป็นอันว่า ธรรมาธิปไตยนี้ ไม่ใช่เป็นระบบ แต่มันเป็นเกณฑ์การตัดสินใจของแต่ละบุคคล มันอยู่กับตัวของทุกคนเลยทีเดียว

อำนาจตัดสินใจ คือตัวกำหนดระบอบการปกครอง

ผู้ห้วงสถานการณ์: ธรรมาธิปไตยนี้เป็นคุณสมบัติของคน ไซ้ไหมครับ?

พระ: จะว่าเป็นคุณสมบัติ ก็ยังเบาไป มันไม่หนักแน่น มันไม่จำเพาะเจาะชัดเท่ากับบอกว่า “เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในทุกกรณี”

จะต้องพูดกันให้ชัดว่า ในเรื่องการปกครองนี้ คำที่สำคัญอย่างยิ่ง คือคำว่า “อำนาจตัดสินใจ”

การใช้อำนาจตัดสินใจนี้แหละ เป็นตัวทำการ ที่ทำให้การปกครองสำเร็จผลเป็นความจริงขึ้นมา

ธรรมาธิปไตย ทำไมจึงสำคัญ ก็เพราะมันเป็นเรื่องของการใช้อำนาจตัดสินใจ

อำนาจตัดสินใจ เป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า ประชาธิปไตย คือ อำนาจอธิปไตย (sovereignty) เป็นของประชาชน

จะพูดว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หรืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หรือจะว่า “ประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน” ก็ถูกทั้งนั้น

ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี้พวกเราเป็นใหญ่ละนะ อาจรู้สึกโก้ แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆอยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่นะ เป็นใหญ่อย่างไร แค่นี้ก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่โก้ๆ ถ้ามันวัดกับความใหญ่ จะไปไม่ถึงประชาธิปไตยสักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เอาตรงที่ว่านี่ดีกว่า คือที่ **อำนาจตัดสินใจ** (decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

อย่างที่ว่าเมื่อก็ **อำนาจตัดสินใจ** เป็นหัวใจของระบบการปกครอง ใครมีอำนาจตัดสินใจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

ถ้าเป็นระบบเผด็จการ ก็คือบุคคลเดียว ที่เรียกว่าผู้เผด็จการ หรือผู้นำ มีอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น**คน**าธิปไตย ก็คือหมู่คณะหรือกลุ่มบุคคล เป็นผู้มึอำนาจในการตัดสินใจ

ถ้าเป็น**ประชา**ธิปไตย ก็คือ ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ

ที่นี้ ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของ**ธรรมาธิ**ปไตย คือตัดสินใจด้วยเกณฑ์ของ**ธรรมาธิ**ปไตย

ตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาเป็นธรรม คือ ธรรมาธิปไตย

เมื่อเป็นประชาธิปไตย หลักบอกว่า อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน

เมื่ออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็ต้องให้ประชาชนตัดสินใจอย่างถูกต้อง คือต้องมีธรรมาธิปไตย

ก็จึงต้องมีการพัฒนาคุณภาพของประชาชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจในการตัดสินใจนั้น ทำการตัดสินใจด้วยปัญญา โดยมีเจตนาที่เป็นธรรม และตรงนี้แหละคือ **ธรรมาธิปไตย**

ตรงนี้คือหัวใจเลยนะ อย่าไปนึกว่าไม่สำคัญ เพราะว่าอำนาจตัดสินใจ คือหัวใจของการปกครอง และเป็นตัวกำหนดระบบการปกครอง ใครมีอำนาจในการตัดสินใจ ก็ต้องให้ตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

แต่ไม่จบแค่นี้ เมื่อก็ได้บอกว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยก็คืออำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน แต่ระบอบประชาธิปไตยของเราไม่ใช่เป็นประเภทประชาธิปไตยแบบตรง ที่ประชาชนใช้อำนาจเองโดยตรง เรามีประชาธิปไตยแบบตัวแทน

เรื่องจึงมีต่อไปอีกว่า มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจแทนประชาชน หรือในนามของประชาชน

คนผู้นี้จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจ โดยสามารถพูดได้เต็มปากว่า เพื่อประชาชน ในนามของประชาชน หรือแทนประชาชน โดยที่ว่ามันเป็นการตัดสินใจที่เป็นธรรม ก็คือตัดสินใจเป็นธรรมาธิปไตย

ที่พูดนี้หมายความว่า มันไม่ใช่จบแค่ที่ประชาชนใช้อำนาจตัดสินใจ แต่มีคนที่ใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน และตรงนี้ก็คือเรามีผู้นำ ผู้ปกครอง โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรี

นายกรัฐมนตรีนี่เขาตัดสินใจในนามของประชาชน หรือแทนประชาชนทั้งหมด เพราะว่าตัวแทนของประชาชน คือผู้แทนราษฎร ที่มีอำนาจตัดสินใจได้เอาอำนาจตัดสินใจไปมอบไว้ที่นายกรัฐมนตรี...

พลิกแผ่นดินไทยได้ ถ้าธรรมาธิปไตยมาในวันเลือกตั้ง

ผู้ห่วงสถานการณ์: ... ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ที่ชาวบ้านเลือกไปเข้าสภานั้น ก็ไปออกกฎหมายมาจัดการบ้านเมือง แล้วก็ชาวบ้านนั้นแหละต้องทำตามกฎหมาย แต่กฎหมายมันไม่มีที่จะ perfect มันออกมาอย่างนี้ๆ มันก็มีช่องโหว่ แต่ช่องโหว่ ก็ยังพอว่า บางทีร้ายกว่านั้น มันซ่อนหรือซ่อนช่องทางอะไรๆ ที่ไม่คงามออกมาด้วย ก็มี

พระ: จึงต้องมีการปรับแก้กฎหมายกันเรื่อย ถ้าแค่ช่องโหว่ อันนี้ก็ เป็นธรรมดา ไม่ต้องห่วงหรอก แต่ถ้ามีเรื่องซ่อนหรือซ่อนแฝง ก็เป็นเรื่องน่ากลัว ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ขอให้ผู้ออกกฎหมายและผู้ใช้กฎหมายมีใจเป็นธรรมก่อน คือ ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ถ้าทำไม่ถูก มันก็กลายเป็นว่า มามุ่งหวังอำนาจ เพื่อจะใช้สนองการหาประโยชน์ตน ซึ่งผิดธรรมของนักปกครองโดยตรง

นี่แหละจึงว่า ทุกคนที่อยู่ในระบบประชาธิปไตย จะต้องเป็นธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะคนที่ไปเป็นผู้แทนฯ อยู่ในสภา จะออกกฎหมายมาบังคับประชาชนและกิจการหมดทั้งประเทศ จะต้องใช้อำนาจตัดสินใจให้เป็นธรรม

แต่ผู้แทนฯ หรือ ส.ส. ในสภานั้น ก็ประชาชนชาวบ้านนี่แหละเลือกส่งเขาไป ชาวบ้านจึงตัดความรับผิดชอบไม่ได้ ถึงจะตัด ก็ไม่พ้นตอนนี้เรากำลังมองธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ปกครอง คือ ทุก

คนที่อยู่ในสังคมประชาธิปไตย ก็มีความรับผิดชอบที่จะรักษาธรรม
อย่างน้อยก็เห็นแก่ประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวม ที่จะรักษาสังคม
ที่ติงามไว้ แต่ระดับของความรับผิดชอบ ที่เป็นธรรมของแต่ละบุคคล
จะแคไหน ก็ต้องว่ากันไปเป็นขั้นตอน ตามสถานะและบทบาท เป็นต้น
แต่อย่างน้อย ทุกคนก็มีธรรมที่จะต้องรับผิดชอบต่อในฐานะที่
เป็นราษฎรของสังคมประชาธิปไตย

เราก็ต้องจับให้ได้ว่า ธรรมของราษฎรที่เป็นสมาชิกคนหนึ่ง
ของสังคมหรือประเทศประชาธิปไตยนี้คืออะไร และต้องให้ประชา
ชนทุกคนมีธรรมนี้ให้ได้ แล้วก็ให้เขาเอาธรรมนี้เป็นเกณฑ์ในการตัด
สินใจ แค่นี้เขาก็เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้ามีธรรมาธิปไตยตัวเดียวก็อยู่เลย พอถึงตอนเลือกตั้ง **แค่**
ราษฎรตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตยเท่านั้นแหละ แผ่นดินก็พลิกเลย ใช้
ใหม่ ประชาธิปไตยตัวจริงก็เผยโฉมโฉลหน้าขึ้นมาเลย

แต่เนี่ย จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ก็ยังทำไม่ได้แม้แต่ขั้นพื้นฐาน แคการ
เลือกตั้ง ก็วนเวียนกันอยู่ที่อัตราธิปไตยกับโลกาธิปไตย แล้วจะเจอ
หน้าประชาธิปไตยได้อย่างไร

นี่นะ ธรรมาธิปไตยมันสำคัญตรงนี้ มันสำคัญที่เป็นเกณฑ์การ
ตัดสินใจในกิจกรรมทุกอย่างของประชาธิปไตย เป็นตัวกำหนดการ
ใช้อำนาจตัดสินใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงมีความ
สำคัญในขั้นรากฐานที่สุด เป็นตัวแกน เป็นตัวยัน เป็นตัวสำเร็จเด็ดขาด

ผู้ทรงสถานการณ: เพราะฉะนั้น ในการนำเสนอความคิดครั้งนี้ ก็ควร
เสนอในแง่ที่ทำให้ทุกคนมีธรรมาธิปไตยในตัวเอง

พระ: ใช่ ต้องแยกให้ชัดว่า ธรรมาธิปไตยนี้ เป็นเรื่องปฏิบัติการของ

ตัวบุคคล ซึ่งแน่นอนว่า ในที่สุด **ทุกคน** **แม้แต่คนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง** **ก็ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง**

แม้แต่อย่างง่ายที่สุด คนที่เชื่อคนอื่น ก็ต้องตัดสินใจเองที่จะเชื่อ และในการตัดสินใจนั้น ถ้าจะให้ได้ประชาธิปไตย ก็ต้องให้ทุกคนตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยที่ว่านี้ หมายถึงประชาธิปไตยที่ดี หรือที่พึงปรารถนา ไม่ว่าคุณจะเป็นราษฎร เป็น ส.ส. หรือเป็นผู้ปกครอง ถ้าจะให้ประเทศมีประชาธิปไตย ตัวคุณเองต้องมีธรรมาธิปไตย

โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้ปกครอง คุณต้องมีธรรมของนักปกครอง ต้องทำหน้าที่ของผู้ปกครอง

คุณก็สำรวจตรวจสอบตัวเองสิว่า คุณมิได้ตัดสินใจเพียงบนฐานแห่งอำนาจ แต่คุณได้ใช้อำนาจตัดสินใจบนฐานแห่งธรรมของผู้ปกครอง ใช่หรือไม่ นี่มันต้องวัดกันเลยทีเดียวที่เกณฑ์การตัดสินใจ ...

ธรรมาธิปไตย เป็นเกณฑ์ตัดสินใจ ให้ได้ประชาธิปไตยที่ดี

ตรงนี้ดูให้ชัดเจนว่า ในการปกครองทุกระบบ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ **อำนาจตัดสินใจ** อันนี้เป็นตัวกำหนดเด็ดขาด

การปกครองระบอบต่างๆ ทั้งหลายนั้น เมื่อมองไปให้ถึงที่สุด ตัวกำหนดก็อยู่ที่อำนาจตัดสินใจ หมายความว่า อำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ไหน การปกครองก็คือระบอบนั้น จะเป็นระบอบการปกครองไหน ก็ดูว่าอำนาจตัดสินใจสูงสุดอยู่ที่ใด

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่บุคคลผู้เดียว ก็เป็น **เผด็จการ**

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล ก็เป็น **คณาธิปไตย**

ถ้าอำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ก็เป็น **ประชาธิปไตย**

ตอนนี้ บ้านเมืองของเรานี้ ตกลงกันทำให้เป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจก็จึงมาอยู่ที่ประชาชน

ที่นี่ ปัจจุบัน เรามีระบอบประชาธิปไตยที่มีตัวแทน ประชาชนก็มอบอำนาจตัดสินใจนี้ให้แก่ตัวแทนของตน ด้วยการไปเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ที่เรียกกันสั้นๆ ว่า ส.ส. (คือ “สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร”)

แล้วตัวแทน หรือ ผู้แทน (ส.ส.) เหล่านี้ ก็ไปประชุมกันที่สภา ให้ความเห็นชอบว่าจะให้ ส.ส. คนไหนขึ้นมาเป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าผู้บริหาร ที่เรียกว่าเป็น **นายกรัฐมนตรี**

ก็เลยเท่ากับไปมอบอำนาจตัดสินใจ ให้กับคนที่เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น

ดังนั้น นายกรัฐมนตรีก็จึงเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ และทำการตัดสินใจในนามของประชาชน

ถึงแม้จะได้จัดวางกระบวนการในการตัดสินใจ และมีระบบตรวจสอบถ่วงดุลคานอำนาจ เป็นต้น (ไม่ให้นายกรัฐมนตรีกลายเป็นผู้เผด็จการ) แต่นายกรัฐมนตรีก็เป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลางของกระบวนการตัดสินใจนั้นแหละ

ที่นี่ ในเมื่ออำนาจตัดสินใจเป็นสิ่งสำคัญ เรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการปกครองนั้น มันก็เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งว่า บุคคลผู้ตัดสินใจ จะใช้อำนาจตัดสินใจนั้น ด้วยเอาอะไรเป็นตัวกำหนด หรือเอาอะไรเป็นเกณฑ์ตัดสินใจ

นี่เราดูตรงนั้นนะ ไม่ว่าจะบอบไหน จะเป็นระบอบเผด็จการ หรือเป็นระบอบคณาธิปไตย หรือเป็นระบอบประชาธิปไตย ในเวลาที่ใช้อำนาจตัดสินใจ จะเอาอะไรเป็นเกณฑ์

➡ ถ้าเอาตัวเอง เอาความยิ่งใหญ่ของตน เอาความทะนงตัว เอาทิฐิความเห็นความเชื่อยึดถือส่วนตัว เอาผลประโยชน์ของตน เป็นเกณฑ์ตัดสิน ก็เป็น **อัตตานิปไตย**

➡ ถ้าตัดสินใจไปตามกระแสความนิยม เสียงเล่าลือ หรือแม้แต่ไม่เป็นตัวของตัวเอง คอยฟังว่าใครจะว่าอย่างไร อย่างที่ว่าแล้วแต่พวกมากลากไป หรือตามแรงกดดัน จะเอาใจเขา จะหาคะแนน หรือตอบแทนการเอื้อประโยชน์ ก็เป็น **โลกานิปไตย**

➡ ถ้าเอาความจริงความถูกต้องดีงาม หลักการ กฎ กติกา เหตุผล ประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคม เป็นเกณฑ์ตัดสิน โดยใช้ปัญญาหาข้อมูลตรวจสอบข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง ให้ถ่องแท้ ชัดเจน และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยควมบริสุทธิ์ใจ ก็เป็น **ธรรมานิปไตย**

ฉะนั้น ผู้เผด็จการก็เป็นได้ทั้งอัตตานิปไตย โลกานิปไตย และธรรมานิปไตย

คณาธิปไตยก็เป็นได้ทั้งอัตตานิปไตย โลกานิปไตย และธรรมานิปไตย

ประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ก็เป็นได้ทั้งอัตตานิปไตย โลกานิปไตย และธรรมานิปไตย

แต่ที่เราต้องการ ซึ่งดีที่สุด คือให้เป็นธรรมานิปไตย

ถ้าผู้เผด็จการใช้เกณฑ์ตัดสินแบบธรรมานิปไตย ก็เป็นเผด็จการที่ดี แต่เรากลัวว่าเขาจะตัดสินใจไม่รอบคอบ เพราะรู้ข้อมูลไม่ทั่วถึง หรือปัญญาอาจจะไม่พอ เป็นต้น

ถ้าคุณาธิปไตยที่ไหน เป็นธรรมาธิปไตย มันก็ยิ่งดี คือเป็น
อย่างดีที่สุดของคุณาธิปไตย แต่เราเห็นว่ายังมีจุดอ่อนอยู่มาก

ที่นี้เราหวังว่า ถ้าระบอบเป็นประชาธิปไตย และคนใช้อำนาจ
ตัดสินใจด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย ก็จะเป็นดีที่สุด

จะเป็นอย่างนี้ได้ ก็ต้องให้ประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย
เพราะประชาชนทุกคนมีอำนาจตัดสินใจ ตั้งแต่เลือกตั้งเลยทีเดียว
ทุกคนต้องตัดสินใจเลือกด้วยเกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยของชาวบ้าน ถูกทดสอบครั้งสำคัญวันเลือกตั้ง

พอถึงวันเลือกตั้ง เราตัดสินใจด้วยธรรมาธิปไตย เลือกใครล่ะ
ก็ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราไล่ดูให้ชัดที่สุด ใครพรรคไหนเป็นคนดี
มีธรรม มีปัญญา ซื่อสัตย์สุจริต มุ่งทำประโยชน์แก่ส่วนรวมแน่นอน ก็
ได้ตัวเลย บอกว่าคนนี้เป็น “ผู้แทน” ของเราได้

ผู้แทนเป็นอย่างไร ก็แสดงว่า ผู้เลือกคงเป็นอย่างนั้น

ถ้าผู้เลือกเป็นคนดี ก็คงได้ผู้แทนที่เป็นคนดี

ถ้าผู้แทนชั่ว ก็ต้องสงสัยไว้ก่อนว่าผู้เลือกก็คงจะชั่ว หรือมีคุณ
ภาพต่ำ

มองไปได้ถึงทั้งประเทศ คนชาติอื่นมองดูที่ ส.ส. ไทย แล้วบอก
ว่า คนไทยก็คืออย่างนี้

พูดสั้นๆ ว่า ธรรมาธิปไตยจะต้องเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ
ของทุกกิจกรรมในระบอบประชาธิปไตย

เริ่มตั้งแต่การเลือกตั้ง ซึ่งเป็นบททดสอบการใช้อำนาจตัดสินใจ
ใจครั้งสำคัญยิ่งใหญ่ สำหรับประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

ทีนี้ พอชาวบ้านเลือกผู้แทนไปแล้ว การเลือกนั้นก็ส่งผลต่อขึ้นไป จนได้คนที่มาเป็นนายกรัฐมนตรี อย่างที่ว่าแล้ว

คนที่มีอำนาจตัดสินใจใหญ่ที่สุด คือผู้บริหารสูงสุด ในกรณีนี้ก็คือนายกรัฐมนตรี เพราะได้รับมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจนี้แทนประชาชน ในนามของประชาชน หรือในนามของประเทศชาติทั้งหมด

เพราะฉะนั้น การใช้อำนาจตัดสินใจของนายกรัฐมนตรีจึงสำคัญที่สุด ...

เอาละ ระบอบประชาธิปไตยจะดีได้ คนต้องเป็นธรรมาธิปไตย
ระดับชี้ซึ่งตาของประเทศ: ประชาชน ผู้เป็นเจ้าของอำนาจตัดสินใจ แต่ละคนต้องทำการตัดสินใจในการเลือกตั้ง ที่จะเลือกผู้แทนมารับมอบอำนาจตัดสินใจของตนไป โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

ระดับตัดสินใจซึ่งตากรรมของชาติ: นายกรัฐมนตรี และผู้ร่วมขบวนการปกครอง ซึ่งใช้อำนาจตัดสินใจในนามของประชาชน จะต้องทำการตัดสินใจในการบริหารประเทศชาติ โดยใช้เกณฑ์ธรรมาธิปไตย

นี่แหละ ประชาธิปไตย กับธรรมาธิปไตย มาบรรจบกันที่นี้ ถ้าอย่างนี้จะไม่สับสน ไม่เช่นนั้นก็ยุ่งอยู่ที่ว่า จะทำประชาธิปไตย ให้เป็นธรรมาธิปไตยได้อย่างไรดี

จำไว้เลย ธรรมาธิปไตย มิใช่เป็นระบอบที่มาแข่งกับประชาธิปไตย แต่ธรรมาธิปไตย เป็นแกนกลาง อยู่ที่ตรงหัวใจของประชาธิปไตย ...

ภาค ๓

บทเรียน หรือ บทเรียน ในการพัฒนาประชาธิปไตย

มองให้ลึก นึกให้ไกล

ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕

มองให้ลึก นึกให้ไกล

- ๑ -

คำถาม

๑. การเสียสัจจะเพื่อส่วนรวม มีความผิดไหม?
๒. การพูดเท็จเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ควรหรือไม่?
๓. จะให้อภัยอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่บุคคลและส่วนรวมได้?
๔. อดอาหารประท้วง เป็นการรักษาชีวิตเพื่อรักษาธรรมหรือไม่?
๕. การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ มีมุมมองและแง่ที่จะต้องพิจารณาอย่างไร?
๖. ใช้ความรุนแรงเพราะความจำเป็น จะได้หรือไม่?
๗. ข่าวสารมากมาย จะเชื่อฝ่ายไหนดี?
๘. จะแก้ไขใจลำเอียงเพราะรัก เกลียด หลง กลัว ได้อย่างไร?
๙. ผู้ปกครองควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้าง จากเหตุการณ์?
๑๐. ข้อคิดหรือภาพสะท้อนจากเหตุการณ์ แสดงภาพอะไรของสังคมที่ควรแก้ไข?

มองให้ลึก นึกให้ไกล*

ถาม คำถามที่อยากจะกราบเรียนถามในช่วงแรก คงจะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงบางเรื่อง ที่เกิดขึ้นทั้งในระหว่างและหลังเหตุการณ์ โดยที่หลายเรื่องเกี่ยวพันไปถึงหลักธรรมและการตีความธรรมะในพุทธศาสนา จึงคิดว่าน่าจะได้นำมาทบทวนให้เกิดความชัดเจน

ข้อถกเถียงหนึ่ง คือ เรื่องของสังฆะและการพูดเท็จ เช่น การที่บุคคลไม่ว่าฝ่ายใดก็ตาม ไม่ได้ถือสังฆะดังที่ตนเคยประกาศไว้ โดยบอกว่ายอมเสียสังฆะเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาไม่มีเจตนาจะพูดเท็จ แต่เขาคิดด้วยความเชื่อเช่นนั้นจริง การเสียสังฆะเพื่อส่วนรวมจะมีความผิดไหม และอีกกรณีหนึ่ง คือ ถ้าเขาตั้งใจจะพูดเท็จ แต่ก็มีใช้เพื่อประโยชน์ของตน หากเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทั้ง ๒ กรณีนี้ เราจะวินิจฉัยโดยยึดหลักอะไร?

* บทสัมภาษณ์แก่ คุณอรศรี งามวิทยาพงศ์ และคณะ ณ สำนักสงฆ์ญาณวศกวัน หลังพุทธมณฑล จ.นครปฐม เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ครั้งหนึ่ง และสัมภาษณ์เพิ่มเติมอีกครั้ง ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม เขาสำโรงดงยาง จ. ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ตอบ อันแรกที่ต้องพิจารณาก็คือ ตอนที่เขาพูดนั้นมีเจตนาหรือเปล่า หมายความว่า ถ้าเขาไม่ได้ตั้งใจเลยว่า เขาจะหลอกใคร คือเขาตั้งใจไว้อย่างนั้นจริงๆ ในตอนนั้น คือคิดไว้ว่าไม่เอาละ ตำแหน่งฐานันดรหรืออะไรอย่างอื่น โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่ได้หลอกตัวเองเลย คือพูดไปตามที่ตั้งใจ ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ถือว่าไม่มีการพูดเท็จ เพราะเจตนาที่จะพูดเท็จไม่มี

แต่ต่อมาเมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีผู้มาแนะนำชี้แจงว่า เขาจะต้องรับตำแหน่งนะ ไม่รับจะเกิดความเสียหายอย่างนั้นอย่างนี้ จนตัวเขาเองก็เห็นคล้อยตามว่า มันจะเป็นอย่างนั้นๆจริงๆ โดยไม่ได้มีความรู้สึกที่จะหลอกใคร แต่เป็นความบริสุทธิ์ใจ ถ้าเป็นอย่างนี้ ตอนแรกเจตนาจะพูดเท็จมันไม่มีอยู่แล้ว เขาจึงไม่เสียศีล แต่ที่มาพูดเปลี่ยนใจในตอนหลังนี้ ก็จะไปเสียในแง่ของการรักษาศีลจะ แต่ว่าเบาลง เพราะไม่ได้เสียศีล คือไม่ผิดในเรื่องศีล ถ้าใช้ภาษาโบราณ ก็เรียกว่าผิดธรรม

ในเรื่องนี้ ถ้าคุณวินัยของพระ จะเห็นชัด การพูดเท็จที่เป็นความผิด ท่านเรียกว่า “สัมปชานมุสาวาท” (การพูดเท็จทั้งที่รู้) คือจงใจพูดให้คลาดจากความเป็นจริง จึงเป็นความผิด แต่ในกรณีที่ตอนพูดก็ว่าไปตรงๆ ตามที่คิดที่ตั้งใจ เช่น พระกล่าวความตั้งใจว่าคราวนี้จะจำพรรษาตลอดไตรมาสที่นี้ แต่ต่อมากลางพรรษา ที่นั่นเกิดน้ำท่วมใหญ่ วัดจมน้ำ อยู่ไม่ได้ พระต้องหนีไปพักที่อื่น ในกรณีอย่างนี้ พระขาดพรรษา แต่ไม่มีความผิด (ถึงพรรษาจะขาด ก็ไม่ต้องอาบัติ หรือพูดในทางกลับกันว่า ถึงจะไม่ต้องอาบัติ แต่ก็ขาดพรรษา)

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุตกลงรับคำใครว่าจะอยู่ แม้ว่าตอนนั้นจะไม่ได้คิดพูดเท็จ แต่ต่อมามีเหตุผลที่ทำให้เปลี่ยนใจไม่อยู่ โดยมีสาเหตุจำเป็นอย่างน้ำท่วมนั้น ภิกษุนี้ถึงจะไม่มี ความผิดต้องอาบัติในชั้นสัมปชานมุสาวาท แต่ก็ยังมีความผิดที่เบาลงไปที่ท่านเรียกว่า “ปฏิสสวทุกกฏ” (ความผิดชั้นเบาฐานไม่ทำตามที่ได้รับคำ)

รวมความว่า ข้อเสียหายก็มีอยู่ ไม่ใช่จะไม่มีเลย เพียงแต่น้อยลง คือถ้าเขามีความปรารถนาดี มีความเข้าใจอย่างนั้นจริงๆ ว่า การที่เขาเปลี่ยนใจนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ ก็เป็นเจตนาที่เป็นบุญ แต่ในส่วนที่เสียไปก็คือเสียสัจจะ จึงมีส่วนเสียหายด้วย ไม่ได้หมดไปทีเดียว นี่คือเตือนให้พยายามทำการทุกอย่างโดยรอบคอบ

การกระทำอย่างนี้ เมื่อเป็นไปโดยบริสุทธิ์ใจ บางทีก็จัดว่าเป็นการเสียสละอย่างหนึ่ง คือเป็นการที่ต้องยอมแม้แต่สละตัวเองว่า เอละ เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ เราต้องเสียประโยชน์ส่วนน้อยนะ แต่ก็ไม่พินข้อเสียที่จะกลายเป็นแบบอย่าง

อย่างน้อยก็เป็นข้ออ้าง ให้คนอื่นเอาไปอ้างได้ว่า เออ! ไม่ต้องรักษาสัจจะหรอกนะ ต่อไปก็จะทำกันจนกลายเป็นมักง่ายไป เตียวคนนั้นคนนี้ก็เอาอย่างบ้าง บอกว่า ตอนที่พูดนั้นฉันไม่ได้ตั้งใจจะพูดเท็จนี้ ก็จะพูดกันไปง่าย ๆ

การพูดง่าย ๆ แม้จะไม่ได้พูดเท็จก็ไม่ดี เพราะขาดการไตร่ตรอง แสดงถึงการขาดสติ ไม่ใช่ปัญญา และขาดความรับผิดชอบ

ในบางกรณี เมื่อพูดไปแล้วจะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ กลายเป็นเรื่องเสียหายไปก็มี เช่น โกรธขึ้นมาพูดว่าจะฆ่าลูกของตนเสีย หรือมีความเห็นผิดจึงพูดว่าจะทำอะไรที่ไม่ถูกต้องสักอย่างหนึ่ง ต่อมาหายโกรธแล้ว รู้ดีรู้ชั่วแล้ว ไม่ยอมแก้ไข ยังยืนยันจะทำให้ได้เพื่อรักษาสัจจะ ก็จะเป็นตัวอื่นในความชั่วร้ายไป **สัจจะจึงต้องชอบธรรมด้วย**

เพราะฉะนั้น อย่างน้อยเราต้องไม่มั่งง่าย ไม่พูดอะไรง่าย ๆ และมีสำนึกในการพัฒนาหรือปรับปรุงตน

ในกรณีนี้อาจจะไม่เสียมาก เพราะว่าเขาก็ไม่ได้มั่งง่ายอะไร แต่มันก็เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นต่อไปได้ กลายเป็นข้ออ้างไปได้ และตนเองก็อาจจะเคยตัว มีข้อเสียในแง่นี้

เพราะฉะนั้น รวมความแล้วก็คือ ต้องดูว่ามีส่วนดีแค่ไหน ส่วนเสียแค่ไหน เราไม่ได้ยกให้เขาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยสิ้นเชิง และจะต้องมองปัญหาในแง่ของการที่จะพัฒนาคนอยู่เสมอ

ถาม แล้วในกรณีที่ตั้งใจพูดเท็จ แต่ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง หากเพื่อรักษาประโยชน์ของผู้อื่น โดยเฉพาะส่วนรวม?

ตอบ ก็นั่นแหละ มันก็ไม่พ้นผิดโดยสิ้นเชิง คือก็มีผิดอยู่ส่วนหนึ่ง เพราะว่าพูดไม่ตรงความจริง **พระพุทธศาสนาถือหลักตรงความจริง คือตรงตามธรรมชาติ ไม่ใช่ตรงตามตัวอักษร**

ธรรมชาติมันเป็นอย่างนั้น เมื่อผิดความจริง มันก็ผิดความจริง ก็ว่าไปตรงๆ ไม่ต้องมาอ้างโน่นอ้างนี่กันละ ส่วนที่ว่าผิด

ก็ว่าผิด ให้อู่ว่าผิด แล้วก็ดูว่ามีเหตุมีผลอย่างไรที่ทำอย่างนี้ เช่น ฉันไม่ได้เจตนาร้ายนี้ ก็ว่าเป็นส่วนๆ ไป หรือพิจารณาเป็นแง่ๆ ไปเลย เพราะตามหลักของศีลนั้น จุดสำคัญของการพูดเท็จก็เพื่อหักราน ตัดรอนผลประโยชน์ของผู้อื่น มีเจตนาจะเบียดเบียนผู้อื่น ต้องจับสาระนี้ให้ได้ว่า หลักสำคัญของศีล ๕ คือ มีเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นหรือเปล่า ตั้งแต่ศีลข้อหนึ่งไปถึงข้อสุดท้าย ก็เอาหลักนี้เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ

การพูดเท็จที่ผิดศีลแน่นอน ก็คือเจตนาพูดเท็จเพื่อให้เขาเสียผลประโยชน์ เพื่อกีดกันเขาไม่ให้ได้รับผลประโยชน์นั้น เช่น ถ้าเขาเดินไปตรงนี้ แล้วเขาจะได้ประโยชน์ตามที่เขาประสงค์ พอเขามาถามทางเราว่าจะไปตรงนั้น ต้องเดินทางนี้ใช่หรือเปล่า? เราคิดว่าจะไม่ให้นายคนนี้ได้ประโยชน์ เราก็เลยแกล้งเสียเลย โดยบอกไปว่าไม่ใช่ ให้ไปทางโน้นแทน อย่างนี้มีเจตนาทำลายผลประโยชน์เขา ก็ชัดเลยว่าเป็นการผิดศีล

ที่นี้ในกรณีหมอมพูดเท็จ ไม่บอกคนไข้ที่มีอาการหนักอย่างตรงๆ โดยที่หมอมมีเจตนาดี คือต้องการให้ประโยชน์แก่คนไข้ ซึ่งจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอที่จะยอมรับสภาพป่วยไข้ของตน หมอมก็เลยยอมพูดเท็จ ในกรณีนี้เจตนาที่จะคิดทำลายประโยชน์ของคนไข้ไม่มี ความผิดก็เบาไปเยอะแยะ

แต่ก็เหลือความผิดอยู่ส่วนหนึ่ง คือบอกไม่ตรงตามสัจธรรม แล้วก็ยังมีข้อเสียส่วนหนึ่งด้วย เพราะว่ายังมีความดีงามสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งที่จะเกิดมีขึ้นเมื่อเราสามารถพูดความจริงได้แม้กับตัวคน

ใช้ ซึ่งถ้าคนใช้ยอมรับความจริงแล้วเขาจะได้ประโยชน์จากความจริงยิ่งกว่าการที่เราไปพูดเท็จให้เขาหลงคิดว่าตัวจะหาย ถูกไหม? เพราะฉะนั้น เราต้องไม่ตัดส่วนนี้ไปด้วย ว่ามันก็มีส่วนที่เสียอยู่เหมือนกัน คือมันไม่สมบูรณ์

เพราะฉะนั้น อย่่ามองในแง่เห็นแก่คนอย่างเดียว จะต้องคำนึงถึงการรักษาธรรมด้วย เพราะในที่สุดแล้วคนก็ได้ประโยชน์ที่สูงสุดจากธรรมนี้แหละ ธรรมเป็นความจริงของธรรมชาติ เป็นมาตรฐานที่สม่ำเสมอตลอดกาล แม้แต่เราทำให้เสียสัตย์ธรรมไปเพียงหน่อย ก็ยังถือว่ามีความผิดมีข้อเสีย ไม่พ้นโดยสิ้นเชิง

ถาม หลังเหตุการณ์ มีการพูดกันมากด้วยทัศนคติที่แตกต่างกันในเรื่องของการให้อภัยแก่ผู้ทำผิด จึงอยากทราบเรียนถามว่า ในเรื่องการให้อภัยนั้น ควรมีหลักการ เงื่อนไข หรือขอบเขตแค่ไหนอย่างไร จึงจะเกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม?

ตอบ เราให้อภัยได้ แต่เราให้ความชอบธรรมไม่ได้ เราให้อภัย ก็คือไม่มีภัยจากเราแก่เขา แต่ความชอบธรรม หรือความผิดธรรม เป็นเรื่องของธรรม ไม่ขึ้นต่อเรา เราเปลี่ยนมันไม่ได้

ที่นี้ การให้อภัยนั้น มันก็มีการให้อภัยในจิตใจ กับการกระทำภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องการแสดงออก การให้อภัยในจิตใจเป็นเรื่องที่เราควรจะต้องให้ การให้อภัยต้องออกมาจากในจิตใจ หมายความว่า เราจะไม่ถือเอามาเป็นเรื่องที่จะทำการใดๆ ด้วยความเคียดแค้นชิงชัง แต่การกระทำเพื่อรักษาธรรม เพื่อรักษาประโยชน์ของ

สังคมนั้น เรายังต้องทำ ตรงนี้ต้องแยกให้ออก

ในกรณีอย่างนี้ เราก็จะลงโทษคนโดยที่เราไม่ได้ทำด้วยความซิงซัง แต่ทำเพื่อรักษาธรรมของสังคม ซึ่งบางที่เราก็ต้องทำเพื่อรักษาประโยชน์สุขของสังคม แต่การที่เราทำโดยไม่มีการเคียดแค้นซิงซังนั้น จะทำให้การตัดสินต่างๆ เป็นธรรมมากขึ้น มันจะบริสุทธิ์และเป็นไปโดยปัญญา เพราะถ้าเราตัดสินด้วยความเคียดแค้นซิงซัง มันก็จะเบี่ยงเบนไปได้ อคติจะเกิดขึ้นใช้ใหม่

ดังนั้น ทางจิตใจเราจึงควรให้อภัยไว้ก่อน อุเบกขาก็จะเข้ามา ตอนนี้จะคืออุเบกขาด้วยปัญญา เพราะจิตเรียบสงบ ไม่มี ความเคียดแค้นซิงซัง และไม่เอนเอียง ก็ตัดสินเรื่องต่างๆ ไปด้วย ความรับผิดชอบ เพื่อรักษาธรรม

ส่วนการแสดงออกภายนอกนั้น เราอาจจะแบ่งเป็นขั้นตอน เพราะการที่จะให้อภัยหรือจะลงโทษใครแค่ไหน ก็ต้องมีลำดับ เช่น เรื่องนี้เราจะต้องหาหลักว่าอะไรเป็นจุดสำคัญที่จะเป็นตัวตัดสิน เช่น

หนึ่ง เพื่อให้ธรรมของสังคมดำรงอยู่ เพื่อความเป็นแบบอย่างของสังคม

สอง เพื่อประโยชน์สุขในระยะยาว ในกรณีนี้เราควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด

นี่เป็นข้อพิจารณาในการตัดสิน แล้วก็ตามดูในส่วนของตัวบุคคล โดยควรคำนึงถึงคุณธรรมของเขาด้วย เช่น ดูว่าเขามีความสำนึกใหม่ ความสำนึกนั้นต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ หรือบางทีก็ต้องมีการให้ปัญญาแก่เขาด้วย เพราะบางที่เขาทำผิดโดยมี

ความบริสุทธิ์ใจ เข้าใจว่าที่เขาทำนั้นถูกต้องดีแล้ว ซึ่งเขาเข้าใจผิดพลาด เพราะเขาไม่มีปัญญาที่จะมองอะไรได้อย่างรอบด้าน อย่างนี้ก็ต้องถกเถียงกัน ก็มาใช้ปัญญาพูดกัน ให้เขาเห็นว่าสิ่งที่เขาทำมันเป็นผลเสียอย่างไร เสียประโยชน์ของส่วนรวมอย่างไร

ถ้าเขาได้เข้าใจข้อมูลอะไรต่างๆ อย่างนี้แล้ว เขายังไม่สำนึก อย่างนี้ก็ค่อยว่ากันอีกที แต่เราต้องมีการทำเป็นขั้นต่อนก่อน ไม่ใช่ว่าอยู่ๆ จะไปทำให้เขาสำนึกทันทีทันใด แล้วการสำนึกนั้นก็มักเป็นไปตามความหมายของเรา

บางทีก็เป็นอย่างนั้นนะ คือเป็นการสำนึกในความหมายของเรา เพราะฉันเห็นว่าอย่างนี้ถูก เขาต้องสำนึกตามที่ฉันต้องการ ส่วนคนผิดเขาก็คิดเหมือนกันว่า ฉันก็ว่าของฉันอย่างนี้ถูก แล้วจะให้ฉันสำนึกอะไรยังไง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องสร้างปัญญาขึ้นก่อน สำนึกที่ซอปรธรรมมันก็เกิดจากปัญญาที่มองเห็น และเข้าใจความเป็นไป

ถาม แล้วอย่างการให้อภัยภายในจิตใจนี้ หมายถึงว่าเราให้ไปโดยที่ไม่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับสำนึกหรือไม่สำนึก?

ตอบ ใช่ เพราะว่ามันเป็นเรื่องของความเคียดแค้นชิงชัง เป็นเรื่องของกิเลส เราควรให้อภัยได้เลย ไม่ให้มีความเคียดแค้นชิงชัง ถ้าเราจะรักษาธรรม จะทำให้ถูกต้อง ก็ต้องไม่ทำด้วยความเคียดแค้น เพราะนั่นก็จะกลายเป็นอคติ แต่การปฏิบัติภายนอกนั้นต้องว่าไปตามธรรม ให้ธรรมะเป็นตัวตัดสิน

ถาม แล้วกรณีที่ผู้ปกครองหรือประชาชนที่คิดว่าการที่เขาลงมือปราบปรามอย่างรุนแรง เพราะต้องการรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่ อันนี้เราจะมีหลักการวินิจฉัยหรือมองแง่มุมไหนได้บ้าง?

ตอบ มันก็มีหลักอยู่ ชั้นแรก ต้องเอากันที่เรื่องของ **เจตนา** ก่อน ส่วนความรู้และสติปัญญาก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ตอนแรก ต้องดูว่า ตอนที่จะทำนั้น เขามีเจตนาอย่างไร เขาทำด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ ไหม ที่คิดว่าทำอย่างนี้ก็เพื่อรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าเขาเข้าใจว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เราก็ตัดสินได้ ชั้นหนึ่งว่าเขาเจตนาดี

แต่ยังไม่หมดนะ เพราะสติปัญญาก็เป็นตัววินิจฉัยด้วย เขาอาจจะตัดสินใจด้วยสติปัญญาที่บกพร่อง

ทีนี้ เวลาที่เราพิจารณาปัญหานี้ เราไม่ได้พิจารณาเฉพาะตัวเขา แต่เราพิจารณาเพื่อประโยชน์แก่สังคมต่อไป เพื่อให้คนรุ่นหน้า ได้มีแบบอย่างด้วย จะได้เป็นแนวทางในการที่จะมาพัฒนาคนกันต่อไป

ในการที่เขาตัดสินใจนั้น คงไม่ใช่เป็นการทำด้วยจิตที่มีองค์ประกอบอย่างเดียว ไม่ใช่เจตนาอย่างเดียวล้วน คือในสถานการณ์ในเวลาอย่างนั้น มันมีความรู้สึกในเรื่องการต่อสู้กันแทรกซ้อนอยู่ด้วย โดยเฉพาะความรู้สึกในด้านทิวฐิและมานะ

แล้วในสถานการณ์อย่างนี้ ฝ่ายไหนยืนยันกับตัวเองได้ใหม่ ว่าตนตัดสินใจและทำการทั้งหลายด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ เพื่อธรรม และตามธรรมล้วนๆ ไม่ถูกทิวฐิหรือมานะเป็นต้น เข้ามามี

อิทธิพล บางทีมันก็เป็นแบบนี้กันทั้งสองฝ่าย คือไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบริสุทธิ์จริง เพราะฉะนั้น ท่านถึงไม่ตัดสินใจง่ายๆ เพราะฝ่ายที่จะให้อีกฝ่ายหนึ่งสำนึกนั้น ความจริงตนเองก็มองข้ามส่วนที่ตัวบกพร่องไป หรือพยายามไม่มอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะเอากันให้สุจริตชอบธรรมดีจริงๆ ก็ต้องเปิดใจอย่างเต็มที่ โดยมุ่งที่ความบริสุทธิ์ดีงามของสังคม

ที่ว่ามานี้ มองเน้นในแง่ของคน ที่นี้ ถ้ามองในแง่ของธรรม ในความหมายที่สมบูรณ์ตามธรรม และเพื่อให้คนเข้าถึงธรรมได้ โดยสมบูรณ์ จะต้องยอมรับก่อนตั้งแต่ต้นว่า **การใช้วิธีรุนแรง เป็นการกระทำที่บกพร่อง ทั้งในแง่ที่ยังมีการทำร้าย และเป็นการขาดความสามารถที่จะทำให้บรรลุจุดหมายที่ดีด้วยวิธีการที่ดีกว่านั้น**

ปัญหานี้จึงโยงไปถึงเรื่องการพัฒนาคนด้วย ว่าทำอย่างไรถึงจะให้คนมีพฤติกรรมแสดงออกในระดับสูง มีพฤติกรรมที่เป็นธรรมจริงๆ เอาตรงนี้เป็นตัวเกณฑ์ไว้ก่อน เจตนาของจิตใจภายในก็ค่อยว่ากันอีกที

เมื่อเอารูปธรรมหรือพฤติกรรมไปตัดสิน ในกรณีนี้ก็ต้องถือว่าเป็นความผิด คือมีความผิดในระดับศีลแล้ว เพราะมีการฆ่าฟันกันเกิดขึ้น

ทีนี้ขั้นต่อไปก็พิจารณาลึกลงไปในระดับจิตใจ ว่าการที่มีพฤติกรรมออกมาอย่างนี้ เขามีเจตนาอย่างไร มีความคิด ความเข้าใจ มีปัญญาอย่างไร ก็ว่ากันไปเป็นขั้นๆ เป็นลำดับ

คือ เราจะพิจารณาพฤติกรรม แล้วก็จิตใจ สภาพจิตใจ คุณธรรม

และแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง แล้วก็ปัญญาความรู้ ความเข้าใจ ถ้าเมื่อไร ๓ ส่วนนี้สมบูรณ์แล้ว เราก็สบายใจ ดังนั้น จึงให้พิจารณา ๓ ส่วนนี้เพราะสำคัญมาก คือ

หนึ่ง พิจารณาพฤติกรรมที่ปรากฏ อันนี้ตัดสินง่ายที่สุด พฤติกรรมของบุคคลนั้นมีข้อเสียหาย มีการเบี่ยงเบนจากมาตรฐานทางศีลธรรมเกิดขึ้นหรือไม่

สอง ในแง่สภาพจิต แรงจูงใจอะไรที่ทำให้เขากระทำ มันเป็นไปได้ด้วยคุณธรรมอะไรหรือเปล่า มีอะไรแอบแฝงไหม

สาม ปัญญาที่รู้เข้าใจ ที่ทำให้สามารถทำการเพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม ด้วยวิธีการที่ตั้งงามถูกต้องชอบธรรมมากที่สุด

ถ้าพิจารณากันให้รอบด้านอย่างนี้ ก็จะเป็นทางที่จะทำให้พัฒนาคนต่อไปได้ แล้วทุกคนจะต้องสำนึกว่าเราต้องพัฒนาตัวเอง ไม่ใช่อยู่กันแค่ระดับเท่านี้

ทั้ง ๒ ฝ่ายจะต้องพัฒนาต่อไป ไม่ว่าจะฝ่ายผู้ปกครองหรือฝ่ายประชาชน หรือฝ่ายไหนกับฝ่ายไหนก็ตาม ต่างก็ต้องพัฒนาตนเอง

ถ้าเราพิจารณาในแง่นี้แล้ว มันก็เป็นเรื่องของมนุษย์ที่เรายอมรับความบกพร่อง และเราต้องปฏิบัติไปตามธรรม เพื่อรักษาธรรมและประโยชน์สุขของสังคมไว้ แล้วก็ในแง่พันธะต่อบุคคล ทุกคนจะต้องพัฒนาตนเองต่อไป

ถ้าไม่คิดอย่างนี้ มันก็จะตั้งตันเอาชนะกัน แล้วก็ไม่มองดูตัวเองว่าจะต้องพัฒนาตัวเอง เรื่องก็หยุดอยู่แค่นั้น แล้วก็ไป

เรียกร็องจากฝ่ายตรงข้าม

ตอนนี้ปัญหาอยู่ที่การเรียกร็องกัน ต่างฝ่ายก็เรียกร็องจากอีกฝ่ายหนึ่ง ทัศนียูมานะก็เกิดขึ้นมา แล้วก็มาหาทางปกป้องตัวเอง ปัญหานี้ก็จะกลายเป็นวงจรหมุนซ้ำรอยกันต่อไป เพราะฉะนั้น ถ้าแก้ปัญหาถูกจุด ทุกคนจะต้องเห็นแก่ที่ตัวเองจะต้องพัฒนาตนเองด้วยกันทุกคนทุกฝ่าย

ถาม ทีนี้ ลักษณะของสภาวะจิตนี่มันไม่มีใครรู้ได้ นอกจากตัวคนนั้นเอง แสดงว่าลักษณะของการวิเคราะห์จะต้องเป็นการวิเคราะห์เฉพาะตัว คือคนนั้นจะต้องเป็นคนปรับปรุงตัวเอง แล้วเราจะวัดหรือรู้ได้อย่างไร?

ตอบ เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ที่มองเห็นได้ง่ายคือพฤติกรรม เราจึงวัดด้วยพฤติกรรมก่อน เกณฑ์การตัดสินเบื้องต้นจึงใช้ระดับศีล คือเป็นเรื่องของพฤติกรรม เนื่องจากเรามองไม่เห็นจิตใจจริงๆ ของเขา เราจึงต้องเอาพฤติกรรมเข้าวัด อย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในแง่พฤติกรรมหรือในระดับศีล ก็ผิดแล้ว ไม่ควรจะให้เกิดเหตุอย่างนี้เป็นเรื่องที่ดีว่าเขาต้องรับผิดชอบส่วนหนึ่ง

แต่ทีนี้ ในแง่ของการพัฒนามนุษย์ ด้านนามธรรมเป็นตัวแท้ตัวจริงของคน ถึงจะดูยาก ก็ต้องพยายาม แม้แต่ในทางกฎหมายหรือในกระบวนการยุติธรรม ก็ยังต้องหาทางพิสูจน์เจตนา เราจำเป็นต้องมองให้ถึงจิตใจและปัญญา และตัวเขาเองก็ต้องพิจารณาว่า ที่ทำไปนั้นด้วยแรงจูงใจอะไรแน่

สำหรับผู้อื่นนั้นอาจมองดูได้ยาก แต่ก็ไม่ใช่จะตัดโอกาสโดยสิ้นเชิง เพราะการพิสูจน์แรงจูงใจนั้นเป็นไปได้เหมือนกัน แต่มันอาจจะยากหน่อย จะต้องไปพิจารณาสภาพแวดล้อม ไปดูบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไปดูลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม แล้วอันนี้แหละจะโยงไปหาสภาพจิตและแรงจูงใจ จนสรุปวินิจฉัยได้ไม่มากนักหน่อย ไม่ใช่ไม่ได้เลย ตัวส่อแสดงมันมีอยู่ เป็นหลักฐานให้เห็นว่าอย่างน้อยเขาน่าจะมีแรงจูงใจอย่างนี้

ส่วนด้านปัญญา ก็พอจะมองเห็นได้จากวิธีปฏิบัติ และพฤติกรรมนั้นแหละ แต่หมายถึงวิธีการที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ดีงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรมนะ ไม่ใช่หมายถึงแค่วิธีที่จะเอาชนะกัน

ถ้ามองอย่างนี้ ย้ำอีกทีว่า **มองปัญญา** ที่ความสามารถในการบรรลุจุดหมายที่ดีงามด้วยการกระทำที่ชอบธรรม มิใช่ที่ความเก่งกาจในการกำจัดเอาชนะฝ่ายตรงกันข้าม เราจะเห็นภาพของมนุษย์ในวิถีของการพัฒนาอยู่เรื่อย ไม่ติดตันอยู่กับปัญหาระหว่างตัวบุคคล

ถาม จิตใจที่จะให้อภัย อาศัยอะไรเป็นปัจจัยให้เกิด และจะรักษาจิตใจที่ให้อภัยนั้นให้ดำรงอยู่โดยมั่นคงได้อย่างไร เพราะหลายครั้งที่ดูเหมือนจะให้อภัยได้ แต่พอได้เห็น ได้ฟังอะไรซ้ำหรือพบสิ่งใหม่ก็มักจะให้อภัยไม่ได้อีก

ตอบ การให้อภัยนั้น ความเมตตาก็เป็นหลักใหญ่ เป็นปัจจัย

สำคัญ เพราะเป็นคุณภาพของจิตใจ ซึ่งตรงข้ามกับความชิงชังคั่ง
แค้นโดยตรง แต่มันจะหนักแน่นก็ด้วยปัญญา คือตัวคุณธรรมนี้
ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวนำให้เกิดช่องทางที่ชัดเจน ไม่งั้นมันก็เป็น
เพียงความรู้สึก ซึ่งบางทีก็ต้องอาศัยการยึดถือด้วยซ้ำ

คุณธรรมที่แท้จะเกิดก็ต่อเมื่อปัญญามีความแจ่มชัด อย่าง
ความกรุณาในหมู่มนุษย์นั้น ไม่ว่าจะความเห็นใจ หรือความอยากจะ
ช่วยเหลือผู้อื่น หรืออะไรต่างๆ จำพวกนี้ โดยทั่วไปต้องมีการปลูก
ฝัง เพื่อจะให้เขามีคุณธรรมอันนี้ๆ ขึ้นมา

แต่เมื่อใดที่เขามีปัญญาชัดเจน มีความเข้าใจในชีวิตของ
มนุษย์ เห็นความทุกข์ ความสุข หยั่งถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ในตัวคน
นั้นๆ ชัดขึ้นแล้ว ความกรุณาที่แท้จึงจะเกิดจากปัญญานี้่อีกที่
เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงมีความกรุณาที่บริสุทธิ์เพราะเกิด
จากปัญญา คือเข้าใจชีวิตมนุษย์ จากประสบการณ์ในชีวิตของ
พระองค์เอง เมื่อทรงมองเห็นสัตว์ทั้งหลายขาดอิสรภาพ จึงอยาก
ช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ ความกรุณาจึงจะมีฐาน
ที่มั่นคง เป็นคุณธรรมที่แท้จริง

ส่วนคุณธรรมที่เราใช้กันโดยทั่วไป เป็นคุณธรรมประเภทที่
เราพยายามปลูกฝัง บางทีก็อาศัยวัฒนธรรมประเพณี แล้วก็ระบบ
วิถีชีวิตของสังคมมาช่วย ทำให้เข้าไปประทับอยู่ในใจเป็นความ
เคยชินของจิตใจไป แต่มันยังไม่ใช่อะไรของจริง จนกว่าจะเกิด
จากปัญญา

การมีคุณธรรมที่จะให้อภัยแก่ใครนั้น ก็อาศัยเมตตาเป็น

ตัวประกอบสำคัญ แต่ที่นี้ ถ้าความเข้าใจยังไม่ชัดเจน มันก็ทำให้มี
อะไรที่ยังกินใจ หรือมีอะไรที่ยังรู้สึกไม่โล่ง ไม่โปร่ง ยังติดขัดอยู่ จน
กว่าเราจะเข้าใจความจริง เข้าใจชีวิต เข้าใจเพื่อนมนุษย์ และธรรม
ชาติของมนุษย์นั้นละ เราจึงจะถึงขั้นให้อภัยได้จริง ซึ่งที่จริงคือ
อภัยเองโดยไม่ต้องให้อภัย

ที่ว่ามานี้ก็คือบอกว่า ปัญญาเป็นตัวตัดสินขั้นสุดท้าย ที่จะ
ให้คุณธรรมทั้งหลายมีความเป็นของจริง ของแท้

ที่จริงเราคิดอย่างง่ายๆ ก็ได้ว่า ที่เขาทำนั้นนะ มันเป็นข้อ
เสียของเขาเอง เป็นผลร้ายต่อชีวิตของเขาด้วย ถ้าหากว่าเขาได้
พัฒนาไปมากกว่านั้น เขาได้แก้ไขปรับปรุงตัวแล้ว เขาก็จะมีพฤติ
กรรมที่ต่างออกไป ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเองและเป็น
ประโยชน์แก่สังคมด้วย

เมื่อเรามองเห็นได้อย่างนั้น เราก็จะมีความกรุณาเกิดขึ้น
แทน ไม่มัวไปโกรธอยู่ คือรู้ว่าที่เขาเป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า เขามี
ความบกพร่องที่เป็นความเคยชินอย่างนั้น แล้วความเคยชินก็มี
รากฐานอยู่ที่มานะหรืออะไรอื่นๆ ที่มาหนุนกันไว้ให้เขาพอใจที่จะ
แสดงอย่างนั้นอยู่เรื่อย

ที่นี้ทำอย่างไรถึงจะให้เขาเห็นว่า ที่ทำอย่างนี้เป็นผลเสียแก่ตัว
เขาเอง ถ้าเขาแก้ไขเสียหน่อย เขาก็จะได้ประโยชน์มาก ผลดีก็จะเกิด
กับตัวเขาเองด้วย แม้แต่ในเรื่องความนิยม หรือแก้ความเข้าใจผิดได้
พูดอย่างนี้อาจจะกว้างไปหน่อย แล้วก็เป็นการนามธรรมมาก

ถาม อีกประเด็นหนึ่งที่มีข้อถกเถียงในช่วงนั้นก็คือ เรื่องเกี่ยวกับการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ อย่างเช่นช่วงที่มีผู้ประท้วงด้วยการอดอาหาร ก็มีข้อถกเถียงขึ้นมาว่า การอดอาหารให้ตายเป็นการทำร้ายตัวเองในทางพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะอดอาหาร แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า การอดอาหารอย่างมีเป้าหมายนั้น เป็นการอดอาหารเพื่อสละชีวิตรักษาธรรมะ ประเด็นนี้ก็ เป็นข้อที่ถกเถียงกันอยู่โดยที่ยังไม่มีความชัดเจนในแง่หลักธรรม จึงอยากจะกราบเรียนถามท่านในเรื่องนี้?

ตอบ ประเด็นนี้มีหลายแง่มุมหลายมุม คือ หลักการมีอยู่ว่า การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะนั้นนะดี แต่ที่นี้ในบางกรณี เช่น การอดอาหาร บางทีก็ใช้เป็นเครื่องต่อรองกัน กลายเป็นอุบาย ตลอดจนเป็นวิธีการต่อสู้ คือเรื่องมันอยู่ที่เจตนาด้วยว่ามุ่งอะไรแน่ หมายความว่า แม้แต่ตัวเจตนาเองก็ต้องมีการวิเคราะห์ว่าเป็นการสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมโดยตรง หรือว่าเป็นเครื่องมือต่อรองเท่านั้น เรื่องนี้ก็เลยยากขึ้น ไม่ง่ายที่จะพูดแง่เดียว

เรื่องอย่างนี้ บางครั้งเราก็ยกความดีให้เป็นแง่ๆ ไป แต่ไม่ถือว่าบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง เพราะถ้าในกรณีที่ใช้เป็นเครื่องมือต่อรองกัน ไม่ใช่มีเจตนาที่จะสละชีวิตแท้ๆ เพื่อเห็นแก่ธรรม มันก็กลายเป็นอุบายไป แล้วที่นี้เราจะไปรู้ได้อย่างไร เราก็เลยต้องดูพฤติกรรมและดูอะไรต่ออะไรหลายอย่าง

เมื่อพูดกว้างๆ เราจึงได้แต่หลักการ ว่าหลักการนั้นไม่ผิดพลาดหรอก ถ้าสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม แต่ที่นี้ก็ต้องดูว่าเขาทำ

เพื่อการนั้นจริงไหม เพราะพฤติกรรมอย่างเดียวกัน อาจจะมีเจตนาคนละอย่างก็ได้ หมายถึงว่าต้องวินิจฉัยที่ตัวเจตนาเป็นหลัก

ถาม แล้วถ้าสมมติว่าเรามีเจตนาเพื่อตอรอง แต่ตอรองเพื่อให้เกิดเรื่องที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เราจะพิจารณากรณีนี้ได้อย่างไร?

ตอบ ในกรณีนั้น ก็ดูที่เจตนาอีกแหละ การมีเจตนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก็เป็นเจตนาที่ดี แต่ถ้าต่างฝ่ายต่างก็บอกกันว่า ฉันก็เจตนาดีด้วยกันทั้งนั้น เรื่องก็เลยอยู่ที่ว่าใครจะฉลาดกว่ากัน ใครจะใช้เครื่องมือหรืออุบายที่ฉลาดกว่ากัน เพื่อให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตัว และอุบายนั้นเป็นธรรมหรือไม่

เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ แ่งที่หนึ่งที่พิจารณาก็คือ เจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ นี่แ่งหนึ่ง และสองก็คือว่า ใครมีอุบายที่ฉลาดกว่ากันในการทำให้สำเร็จวัตถุประสงค์ของตนเอง หรือบางทีมันก็ไม่ใช่เป็นความฉลาด แต่เพราะสถานการณ์อำนาจ ใครอยู่ในสถานการณ์ที่อำนาจ แล้วก็ใช้สถานการณ์นั้นให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด การใช้อุบายหรือสถานการณ์นั้นเป็นธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่งไหม เปิดโอกาสแก่การใช้สติปัญญาของประชาชนที่จะเข้าถึงความจริง และความเป็นธรรมหรือไม่ หรือเป็นอุบายที่มาบังปัญญาเสีย

เพราะฉะนั้น สำหรับเรื่องราวอย่างนี้เราจึงไม่สามารถตอบได้ทันที เราคงได้แต่พูดหลักการไว้ให้ แล้วก็ให้เขาไปคิดเองด้วย เราต้องให้โอกาสแก่คนทั้งหลาย ที่จะศึกษาพิจารณาด้วยปัญญาของเขาเอง เราจะไม่เป็นผู้ตัดสินโดยตรง แต่เราสามารถให้หลักการ

อาตมาคิดว่าเราอยู่ในฐานะนี้มากกว่า เพราะหลายอย่างเราไม่สามารถวินิจฉัยได้โดยชัดเจนเด็ดขาด เราจึงทิ้งหลักการไว้ให้คิด

**แต่ทั้งนี้ เรามิเป้าหมายระยะยาว มุ่งที่จะให้คนได้พัฒนา
กันต่อไป ไม่ใช่ติดอยู่ที่แค่เหตุการณ์แล้วก็ถือว่าเป็นจุดยุติ**

การให้โอกาสให้คนได้ใช้ปัญญา ให้เขารู้จักคิดวินิจฉัยเองได้ และพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ อันนี้ไม่ใช่หรือที่เป็นหลักการสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย

ถาม แล้วอย่างกรณีผู้ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ด้วยการต่อสู้ คือรู้สึก
ว่ากำลังต่อสู้กับสิ่งที่ไม่ชอบธรรม ท่านคิดว่าควรจะมีวินัยอย่างไร?

ตอบ ถ้าหากรวมๆ แล้ว เรื่องนั้นให้เกิดผลดีทำให้เกิดประโยชน์แก่
ส่วนรวม เราก็มักจะใช้วิธียกประโยชน์ให้เขา เพราะในรายละเอียด
จริงๆ แล้ว เราไม่รู้ชัดหรือกว่าคนที่เข้าไปรวมแล้วเสียชีวิตนั้นด้วย
เหตุใดบ้าง มีความคิดจิตใจอย่างไรบ้าง บางคนก็เจตนาดีจริงๆ
บางคนก็อาจจะไม่ได้มีเจตนาอย่างนั้น ในแง่ปัญญาก็มีความรู้เข้าใจ
บ้าง ไม่รู้ไม่เข้าใจบ้าง อันนี้เรายกประโยชน์ให้ เพราะเราเอาผล
รวมของเหตุการณ์ทั้งหมดว่ามันดี

แต่ถ้าจะวิเคราะห์กันให้ละเอียดชัดเจน เพื่อประโยชน์แก่
สติปัญญาจริงๆ แล้ว เราจะต้องมีการแยกแยะพิจารณาเป็นแง่ๆ
ไป จะไม่พูดอะไรแบบตัดสินกันง่ายๆ แต่เราก็สามารถสรุปอย่างนี้
ว่า เอานะ เพื่อความมุ่งหมายในแง่นี้ เราตกลงว่ายกประโยชน์ให้

ถาม การสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ ที่กระทำไปด้วยความโกรธ คือยอมสั้ตายอย่างนี้ในแง่พุทธศาสนามองอย่างไร?

ตอบ ถ้าจะวินิจฉัยกันจริงๆ แล้ว พุทธศาสนาวិเคราะห์ทุกชั้นเลย ทุกชั้นหมายความว่า เขาจะ เจตยานั้นดี คือเห็นว่าสิ่งนี้ถูกต้อง ฉะนั้น จะทำเพื่อสิ่งนี้ แต่ในขณะที่ทำนั้นก็ยังมีข้อบกพร่องเกิดขึ้น เช่น มี โทสะ ซึ่งจะทำให้การพิจารณาใช้ปัญญา มีจุดอ่อนลงไป เวลาเรา วิเคราะห์ เราก็จะบอกว่า การกระทำนี้ดี แต่มีจุดอ่อนตรงนี้ๆ อย่างนี้เป็นต้น เราจะพูดแบบนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด

หลักการก็คือ เราจะวิเคราะห์กันเป็นเรื่องๆ ไป เหมือน อย่างเรื่องที่ว่า เด็กคนหนึ่งไปขโมยเงินมาให้แม่ที่ป่วย เพื่อมา รักษาแม่ เราจะต้องวิเคราะห์ ไม่ใช่พูดไปรวมๆ เหมามาทีเดียว หรือ พูดแบบตีคลุมว่าดีหรือไม่ดี คือต้องแยกแยะว่า การที่เขา มีความ กตัญญู รักแม่แล้วเสียสละนั้นนะดี แต่การที่ไปลักขโมยนั้นไม่ดี ทำให้การแสดงความกตัญญูของเขาตรงนี้มีจุดอ่อนลงไป มีจุดเสียไม่ สมบูรณ์ แต่เราไม่ได้ไปปฏิเสธความดีของเขาเลย

อย่างนี้คือที่ท่านเรียกว่าเป็น 'วิฆชาวิที' หมายความว่า ต้อง แยกแยะออกไปให้ชัดเป็นเรื่องๆ แล้วมันจะเป็นประโยชน์ในการ พัฒนา แม้แต่กับตัวเด็กผู้นั้นเองด้วย ว่าเรายอมรับความกตัญญู ของเธอนี้ว่าดีมากที่สุดทีเดียว เราต้องยกย่องสรรเสริญ แต่ว่าเธอต้อง พัฒนาตัวเองให้ฉลาดยิ่งขึ้น มีสติปัญญามากขึ้น แล้วก็พยายาม ทำโดยที่ว่าจะไม่ให้เกิดผลเสียด้านอื่นด้วย เพราะด้านที่เสียนั้น อย่าง น้อยมันก็เป็นข้ออ้างสำหรับคนอื่นที่อาจจะไม่มีเจตนาดีเหมือน

อย่างเด็กคนนี้ก็ได้อีก แต่เขาไปเป็นพฤติกรรมสำหรับอ้างว่าทำไป เพราะเสียสละ

ดังนั้น เราจึงต้องแยกแยะทั้งเพื่อประโยชน์แก่สังคม และเพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคลผู้หนึ่งเองด้วย ในการที่เขาจะได้พัฒนายิ่งขึ้นไปอีก

ในเวลาที่เราบอกว่าคนๆ นั้นเขาทำเพื่อความถูกต้อง เรายอมรับเจตนาตอนนั้นว่าดี มุ่งหมายเพื่อสิ่งที่ดี จนยอมแม้กระทั่งเสียสละชีวิต เรียกว่าเป็นความดีอย่างมาก แต่เรายังไม่ได้พิจารณาจุดอื่นเลย

ยังไม่ต้องพูดถึงความโกรธที่แทรกเข้ามาหรอก แม้แต่จุดที่เขาว่าถูกต้อง เขาก็ยังอยู่ในขั้นที่ต้องไปพิจารณาอีกที เพราะว่าบุคคลนั้น บางทีเข้าใจสิ่งที่ถูกต้องนั้นโดยไม่มีปัญญาแจ่มชัด บางทีก็โดยยึดถือตามเขาไป ซึ่งเป็นอันตราย ถ้าทำอย่างนี้บ่อยๆ เขาจะถูกชักจูงได้ง่าย

ในกรณีเฉพาะนั้นอาจจะไม่เสียหาย ไม่เป็นไร เพราะพอดีว่าเป็นกรณีจริงและถูกต้อง แต่ในกรณีอื่นๆ ถ้าเขาไม่ได้ใช้ปัญญาอย่างนี้ เขาอาจจะถูกชักจูงให้เข้าไปทำสิ่งที่เข้าใจว่าถูกต้อง ทั้งๆ ที่อาจไม่ถูกต้อง เราจะต้องพิจารณาว่าเขาทำด้วยสติปัญญาของตนเองหรือเปล่า มีความเข้าใจชัดเจนไหม ก็เป็นเรื่องของการพัฒนาคนอย่างที่ว่ามาแล้ว อย่าทำการวินิจฉัยชนิดที่เป็นการตัดหรือปิดกั้นหนทางของการพัฒนามนุษย์ไปเสีย

ถาม ยังติดใจตรงประเด็นว่าในส่วนของจิตของผู้ที่สละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะนั้น ตามหลักธรรมแล้ว ผู้สละชีวิตนั้นจะต้องมีจิตซึ่งมุ่งที่ตัวธรรมะจริงๆ คือไม่ใช่มุ่งที่ว่าต้องการเพื่อให้เกิดผลตามทิฏฐิ หรือว่าตามมานะของตนเอง ใช่หรือไม่?

ตอบ โดยหลักการก็แน่นอนว่าต้องอย่างนั้น คือ เพื่อธรรม ไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ตัวในรูปใดรูปแบบหนึ่ง แม้แต่เห็นแก่ชื่อเสียงของตัวเอง มันก็มีจุดต่างพร้อยแล้ว แต่ก็หมายความว่า มันอาจจะมีส่วนเสียน้อยลงไปตามความเบาของอิทธิพลกิเลส คือกิเลสตัวใหญ่ ซึ่งบงการพฤติกรรมมนุษย์ ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ

ตัณหา ก็คือต้องการผลประโยชน์เพื่อตัวเอง หาสิ่งบำรุงบำเรอความสุขส่วนตัว แล้วก็ **มานะ** คือต้องการความยิ่งใหญ่ของตัวเอง อยากได้อำนาจความโดดเด่นในอะไรก็ตาม แม้แต่ความมีชื่อเสียงโด่งดัง แล้วก็ **ทิฏฐิ** คือความยึดถือเอาความเห็นของตัวเองไม่ฟังใคร

ทั้งสามตัวนี้จะเข้ามาบดบังและชักจูง ทำให้มนุษย์หันเหพฤติกรรมของตนออกไปจากธรรม ที่นี้ ถ้าเราจะสละชีวิตเพื่อเห็นแก่ธรรม มันก็ต้องไม่ใช่ด้วยสามตัวนี้

ถาม แต่บางทีคนก็เข้าใจไปว่า ทิฏฐิที่ตัวเองยึดถือนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ ก็เลยสละชีวิตตัวเอง

ตอบ นี่แหละ เพราะฉะนั้นเราจึงต้องระวังจุดนี้ด้วย คือว่า จะต้องมีการเตือนตัวเองให้ระวังว่า มันเป็นทิฏฐิของเรา หรือว่าเป็นความจริงของธรรมกันแน่

ถาม แล้วเราจะมีวิธีตรวจสอบตัวทฤษฎีนี้ได้อย่างไรบ้าง?

ตอบ เราต้องมองว่า ทฤษฎีเป็นขั้นตอนหนึ่งในการเข้าถึงความจริงของมนุษย์ เราพยายามเข้าถึงตัวสัจจะ คือความจริงที่เป็นกลางๆ ที่เป็นธรรมชาติ เป็นสากล

ทีนี้ ในขณะที่เราเริ่มหาความจริง หรืออยู่ระหว่างทางของการหาความจริงนั้น เราไปได้ความรู้ความเข้าใจบางอย่างและเกิดมีข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า ก็มักจะเกิดความยึดถือว่าเป็นของตัวเองขึ้นมา ทีนี้ พอใครไปกระทบสิ่งนี้เข้า มันไม่ใช่กระทบสิ่งที่ยึดถือ แต่มันมากระทบตัวตน ถึงตอนนั้นก็ทำให้เกิดปัญหา

เราจะแยกได้ใหม่ว่า ระหว่างสิ่งที่เรามองเห็นว่าเป็นความจริงกับตัวเรานั้น การกระทบมันกระทบที่ตัวเราหรือมันกระทบที่ตัวความจริง ถ้ากระทบที่ตัวความจริง เราจะยินดีต้อนรับ เพราะเราต้องการเข้าถึงความจริงแท้ใช่ไหม

ธรรมาธิปไตย หรือการยึดถือธรรมเป็นใหญ่นั้นแหละ ทีมาแก่เรื่องทฤษฎีนี้ได้ คือถ้าใจเราอยู่ที่ความจริงแล้ว ความรู้ในความจริงเท่าที่เรามองเห็นนี้แหละ จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์

แต่ถ้าเมื่อไรเราไปยึดความรู้เข้าใจเท่าที่มีที่ถึงนั้น เป็นตัวฉันของฉัน เป็นความเห็นของฉัน พอเขาพูดอะไรเกี่ยวกับสิ่งที่เรามองเห็น มันก็มากระทบที่ตัวเราด้วย สิ่งที่เรามองเห็นนั้นแทนที่จะเป็นตัวช่วยให้เข้าถึงความจริง ก็กลับกลายเป็นอุปสรรคต่อการที่จะเข้าถึงความจริงไปเลย ทำให้เราไม่พัฒนาสู่ก้าวต่อไป เพราะพอกระทบตัวฉัน ฉันก็ทนไม่ได้ ฉันก็เลยกลับไปปกป้องสิ่งนั้นไว้ ถึงตอนนี้

ความเห็นที่ฉันยึดถือไว้นั้น มันสำคัญยิ่งกว่าความจริงแล้วใช่ไหม

นี่คืออุปสรรคใหญ่ของมนุษย์ แล้วทำอย่างไรจะแก้ได้ ท่านจึงบอกว่า ต้องพยายามฝึกคนให้เป็นธรรมาธิปไตย คือยึดถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เพื่อแก้ปัญหานี้

ถาม การเกิดสถานการณ์ซึ่งทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหา หรือเข้าตอบโต้ด้วยความโกรธหรือเพื่อป้องกันตนเอง พุทธศาสนามองการใช้ความรุนแรงโดยความจำเป็นนี้อย่างไร?

ตอบ ในบางกรณีเราอาจจะเห็นใจ แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม เราจะไม่วินิจฉัยได้ว่าวิธีการนั้นยังไม่ได้ดีจริง หมายความว่า ถ้าหากว่าคนมีความสามารถจริง เขาก็จะใช้ปัญญาและคุณธรรม ทำให้ไม่จำเป็นต้องมีความรุนแรง

ไม่ใช่คุณธรรมเพียงอย่างเดียว ที่จะยับยั้งความรุนแรงได้ ต้องมีปัญญาด้วย ยิ่งถ้ามีปัญญามาก เขาก็สามารถใช้วิธีคุณธรรมได้มาก คือ คนนั้นฉลาดจนกระทั่งว่าไม่ต้องใช้วิธีรุนแรงมาช่วยเลย เพราะการที่ต้องรุนแรงกันนั้น เนื่องจากคนหาช่องทางอื่นไม่ได้ คนยังไม่ฉลาดพอ

ถ้าเรายอมรับความจริงตรงนี้ได้ โดยไม่คิดว่าอะไรต่ออะไรตัวทำแล้วต้องถูกหมด มันก็จะเป็นทางของการพัฒนามนุษย์ได้ต่อไป เพราะการที่เรายอมรับตัวเองว่า ที่เรารุนแรงนั้น เพราะเราเองยังไม่เก่งจริง ถ้าเราเก่งจริง มีปัญญาจริง เราจะทำสำเร็จโดยไม่ต้องใช้วิธีรุนแรง

เพราะฉะนั้น คุณธรรมจึงต้องมากับปัญญา ถ้าไม่มีปัญญา เต็มที่บริบูรณ์ คุณธรรมก็ไปไม่รอดเหมือนกัน คุณธรรมก็ทำได้แค่ ยอมเสียสละตัวเองตายไปเลย เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ในตอนที่ บำเพ็ญบารมี ยังไม่บรรลุโพธิญาณ

คือ พระโพธิสัตว์นั้นเราก็ต้องยอมรับลักษณะอย่างหนึ่งว่า ท่านบำเพ็ญความดีอย่างยิ่ง แต่ท่านยังไม่ใช้คนที่สมบูรณ์นะ ท่าน ยังอยู่ในระหว่างขั้นตอนของการพัฒนาตนเอง ดังนั้นจึงไม่ใช่ หมายความว่า การกระทำของพระโพธิสัตว์จะถูกต้องหมด แต่เจตนา ของพระโพธิสัตว์นั้นดี คือมีความเสียสละ ส่วนนี้เป็นคุณธรรมเต็ม ที่ แต่ว่าสิ่งนี้บางที่ท่านทำไม่ถูก อันนี้เป็นจุดหนึ่งที่คนมักจะมอง ข้ามไป

อย่างพระโพธิสัตว์หลายชาติก็ไปบวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญมาน ได้ผล จบแล้วก็ตาย พอมาถึงพระพุทธเจ้า ท่านบอกว่าที่ไป บำเพ็ญมานจบแค่นั้นมันยังไม่ถูกต้องหรอก พระโพธิสัตว์ท่าน พัฒนาตัวของท่านเต็มที่ ตอนนั้นท่านไปได้ถึงขั้นนั้น ท่านก็ต้อง ยอมตายเพื่อรักษาคุณธรรมไว้โดยไม่ทำวิธีรุนแรง คือยอมสละชีวิต ให้เขาไปเลย อันนี้ก็เป็นเรื่องของการเลือกในขั้นที่ยังไม่สมบูรณ์ ก็ **เอาที่คุณธรรมก่อน**

ทีนี้ ถ้าถึงขั้นที่สมบูรณ์นั้น มันจะต้องมีปัญญามาเป็นตัวช่วย หาทางออกเพื่อให้คุณธรรมอยู่ได้ และให้ทำสำเร็จด้วยคุณธรรม ไม่อย่างนั้นคุณธรรมก็กลายเป็นเบี้ยล่างไป ก็ถูกฝ่ายที่ไม่มีคุณ ธรรมจัดการหมด

คุณธรรมทำให้เราเสียสละเพื่อจุดมุ่งหมายที่เห็นว่าดี แต่ต้องมีปัญญา ถึงจะรู้ได้ชัดเจนว่าจุดหมายนั้นดีจริง และสามารถบรรลุจุดหมายที่ดีนั้นด้วยวิธีการที่ดีด้วย

ถ้าเราใช้ปัญญาพิจารณาขอมรับข้อบกพร่องที่ยังมีอยู่ เราก็จะมีการพัฒนามนุษย์กันต่อไป ไม่ต้องหมุ่นเวียนอยู่ในวงจรร้ายที่ซ้ำรอย

ถาม ในช่วงที่เหตุการณ์ต่างๆ วุ่นวายหรือแม้แต่ในปัจจุบัน ที่มักจะมีข่าวสารมากมายชวนให้ไขว้เขว เราควรจะมีวิธีคิดหรือทำที่อะไร อย่างไร ต่อการรับฟังสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามา

ตอบ เรื่องนี้อยู่ที่ฝ่ายผู้ทำข่าว กับผู้ฟัง ทั้งสองฝ่าย คือพูดรวมๆ แล้ว ทั้งสองฝ่ายนี้ต้องมุ่งที่ตัวธรรม ที่ตัวความจริง ความถูกต้อง

อย่างผู้ทำข่าวนั้น ถ้าเสนอข่าวอะไรต่างๆ โดยมีความรู้สึกไปยึดฝ่ายหนึ่งว่าเราจะเอาอย่างนี้ละนะ เขาจะมีความรู้สึกเลยว่า เขาจะหาทางทำอะไรให้คนเข้าใจตามที่เขาอยากให้เข้าใจ ถึงตอนนี้เขาจะไม่คำนึงถึงตัวความจริงแล้ว จะมุ่งแต่ในแง่ของฝ่ายว่าเราจะให้ฝ่ายของเราชนะ ให้คนเห็นด้วยกับฝ่ายของเราอย่างนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นข่าวเป็นอะไรก็หันเหหรือเอียงหมดเลย

มนุษย์ในสังคมที่ยังพัฒนาไปไม่ถึงที่สุด ก็เพราะจุดนี้ คือถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะมาติดเรื่องการที่ยึดถือฝักฝ่ายอยู่ แล้วตัวเองก็จะพยายามให้สิ่งที่ตนยึดถือหรือฝ่ายที่ตนยึดถือเป็นฝ่ายที่ถูกต้อง

เพราะฉะนั้น การที่จะแสวงหาความจริง หรือการทำให้คนเข้าถึงความจริงแท้ๆ นั้น จึงไม่ค่อยมี

ที่นี้ ในแง่ของเราผู้ฟังหรือผู้สดับ เราก็ต้องรู้ทันความจริงนี้ว่า คนส่วนใหญ่เป็นอย่างที่ว่านี้แหละ เพราะฉะนั้นเราต้องรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตจิตใจของเขา โดยเราจะไม่ตีเถียงเขาละ เราเพียงแต่รู้ให้เท่าทัน และตัวเราเองก็มีหน้าที่จะต้องค้นหาความจริงความถูกต้องที่แท้ไปด้วย อันนี้ก็จะเป็ยสถิติที่จะทำให้เราสามารถใช้ปัญญา เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ คือรู้จักทำในใจโดยแยบคาย ไม่ใช่หลงตามไปอย่างง่ายๆ กับถ้อยคำที่ฝ่ายใดชักจูง

บางที่ทั้งสองฝ่ายก็มีทั้งส่วนถูกแล้วก็ส่วนผิดด้วยกันทั้งนั้น ที่นี้แต่ละฝ่ายก็มักจะพยายามให้ฝ่ายหนึ่งผิดแท้ๆ กับอีกฝ่ายหนึ่งถูกแท้ๆ คือจะเอากันร้อยเปอร์เซ็นต์ทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นมันก็ขัดกับความจริง

คนเรามักจะไม่ยอมกัน เพราะต่างก็มีความยึดถือ ตรงนี้แหละคือกิเลสของปุถุชน คือจะยึดถือเอาที่ตัวจะเอา แล้วก็เอียงไปให้เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะฉะนั้น คนที่พิจารณาจึงต้องรู้เท่าทันความจริงในธรรมชาติของมนุษย์ข้อนี้ แล้วก็มองเขาด้วยความเห็นใจนะ ไม่ใช่เราจะต้องไปด่าไปว่าอะไรเขา แต่ก็จะต้องหาโอกาสเตือนเขาด้วย ว่าอย่าไปเอาอะไรแต่เพียงแง่เดียว หรือว่ามีเจตนาที่จะหาทางชักจูงให้เป็ยว่า อย่างของฉันท่านั้นจึงจะถูกต้อง คือถ้าหากว่าแต่ละฝ่ายมีการพิจารณาตัวเองบ้าง มันก็จะทำให้มีการปรับปรุง

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมรับว่า มนุษย์ทั้งหลายมีข้อบกพร่อง มีจุดอ่อนอยู่ แล้วเราก็ควรปรับปรุงพัฒนากันไปเรื่อยๆ ไป ถ้าเรามีความรู้สึกอันนี้อยู่บ้าง เราจะไม่มองแต่ว่าจะเอาชนะกันหรือต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งผิด หรือเราถูกต้องเต็มบริบูรณ์ แต่เราจะมองขึ้นไปหาสิ่งที่สูงกว่านั้น โดยไม่มัวมาติดอยู่แค่สองฝ่ายของคน คือเรามองไปถึงสิ่งที่ดีงามประเสริฐสุดคือธรรม นั่นก็คือ เรามุ่งเข้าหาสิ่งที่เป็นตัวธรรม แล้วเราทั้งสองฝ่าย หรือจะก็ฝ่ายก็ตามก็พากันเดินทางเข้าสู่สิ่งที่ดีงามสูงส่งหรือความสมบูรณ์นั้น

ถาม แต่ปุถุชนนั้น มักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ โดยถูกรอบงำด้วยอคติทั้ง ๔ (ลำเอียงเพราะรัก เกลียด หลงกลัว) เราจะแก้ไขเรื่องอคติทั้ง ๔ ได้อย่างไร?

ตอบ ถ้าเป็นปุถุชนก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาให้พื้นภาวะของอินทพาลปุถุชน มาเป็นกัลยาณปุถุชน พอเป็นกัลยาณปุถุชนแล้ว แม้อคติยังไม่หมดจากใจ แต่จะมีสติที่จะไม่ยอมตามอคตินั้น สามารถที่จะบังคับตัวไม่ให้อยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านี้

หมายความว่า เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น เราต้องตรวจสอบตัวเองเสมอ การที่เรารู้ว่าอคติทั้ง ๔ นั้นมีอยู่ในปุถุชนทั่วไป และพื้นฐานของมันมาจากความชอบ-ไม่ชอบ เราก็จะได้เตือนตัวเองให้ตรวจสอบว่า เราจะทำการครั้งนี้ เราตัดสินใจหรือวินิจฉัยไปอย่างมีอคติอยู่หรือเปล่า ถ้าถามตัวเองเสียหน่อยก็ยังดี พออย่างนี้มันก็จะออกมาในแง่พฤติกรรมว่า เราไม่รีบผลุนผลัน หุนหัน ตัดสินวินิจฉัยไปทันที

เพราะมันอาจจะพลาดด้วยอคติได้ เราจึงต้องแสวงหาข้อมูลให้ซัดก่อน มันก็จะทำให้เรามีพฤติกรรมในการแสวงหาข้อมูล เช่น เราอาจจะไปปรึกษาไถ่ถามคนอื่น ฟังความรู้ความคิดของเขาก่อน

สรุปก็คือว่า หนึ่ง ต้องมีสติเตือนตนเอง แล้วก็มีการสำรวจตนเอง สอง เพื่อให้ได้ผลอย่างนี้ เราก็ต้องมีวิธีการ โดยเราจะรับฟังและแสวงหาข้อมูลข้อเท็จจริงและความจริงให้มากที่สุดก่อน อันนี้แหละคือ**ธรรมาธิปไตย**ละ

หมายความว่า เราจะวินิจฉัยโดยใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ ที่นี้จะใช้ปัญญาอย่างเต็มที่ได้อย่างไร ก็ต้องหมายความว่าเราได้พิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริงต่างๆ มากที่สุดอย่างเพียงพอแล้ว เรื่องมันจะโยงกันไปเอง

ถาม ในส่วนของผู้ปกครองนั้น เขาควรจะได้ข้อคิดอะไรบ้างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น?

ตอบ ก็พูดได้ในแง่หลักธรรมที่เป็นนามธรรม คือปัญหาของคนนั้นมันเกี่ยวกับการยึดติดในตัวตน บางคนก็มีทิฐิมานะมาก บางคนก็ตัณหา

ถ้า**ตัณหา**มาก เวลาทำอะไรก็เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองทั้งนั้น เราจะเห็นได้ในนักการเมืองไม่น้อย บางคนทำอะไร ถ้าเพื่อผลประโยชน์ก็จะเอาทั้งนั้น ส่วนบางคนก็**มานะ**มาก ทำอะไรเกี่ยวกับการเสียดักดิ์ศรี เสียอำนาจ ลบหลู่ แล้ว จะยอมไม่ได้เลย บางคนก็**ทิฐิ**มาก หมายความว่า ถ้าเป็นทิฐิหรือความเห็นของฉันละ

ก็ต้องเอาให้ได้ จะยอมไม่ได้เลยเหมือนกัน

กิลีส ๓ ตัวนี้แหละที่คอยบงการมนุษย์ คือ **ตัณหา มานะ ทิฏฐิ** ซึ่งถ้ามองแล้ว ก็ไม่เฉพาะผู้ปกครองหรือคน ๆ คนก็มีปัญหา นี้ทั้งนั้น ถ้าไม่มีสตินึกที่จะมองดูตัว หรือตรวจสอบตนเองบ้าง และไม่ยึดหรือคิดนึกกระลึกที่จะเอาธรรมมาตั้งเป็นใหญ่ ที่จะยังตัวไว้เมื่อไรๆ ก็อยู่แค่กับสามตัวนี้ ไม่ไปไหน ไม่พัฒนาไปได้เลย

ที่นี้ ทำอย่างไรถึงจะได้ธรรม หรือความจริง ความถูกต้องดีงาม ที่จะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนจริงๆ เราก็ต้องมีสติที่จะสำรวจตัวเอง แล้วก็แก้ไข ไม่ยอมทำตามตัวบงการสามอย่างนี้ ให้สำรวจดูว่าที่เราทำนั้นเป็นไปเพราะตัณหา เพราะมานะ หรือเพราะทิฏฐิหรือเปล่า พอเราเห็นตัวเราชัดขึ้นมา เราก็ยังตัว เราก็แก้ไข อย่าไปทำตามมัน แต่มองมุ่งไปที่ธรรม เอาธรรมมาทับมันเสีย แล้วหันไปอยู่กับธรรม และทำตามธรรม

ที่นี้ในแง่ของคนอื่น เขาก็ต้องสำรวจตนเองด้วย และคนที่มุ่งธรรมแท้ๆ ใช้ปัญญาจริงๆ ก็จะช่วยเขาได้ด้วย สมมติว่าเขาคนนี้มีมานะแรงอยู่แล้ว คนอื่นที่มีปัญญาก็ควรจะระวัง อย่าไปแตะที่มานะของเขา ก็ควรจะใช่วิธีอื่นเสีย ซึ่งอาจจะทำให้การแก้ไขเรื่องนี้ดีขึ้นได้ แต่บางทีก็ด้วยความยึดถือของตัวเองที่จะต้องเอาอย่างนั้นให้ได้ ก็เลยมีปัญหา

หรือฝ่ายหนึ่งมานะแรง ฝ่ายหนึ่งทิฏฐิแรง แล้วมาเจอกันเข้า ก็เลยหนักไปด้วยกันทั้งสองฝ่าย กลายเป็นปัญหายิ่งขึ้น

ถาม โดยเปรียบเทียบแล้ว ตัวไหนอันตรายที่สุด ต่อสังคมส่วนรวม?

ตอบ มันทันคนละแบบ คือบางคนนั้น เพื่อผลประโยชน์ของตัวเองแล้ว เขาทำได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะแย่งชิง เบียดเบียน ช่มเหง ทำร้าย ฆ่าฟันใครทำอะไร ก็ทำได้

บางคน เพื่ออำนาจความยิ่งใหญ่ ก็ทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน คือเพื่อให้ฉันคงอำนาจอยู่ ใครมาขวางทางที่ทำให้รู้สึกว่าคุณทำให้เสียความยิ่งใหญ่ จะทนไม่ได้เลย เขาก็จะทำได้ทุกอย่างเหมือนกัน

อีกพวกหนึ่งคือ เพื่ออุดมการณ์ที่เป็นปฏิปักษ์ของตนแล้ว อะไรๆ ก็ทำได้หมด แม้การยอมตาย เช่น อุดมการณ์ชาตินิยม อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ หรืออุดมการณ์ยึดถือศาสนา

ถ้าว่าตามประวัติศาสตร์ของมนุษย์แล้ว ปัญหาของผู้ปกครองในอดีต คือกษัตริย์นั้น เรื่องของตัณหาและมานะเป็นเรื่องสำคัญ

การยกทัพทำสงคราม ก็ด้วย**ตัณหา** เพื่อกวาดรวบเอาทรัพย์สมบัติมากมายไปครอบครอง แย่งชิงกามารมณ์กัน

มานะก็เป็นอีกอันหนึ่งที่สำคัญมาก เพราะต้องการความยิ่งใหญ่เหนือใครๆ ต้องการเป็นมหाराช เป็นราชาธิราช หรือเป็นกษัตริย์ผู้เดียวที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ อย่างเช่น อเล็กซานเดอร์ มหาราช คือขอให้ได้พูดว่าตนเองยิ่งใหญ่ที่สุดเท่านั้น แล้วก็ทำได้ทุกอย่างเลย

ที่นี้ยุคต่อมา สงครามในหมู่มนุษย์มักจะเป็นเรื่อง **ทฤษฎี** เรื่อง ตัณห์มานะนั้นมักจะเป็นกับบุคคล แต่ก็แผ่อิทธิพลไปถึงหมู่คน ด้วย แต่ว่าทฤษฎีนี้มักจะเป็นระหว่างมนุษย์เป็นกลุ่มเป็นหมู่ อย่างที่ กำลังเป็นปัญหาของยุคปัจจุบัน และดูว่าจะต่อไปด้วย ทำให้เกิด สงครามศาสนา สงครามระหว่างค่ายอุดมการณ์ในรูปแบบต่างๆ เรื่อง ทฤษฎีนี้ไม่ใช่เรื่องย่อยเลยเหมือนกัน

ถาม ถ้าเราจะแก้ปัญหาดังนี้ ควรเริ่มจากตรงไหน อย่างพระเจ้า อโศกนั้น เดิมก็แสวงหาความยิ่งใหญ่มาก แต่ก็ยังกลับใจได้อย่าง ทันทีทันใด เมื่อเห็นผลที่ตนเองก่อจากการทำสงคราม ซึ่งมีผู้คน ล้มตายมากมาย ผู้ปกครองอื่นๆ จะมีโอกาสเป็นแบบนี้บ้างไหม?

ตอบ พระเจ้าอโศกนั้น กลับใจก็เพราะประสบสถานการณ์ที่ กระทบจิตใจรุนแรงมาก ทำให้พลิกความรู้สึก ก็เหมือนกับคนที่ได้ ประสบการณ์อะไรบางอย่างที่พลิกผันชีวิตของตน พระเจ้าอโศกก็ได้ ประสบการณ์ที่เกิดจากการกระทำของพระองค์เองที่มีผลมากต่อจิตใจ แล้วก็อาจจะประจวบกับที่มีหลักธรรมที่เคยรู้เคยผ่าน ได้ช่อง เข้ามาให้ความคิดในทางใหม่ ก็เลยทำให้เปลี่ยนไปเลย ขณะที่ราชา มากมายเจอออย่างพระเจ้าอโศก ก็ไม่ได้คิดอะไร กลับอีกเหิมหนักขึ้น

ที่นี้ในกรณีทั่วไป เราจะไปมัวหวังจิ้งหะอย่างนั้นไม่ได้ มนุษย์เราจะต้องพยายามพัฒนาตนเอง อย่างน้อยก็ให้มีสติ แล้วก็ มีการสำรวจตัวเอง ให้มีความรู้ทันและมีความสามารถที่จะยับยั้ง ไม่ปล่อยตัว ไม่ยอมตามใจตัวที่กลัดกลืนพวกนั้น

แค่นี้ที่มนุษย์จะพอทำได้ คือไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของมัน แล้วก็มีสิ่งที่จะตั้งไว้เป็นหลักให้ตัวยืนหยัดได้มัน คือยึดถือธรรมเป็นใหญ่ โดยเอามาข่มทับมัน หรืออย่างน้อยก็เป็นตัวคานไว้สำหรับมนุษย์ปุถุชนทำได้ในระดับนี้ ก็จัดว่าดี

ถาม แล้วในแง่ของการใช้ความรุนแรง ในฐานะที่เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ ควรจะได้ข้อคิดอย่างไร ทั้งในส่วนของผู้ปราบ แล้วก็ผู้ถูกรปราบ?

ตอบ เรื่องนี้ก็อยู่ที่การฝึกฝนในเรื่องคุณธรรม เพราะมนุษย์นั้นมีความพร้อมที่จะรุนแรงอยู่ในตัวเองแล้ว บางทีเราก็กำราบกันไว้ หรือข่มกันไว้ด้วยวัฒนธรรมประเพณี หรือด้วยธรรมะที่ยึดถือไว้ เช่น สั่งสอนกันว่า เราเป็นชาวพุทธนะ จะต้องประพฤติอย่างนี้ๆ

แต่ที่นี้ พอเข้าไปในเหตุการณ์แล้ว สิ่งที่จะมาช่วยกำกับ เหล่านี้มันหายไป ทั้งผู้สั่ง ผู้ปราบ ผู้ตอบโต้ ก็ไปตามความรู้สึกที่พลุ่งขึ้นมาแทน ในขณะที่นั้น สิ่งที่เขาเข้ามากำกับจึงกลับเป็นฝ่ายตรงข้าม คือแทนที่จะเป็นคุณธรรม ก็กลับเป็นตัณหา มานะ ทิฎฐิ มั่นก็เลยออกมาในรูปอย่างนี้

ถ้าว่าในแง่ของธรรมะ ก็เป็นธรรมดาของธรรมชาติมนุษย์ อยู่แล้ว มันอยู่ที่ว่าตัวไหนจะเข้ามาบังการพฤติกรรมขนาดไหน อย่างตอนนั้น ตัณหา ทิฎฐิ มานะ เข้ามาบังการหมด ก็นำไปสู่การใช้ความรุนแรง

ถ้าเราคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของธรรมอยู่เสมอว่า ที่เราทำนี้

เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม เพื่อความดีงามของสังคมไทย เราก็จะมองที่มนุษย์ทั้งหมด ถ้าเราล้านี้กตรระหนกอยู่ในจุดหมายนี้ ก็จะทำให้เราทำอะไรด้วยความรอบคอบมากขึ้น แทนที่จะไม่คิดอะไรเลย ปล่อยให้ไปตามอารมณ์ที่พลุ่งนั้น ยิ่งมุ่งจะเอาชนะกัน ปัญญาที่จะมองถึงประโยชน์ที่แท้จริงก็หายไปเลย กลายเป็นปัญญาที่เอามารับใช้ความคิดที่สนองตัณหา มานะ ทิฏฐิไป

ถาม โดยสรุปแล้ว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ใต้ให้ข้อคิดหรือภาพสะท้อนอะไรของสังคม ที่เราควรจะต้องหาทางแก้ไข?

ตอบ ภาพสะท้อนก็คือ มันฟ้องว่า เรายังไม่ได้มีความใส่ใจและเข้าใจจริงจังในเรื่องของหลักการ และเนื้อหาสาระของประชาธิปไตย เราก็เลยติดกันอยู่แค่รูปแบบที่เห็น พอมีอะไรขึ้นมาก็ไปติดอยู่กันแค่สิ่งที่เป็นอาการภายนอก ไม่ค่อยมีคนที่จะใฝ่รู้หรือจะศึกษากันจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไปแล้วก็กลับไปเหมือนอย่างเดิมอีก หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้ไม่รู้จบ เรียกว่าฮือกันไปเป็นพักๆ เพราะไม่มีความคิดของตนเอง จึงขาดหลักวินิจฉัย คืออาจจะมีการกลางๆ ว่าประชาธิปไตยต้องเป็นอย่างนี้ๆ พอใครจู้จู้ขึ้นมา ก็ตามๆ เขาไป

มันแสดงหรือฟ้องว่า ในยามปกติ เวลาสงบมีโอกาส เราไม่ได้เอาใจใส่ใช้เวลาในการศึกษาพัฒนาคน เรื่องหลักการของประชาธิปไตย ก็ตาม เรื่องการถือธรรมไม่ยอมตามกิเลส ก็ตาม ไม่ได้ใส่ใจ พอเจอเหตุการณ์ ส่วนมากก็เฮก็ฮือกันไป

ที่นี่ ทำอย่างไรจะให้คนมีความรู้ความเข้าใจของตัวเองได้

เราน่าจะเอาเหตุการณ์รูปธรรมที่เกิดขึ้น มาเป็นจุดกระตุ้นต่อเพื่อไม่ให้มันจบแค่นั้น นำมากระตุ้นเพื่อให้คนได้ศึกษาและสนใจเรื่องประชาธิปไตยที่แท้จริง ที่เป็นด้านเนื้อหาสาระกันหน่อย เพราะสังคมของเราขาดตรงนี้มาก

ถ้าเราไม่มีอันนี้มาอยู่ในปัญญา เราก็ตัดสินใจอะไรไม่เป็น ก็ต้องถูกใช้เป็นเครื่องมือ ไม่ของใครก็ของใคร เพราะไม่มีหลักที่จะคิดเอง

ประชาธิปไตย คือการให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง เมื่อจะเป็นผู้ปกครองตนเอง ประชาชนก็ต้องมีคุณภาพ สามารถใช้ปัญญาคิดเองเป็น รู้จักวินิจฉัย เพราะถ้าปกครองแบบประชาธิปไตยไม่สำเร็จ มันก็ต้องมีคนมาบงการแทนอยู่เรื่อยไป

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราได้อยู่ออย่างหนึ่ง คือว่า เหตุการณ์ที่ผ่านมานั้น อย่างน้อยมันก็เป็นเหมือนหนังสือเรียน ที่ให้ความเข้าใจอะไรขึ้นมาบ้าง จากภาพที่เห็น แต่มันอาจจะไม่ชัด หรือบางคนก็อาจจะถึงกับเข้าใจผิดก็ได้ แต่ว่าโดยส่วนรวมของสังคม ก็ทำให้ได้ฉลาดขึ้นมาบ้าง แต่เพียงเท่านี้ไม่พอหรอก เพราะมันจะได้ก็แค่ลักษณะหรืออาการที่ปรากฏ ซึ่งไม่ชัดเจน บางทีผิวเผิน ฉาบฉวย

อยากจะให้ข้อสังเกตอีกนิดหนึ่งว่า การเรียกร้องประชาธิปไตยอะไรต่างๆ ที่มีการถกเถียงกันมานั้น โดยมากแล้วคนมากมายที่เข้ามายุ่งกับเรื่องเหล่านี้ ส่วนมากเขาไม่ได้สนใจประชาธิปไตยจริงจัง เวลาเกิดเหตุการณ์ขึ้นมา ก็ฮือกันเข้าไปที และเวลาสนใจก็มาติดอยู่แค่รูปแบบ เช่น วิธีการเลือกตั้งตามที่เขา

บัญญัติไว้อะไรต่างๆ เหล่านี้ แต่ตัวสาระเนื้อแท้ของความเป็นประชาธิปไตยนั้น กลับไม่ได้หยิบยกขึ้นมาถกเถียงกันอย่างจริงจัง พอเหตุการณ์ผ่านไป ความสนใจประชาธิปไตยจึงเจือจางหาย ซึ่งในระยะยาวแล้ว ความสำคัญอยู่ที่อันนี้

เรายอมรับว่า สังคมตะวันตกอย่างอเมริกานั้น ได้ก้าวหน้าในการพัฒนาประชาธิปไตยมาก ในแง่หนึ่ง ก็เพราะเขาผ่านประสบการณ์มามาก เรียกว่าต่อสู้กันในการการเมืองมามากมาย เพื่อจะได้มาซึ่งสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค

แต่สิ่งหนึ่งที่ฝรั่งเถียงกันมากด้วย ก็คือเรื่อง “สาระ” อันนี้อาตมาว่าเป็นข้อเด่นของเขานั้นหนึ่ง คือเขาต้องการรู้ความจริงว่า สาระของความเป็นประชาธิปไตยคืออะไรกันแน่

เพราะฉะนั้น ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นมา ถ้าจะให้ดี เราก็น่าจะโยงต่อไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม ที่เป็นตัวหลักการทางความคิด ไม่ใช่ติดอยู่แค่รูปธรรมที่เห็นเป็นเหตุการณ์เด่นๆ เสกกันไปแล้วก็จบ แล้วก็เลิก แต่ส่วนที่เป็นสาระไม่เคยคิดกันเลย จนกว่าจะมีเหตุการณ์ที่เป็นรูปธรรมขึ้นมาอีก ก็สนใจกันใหม่

แล้วทีนี้เราต้องมองอีกชั้นหนึ่งด้วยว่า แม้แต่ฝรั่งเองเขาก็ยังมีปัญหา สาระและหลักการประชาธิปไตยของเขาก็ยังไม่สมบูรณ์ ทั้งๆ ที่เขาพัฒนามาถึงขั้นที่เราเอาเขามาเป็นตัวอย่าง แต่เดี๋ยวนี้เขาเองก็ยังมีปัญหาอยู่

ทำไมเราไม่คิดต่อ ที่จะช่วยกันโดยมองในแง่ของอารยธรรมโลกว่า มนุษย์จะต้องช่วยกันทั้งหมด แต่นี่กลายเป็นว่า ฝรั่งได้

มาแค่นี้ เราก็จะมาทำตามแค่นั้น แทนที่จะคิดต่อไปอีกให้ไกล คือช่วยกันในเรื่องที่เราเป็นเพื่อนมนุษย์ ฝรั่งเป็นเพื่อนมนุษย์กับเรา ช่วยกันคิดเพื่อหาจุดสมบูรณ โดยจะต้องมองให้กว้างออกไปให้ทั่วโลก ไกลออกไปในอนาคต จนไปถึงความสมบูรณ

อย่ามาติดอยู่เพียงแค่ว่า ใครผิด ใครถูก ให้ถือว่าเรามีส่วนบกพร่องด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วจะต้องมาช่วยกันพัฒนาดีกว่า

ถาม ถ้าเราช่วยกันพัฒนาตั้งที่ว่าแล้ว อะไรคือหลักใหญ่ที่ทุกฝ่ายควรยึดถือ เพื่อให้สำเร็จตามที่มุ่งหมายนี้?

ตอบ หลักการปกครองหลักใหญ่นั้นมีอยู่แล้ว โดยที่รูปแบบเปลี่ยนแปลงไปได้ เพราะแต่ละยุคสมัยนั้น สภาพแวดล้อมไม่เหมือนกัน เราอาจจะต้องเปลี่ยนด้านวิธีการ แต่หลักการนั้นมักจะใช้ได้ตลอดเวลา นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็ใครในสมัยไหน ก็ต้องเป็นธรรมาธิปไตย ถืออันนี้เป็นหลักใหญ่

ธรรมาธิปไตย นั้น ไม่ใช่ระบบการปกครอง คือบางทีมีความสับสนกัน เพราะบางคนไปเข้าใจว่าธรรมาธิปไตยคือระบบการปกครอง ซึ่งที่จริงแล้วไม่ใช่ เพราะไม่ว่าในการปกครองรูปแบบไหนก็ตาม คุณสมบัติที่ต้องการของมนุษย์ ก็คือ ธรรมาธิปไตย

ธรรมาธิปไตยเป็นคุณสมบัติของตัวคน ส่วนประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครอง เรียกว่าคนละเรื่องกันเลย

ธรรมาธิปไตยนั้นเป็นคุณสมบัติของคนที่จะทำให้เกิดการปกครองที่ดีได้ ไม่ว่าจะในระบบใด ถ้าษัตริย์เป็นผู้ปกครองแล้วเป็น

ธรรมาธิปไตย ก็จะได้การปกครองแบบราชาธิปไตยที่ดี เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็ต้องให้คนที่มีส่วนร่วมในการปกครอง คือประชาชนทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย จึงจะได้ประชาธิปไตยที่ดี คือถ้าทุกคนยึดถือความถูกต้อง ความจริง ความดีงามเป็นใหญ่แล้ว ก็มีหวังว่าจะได้การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดี แต่ถ้าประชาชนแต่ละคน ไม่เอาความถูกต้องหรือความจริงเป็นหลักเสียแล้ว ก็หมดกัน พอเสียหลักแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นทันที

ที่นี้ปัญหาปัจจุบันก็คือว่า ทำอย่างไรจะให้ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตย หรือคนส่วนมากเป็นธรรมาธิปไตยก็ได้ เพราะจะให้ทุกคนเป็นธรรมาธิปไตยหมดคงเป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าคนส่วนใหญ่มาปกครองในแบบประชาธิปไตยนี้ เป็นธรรมาธิปไตย ประชาธิปไตย นั้นก็จะเป็ประชาธิปไตยที่มีคุณภาพ

มีคำพูดกันมา เป็นของนักปราชญ์ฝรั่งว่า “ประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีที่สุด แต่เป็นการปกครองที่เลวน้อยที่สุด” เราอาจจะพูดต่อว่า “ในความเลวที่น้อยที่สุดนั้น ประชาธิปไตยจะดีที่สุด เมื่อประชาชนมีคุณภาพมากที่สุด”

อยากตั้งข้อสังเกตอันหนึ่งขึ้นมาด้วยว่า ในสังคมมนุษย์นั้น ปัญหาหลักที่เด่นขึ้นมาก่อน มักจะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ ในยุคที่เป็นมานี้ คนมีปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ของตัวเอง เช่นว่าแต่ละคนไม่มีสิทธิเสรีภาพ หรือมีไม่มากเท่าที่ควร หรือไม่เป็นไปตามมาตรฐาน มนุษย์ในสังคมนั้นก็จะดิ้นรนเพื่อสิทธิเสรีภาพ ซึ่งรวมไปถึงความเสมอภาคด้วย โดยเป็นเรื่องของแต่ละคนหรือ

ปัจเจกชน อย่างในอเมริกาก็ดีมีรณมากเรื่องนี้ จนกระทั่งเป็นลัทธิปัจเจกชนนิยมไป คือมองไปที่สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคน

ต่อมา เมื่อปัญหาเรื่องนี้เบาบางลงไป คล้ายๆ ว่าแต่ละคนได้รับสิ่งที่ต้องการพอสมควรจนถึงจุดที่ว่าใช้ได้แล้ว ถึงตอนนี้นี้อีกปัญหาอื่นก็จะเด่นขึ้นมาแทน คือปัญหาเรื่องการแบ่งพวก เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ สีผิว ศาสนา ลัทธิ อย่างที่เราจะเห็นได้ทั่วไปตอนนี้ ในอเมริกาก็มีปัญหาเรื่องนี้เด่นมาก ถ้าคาดการณ์ภายนอก ก็มองไม่เห็นว่ปัญหาจะลดลงด้วย

ในสังคมอื่นๆ ก็เหมือนกัน บางสังคมมีปัญหานี้มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว และยิ่งถ้าหากได้ประชาธิปไตยไปแล้ว ปัญหานี้ก็จะยิ่งเด่นมาก

ต่อไปโลกจะยุ่งด้วยปัญหาดังกล่าว ในประเทศเดียวกันก็จะรบกันด้วยเรื่องเผ่าไหน ผิวไหน ศาสนาไหน มนุษย์จะพัฒนาพันความแบ่งแยกนี้ได้หรือไม่ นี่คือเรื่องใหญ่ที่ถือว่าเป็นปัญหาของอารยธรรมมนุษย์เลยทีเดียว

ก็เลยอยากเน้นจุดนี้ว่า เราอย่าคิดกันแค่นี้เลย เราควรมองต่อไปที่จะแก้ปัญหาของมนุษย์ให้สำเร็จจริงๆ ไม่ใช่แก้กันอย่างขอไปที เพราะว่ามันไม่ได้มีแค่นี้หรอก ปัญหาที่ว่านั้นจะเด่นขึ้นมาเรื่อย เมื่อเราเดินทางกันต่อไป แล้วเราจะแก้ไขได้อย่างไร มนุษย์มีความดีงาม มีการพัฒนาเพียงพอหรือไม่ ที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้

ถาม คำถามสุดท้าย จึงอยากจะกราบเรียนถามว่า เมื่อมองทบทวนอดีตและมองต่อไปสู่นาคตข้างหน้าแล้ว อะไรคือเรื่องสำคัญหลักที่ควรจะต้องช่วยกันคิดให้มาก?

ตอบ เรื่องหนึ่งก็คือการปลูกฝังให้ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่เป็นธรรมาธิปไตย มุ่งใฝ่ที่ตัวธรรม ความจริง ความถูกต้องดีงาม ถือเป็นธรรมเป็นใหญ่ ปลูกฝังกันตั้งแต่เด็ก จนให้เป็นนิสัยของจิต ซึ่งจะช่วยให้คนเราข้ามพ้นความยึดติดในตัวตนได้ แม้มันจะต้องฝืนใจบ้าง จะต้องเจ็บบ้าง แต่มันก็ยังมีทางไป

เรื่องนี้ต้องย้ำไว้ เพราะขณะนี้สังคมของเราไม่มีลักษณะนี้เลย มันก็เลยมาตันอยู่ที่ตัวตนของแต่ละคน

ในสังคมตะวันตกนั้น เท่าที่สังเกต เห็นว่าเขาปลูกฝังเรื่องการยึดถือความจริงความถูกต้องได้บ้างไม่น้อย เมื่อเข้าที่ประชุมหรือมีการถกเถียงอะไรกัน ทุกคนก็เถียงกันได้หมด บางทีเถียงกันหน้าดำ แล้วก็มีคนเจ็บปวดเหมือนกัน ไม่ใช่เขาไม่เจ็บปวดจากการถกเถียง เพราะฝรั่งก็มีทิวฐิติ มีความน้อยอกน้อยใจ แต่เพราะเขามีความยึดถือร่วมกันที่ใฝ่รู้ อยากเข้าถึงตัวความจริงหรือเข้าถึงธรรมมากกว่า เพราะเขาถือเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก ดังนั้นถ้าจะต้องเจ็บปวดบ้างก็ช่างมัน เพราะตัวอยากได้สิ่งที่ถูกต้องเป็นความจริง ดังนั้นเขาก็ไปถึงสาระได้ ไปสู่จุดหมายของประชาธิปไตย

เราควรปลูกฝังเรื่องนี้ให้มาก ให้เกิดการไฝหหาความจริง เพราะมันจะเป็นฐานของประชาธิปไตย ถ้าประชาธิปไตยไม่มีสิ่งนี้เป็นฐาน ก็คงพัฒนาได้ยาก เพราะ*ค่านิยม*ที่จะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว *มานะ*ที่ต้องการความยิ่งใหญ่โดดเด่น และ*ทิวฏฐิ*ที่ยึดถือเอาแต่ความเห็นของตน เหล่านี้จะมาเป็นอุปสรรคขวางกั้นไม่ให้เราเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการได้

ที่นี่ เวลาปลูกฝังอะไร เรามักจะเน้นไปที่รูปแบบมากกว่า นึกถึงสาระ เช่น รูปแบบการฝึกประชาธิปไตย ก็ไปจัดระบบในระดับพฤติกรรม แม้แต่ติดอยู่แค่รูปแบบของการเลือกตั้ง ขาดคุณภาพในระดับจิตใจและระดับปัญญา ก็เลยได้ของที่ไม่แท้จริงและไม่มั่นคง แล้วเด็กก็พัฒนาไม่ได้

ในการฝึกฝนที่ดีนั้น เราจะต้องให้เขาสามารถพัฒนาต่อไปได้เองด้วย เพราะเด็กจะต้องไปอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงต่อไป เขาจะต้องมีปัญญาที่สามารถปรับรูปแบบประชาธิปไตยต่อไปได้ด้วย ไม่ใช่มีอยู่เพียงความเคยชินในระดับพฤติกรรม

ระดับพฤติกรรมไม่ใช่ไม่สำคัญ มันได้ประโยชน์มากในระดับที่หนึ่ง เพราะเราจะฝึกคนก็ต้องใช้ระดับพฤติกรรมเป็นพื้นฐาน ทำให้เคยชินเป็นวิถีชีวิตของเขาเลย เช่น มีเรื่องอะไรก็จะนำมาประชุมปรึกษาร่วมกัน หรือนำมาวินิจฉัยด้วยเสียงส่วนรวม คือฝึกพฤติกรรมให้เคยชินจนกระทั่งเป็นวิถีชีวิตของเขา ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของประชาธิปไตยได้

แต่เราต้องไม่พอแค่นี้ เราจะต้องให้เขามีสภาพจิตที่เข้ากับพฤติกรรมนั้นด้วย เช่น ความพึงพอใจและความรู้สึกรับผิดชอบที่สอดคล้องกลมกลืนกับพฤติกรรม โดยเฉพาะมีปัญญาที่รู้และเข้าใจหลักการ เหตุผล ว่าทำไมเราถึงทำอย่างนี้ มันมีผลดีอย่างไร

จะต้องพัฒนาคน ให้มีความใฝ่รู้ความจริง ความใฝ่ที่จะเข้าถึงธรรม และการถือธรรมเป็นใหญ่ ที่มีกำลังแรงเพียงพอที่จะทำให้เขาพ้นจากอำนาจครอบงำของ *ตัณหา มานะ* และ *ทิฏฐิ* เพื่อให้เขาสามารถพัฒนาประชาธิปไตยต่อไปได้ ไม่ใช่ไปติดอยู่แค่รูปแบบเท่านั้น หรือได้แค่เอารูปแบบมาเล่นล่อหลอกกัน

